

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ТУРЛАЙ ОЛЕГ ІВАНОВИЧ

УДК 347.965.42:347.771.78

**МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У СФЕРІ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

081 – Право

08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних наукових досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело / О.І. Турлай

Науковий керівник: **Москалюк Надія Богданівна**, доктор юридичних
наук, професор, професор кафедри безпеки та правоохоронної діяльності
Західноукраїнського національного університету

Тернопіль – 2026

АНОТАЦІЯ

Турлай О.І. Медіація як спосіб вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2026.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретико-правових та практичних засад застосування медіації як способу вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності, визначенню її місця у системі захисту прав інтелектуальної власності, формуванню наукових підходів до визначення медіабельності інтелектуально-правових спорів, а також розробленню моделі імплементації медіації в національну систему захисту прав інтелектуальної власності.

Актуальність теми дослідження обумовлена стрімким розвитком інноваційної економіки, цифрових технологій, трансферу технологій, креативних індустрій та інших сфер, у яких результати інтелектуальної діяльності набувають визначального значення для економічного розвитку держави та забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. Одночасно зростає кількість спорів щодо створення, використання, розпорядження та захисту прав інтелектуальної власності, що зумовлює необхідність пошуку ефективних механізмів їх врегулювання. В умовах відсутності повноцінного функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності, значного навантаження на судову систему та потреби у забезпеченні швидкого, конфіденційного й економічно доцільного вирішення конфліктів особливого значення набуває медіація як сучасний альтернативний спосіб вирішення спорів, здатний забезпечити баланс між захистом прав правоволодільців і збереженням комерційних, інноваційних та партнерських відносин між учасниками спору.

У роботі досліджено становлення та розвиток медіації у світовому, міжнародному та національному вимірах. Запропоновано методологічний підхід до дослідження еволюції медіації через виокремлення трьох взаємопов'язаних

масштабів її розвитку: національного (країн-лідерів впровадження медіації), міжнародного та національного (у межах України). На цій основі запропоновано періодизацію розвитку медіації в Україні через поєднання інституційної та правової складових її становлення, що дозволило встановити нерівномірність розвитку відповідного інституту та випереджаюче формування інституційних механізмів порівняно із законодавчим забезпеченням.

Досліджено поняття, правову природу, види та принципи медіації. Обґрунтовано підхід до розуміння медіації як позаюрисдикційної структурованої процедури превентивного та врегульовувального характеру, що здійснюється за участю нейтрального медіатора та спрямована на досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення шляхом переговорів. Сформульовано спеціальний принцип медіації у сфері інтелектуальної власності – принцип збереження цінності об'єкта права інтелектуальної власності, який орієнтує медіативну процедуру на збереження економічного, інноваційного, комерційного та творчого потенціалу відповідного об'єкта.

Проаналізовано сучасний стан міжнародно-правового, європейського та національного регулювання медіації. Встановлено, що сучасний розвиток міжнародно-правового регулювання медіації характеризується поступовим зміщенням акценту від регламентації самої процедури до забезпечення юридичної сили, визнання та виконання домовленостей, досягнутих сторонами за результатами медіації, що найбільш повно відображено у Модельному законі ЮНСІТРАЛ 2018 року та Сінгапурській конвенції про міжнародні угоди за результатами медіації.

Особливу увагу приділено дослідженню медіабельності спорів у сфері інтелектуальної власності. Обґрунтовано, що медіабельність не є самостійною властивістю спору, а визначається за результатами комплексної оцінки предмета спору, характеру спірного права, меж диспозитивності сторін, наявності публічного інтересу, впливу можливого врегулювання на права третіх осіб та правових наслідків укладення медіаційної угоди. На цій основі удосконалено

підходи до класифікації спорів у сфері інтелектуальної власності шляхом їх поділу на медіабельні, обмежено медіабельні та немедіабельні.

У дисертації визначено місце медіації в системі способів захисту прав інтелектуальної власності. Обґрунтовано, що медіацію доцільно розглядати як самостійний консенсуальний спосіб захисту прав інтелектуальної власності, спрямований не лише на врегулювання конфлікту, а й на збереження економічної, інноваційної та комерційної цінності об'єкта права інтелектуальної власності, а також створення передумов для його подальшого використання та комерціалізації.

Окремий блок дослідження присвячено аналізу кращих іноземних практик застосування медіації у сфері інтелектуальної власності. Проаналізовано діяльність Центру арбітражу та посередництва Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO Arbitration and Mediation Center), практику Європейського Союзу, а також досвід США, Великої Британії, Німеччини, Франції та Нідерландів. Визначено найбільш ефективні механізми організації та проведення медіації, які можуть бути адаптовані до умов української правової системи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у формуванні комплексної концепції застосування медіації як способу вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності, визначенні її місця в системі захисту прав інтелектуальної власності, обґрунтуванні критеріїв медіабельності відповідних спорів та розробленні моделі імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України. Уперше запропоновано періодизацію розвитку медіації в Україні через поєднання інституційної та правової складових її становлення; сформульовано спеціальний принцип медіації у сфері інтелектуальної власності – принцип збереження цінності об'єкта права інтелектуальної власності; обґрунтовано підхід до визначення медіабельності спорів у сфері інтелектуальної власності як результату комплексної оцінки сукупності правових критеріїв; розроблено авторську модель імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України, що включає

нормативний, інституційний, кадровий, процедурний та інформаційно-просвітницький елементи. Удосконалено наукові підходи до класифікації спорів у сфері інтелектуальної власності та до визначення правової природи медіації. Подальшого розвитку набули положення щодо функціонального призначення медіації у сфері інтелектуальної власності та її місця в системі способів захисту відповідних прав.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання сформульованих висновків та рекомендацій у нормотворчій діяльності під час удосконалення законодавства України про медіацію та інтелектуальну власність, у діяльності судів, медіаторів, адвокатів, патентних повірених та інших суб'єктів правозастосування, а також у навчальному процесі під час викладання дисциплін з права інтелектуальної власності, цивільного права та альтернативного вирішення спорів.

Ключові слова: право інтелектуальної власності; авторське право; цивільні правовідносини та правова охорона; порушення прав та захист прав; зобов'язання та відповідальність; судовий та позасудовий захист; судовий розгляд; альтернативні способи вирішення спорів; медіація; медіатор; спори; медіаційна угода; договір; правочин.

ABSTRACT

Turlai O.I. Mediation as a Method of Resolving Intellectual Property Disputes. – Qualifying Scientific Work as a Manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Specialty 081 – Law. – West Ukrainian National University, Ternopil, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of the theoretical, legal, and practical foundations of mediation as a method of resolving intellectual property disputes, determining its place within the system of intellectual property rights protection, developing scientific approaches to assessing the mediability of intellectual property disputes, and elaborating a model for the implementation of mediation into the national system of intellectual property protection.

The relevance of the research topic is determined by the rapid development of the innovation economy, digital technologies, technology transfer, creative industries, and other sectors in which the results of intellectual activity play a decisive role in the economic development of the state and the competitiveness of business entities. At the same time, the number of disputes concerning the creation, use, disposal, and protection of intellectual property rights continues to increase, creating a need for effective dispute resolution mechanisms. In the context of the incomplete functioning of the High Court on Intellectual Property, the significant workload of the judicial system, and the need to ensure prompt, confidential, and economically efficient dispute resolution, mediation acquires particular importance as a modern alternative dispute resolution mechanism capable of balancing the protection of right holders' interests with the preservation of commercial, innovative, and partnership relations between the parties to a dispute.

The dissertation examines the emergence and development of mediation from global, international, and national perspectives. A methodological approach to studying the evolution of mediation is proposed through the identification of three interconnected dimensions of its development: the national dimension of leading countries in the implementation of mediation, the international dimension, and the national dimension within Ukraine. On this basis, a periodization of the development of mediation in Ukraine is proposed through the combination of its institutional and legal components, which makes it possible to establish the uneven nature of its development and the advanced formation of institutional mechanisms in comparison with legislative regulation.

The concept, legal nature, types, and principles of mediation are examined. An approach is substantiated according to which mediation is understood as a non-judicial structured procedure of both preventive and dispute-settlement character, conducted with the participation of a neutral mediator and aimed at achieving a mutually acceptable solution through negotiations. A special principle of mediation in the field of intellectual property is formulated – the principle of preserving the value of an intellectual property object, which directs the mediation procedure toward

maintaining the economic, innovative, commercial, and creative potential of the relevant object.

The current state of international, European, and national regulation of mediation is analysed. It is established that the contemporary development of international legal regulation of mediation is characterized by a gradual shift from regulating the mediation procedure itself toward ensuring the legal force, recognition, and enforcement of agreements reached by the parties through mediation, which is most clearly reflected in the UNCITRAL Model Law of 2018 and the United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation (Singapore Convention).

Particular attention is paid to the study of the mediability of intellectual property disputes. It is substantiated that mediability is not an inherent characteristic of a dispute but rather the result of a comprehensive assessment of the subject matter of the dispute, the nature of the disputed right, the limits of party autonomy, the existence of a public interest, the impact of a possible settlement on the rights of third parties, and the legal consequences of concluding a mediated settlement agreement. On this basis, approaches to the classification of intellectual property disputes are improved through their division into mediable, partially mediable, and non-mediabile disputes.

The dissertation determines the place of mediation within the system of intellectual property rights protection. It is substantiated that mediation should be regarded as an independent consensual method of protecting intellectual property rights aimed not only at resolving conflicts but also at preserving the economic, innovative, and commercial value of intellectual property objects and creating conditions for their further use and commercialization.

A separate part of the study is devoted to the analysis of best foreign practices in the application of mediation in the field of intellectual property. The activities of the WIPO Arbitration and Mediation Center, the practice of the European Union, and the experience of the United States, the United Kingdom, Germany, France, and the Netherlands are analysed. The most effective mechanisms for organizing and conducting mediation that may be adapted to the Ukrainian legal system are identified.

The scientific novelty of the results obtained consists in the development of a comprehensive concept of mediation as a means of resolving intellectual property disputes, determining its place within the system of intellectual property rights protection, substantiating the criteria for assessing the mediability of such disputes, and elaborating a model for the implementation of mediation into the intellectual property protection system of Ukraine. For the first time, a periodization of the development of mediation in Ukraine based on the combination of institutional and legal components is proposed; a special principle of mediation in the field of intellectual property – the principle of preserving the value of an intellectual property object – is formulated; an approach to determining the mediability of intellectual property disputes as the result of a comprehensive assessment of a set of legal criteria is substantiated; and an original model for the implementation of mediation into the intellectual property protection system of Ukraine is developed, consisting of normative, institutional, personnel, procedural, and informational-educational elements. Scientific approaches to the classification of intellectual property disputes and to the legal nature of mediation are improved. Further development is given to theoretical provisions concerning the functional purpose of mediation in the field of intellectual property and its place within the system of methods for protecting intellectual property rights.

The practical significance of the results obtained lies in the possibility of using the formulated conclusions and recommendations in legislative activities aimed at improving Ukrainian legislation on mediation and intellectual property, in the activities of courts, mediators, attorneys, patent attorneys, and other law-enforcement actors, as well as in the educational process when teaching courses in intellectual property law, civil law, and alternative dispute resolution.

Keywords: intellectual property law; copyright; civil legal relations and legal protection; infringement of rights and protection of rights; obligations and liability; judicial and extrajudicial protection; court proceedings; alternative dispute resolution methods; mediation; mediator; disputes; mediation agreement; contract; legal act.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Турлай О.І. Історичні аспекти виникнення медіації як форми захисту прав інтелектуальної власності. Актуальні питання правознавства. 2022. № 4. С. 18-23.

2. Турлай О.І. Медіація як позасудовий спосіб врегулювання спорів щодо об'єктів права інтелектуальної власності. Наше право. 2022. № 4. С. 131-136.

3. Турлай О.І. Особливості запровадження медіації в Україні та досвід країн ЄС. Visegrad Journal on Human Rights. 2022. № 4. с. 156-161.

4. Турлай О.І. Зарубіжний досвід застосування медіації для захисту прав інтелектуальної власності. Наше право. 2023. № 1. С. 135-141.

5. Турлай О.І. Поняття медіабельності спору у сфері інтелектуальної власності та її критерії. Наукові записки. Серія Право. Випуск 17. 2024. С. 69-74.

Публікації, що додатково відображають результати дослідження:

6. Турлай О.І. Поняття, основні принципи, види та етапи медіації. Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Тернопіль, 6 травня 2022 р. С. 158-162.

7. Турлай О.І. Головні підходи до застосування процедури медіації в зарубіжних країнах. Світ наукових досліджень. Випуск 16. Матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції. м. Тернопіль, Україна м. Переворськ, Польща, 16-17 лютого 2023 р. С. 193-195.

8. Турлай О.І. Переваги та недоліки медіації у вирішенні спорів у сфері права інтелектуальної власності. Юридичні науки: проблеми та перспективи. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р. С. 60-63.

9. Турлай О.І. Роль Центру з арбітражу та посередництва у вирішенні спорів у сфері інтелектуальної власності. Удосконалення законодавства та механізму реалізації захисту прав інтелектуальної власності в умовах

післявоєнного відновлення України. Матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції міст Київ-Дніпро. 23-24 березня 2023 р. С.161-164.

10. Турлай О.І. Становлення інституту медіації в Україні та США: порівняльно-правова характеристика. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р. С. 403-405.

11. Турлай О.І. Правова природа медіаційної угоди у спорах інтелектуальної власності. «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції м. Тернопіль, 2-3 травня 2025 року. С. 102-106.

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ	23
1.1. Становлення інституту медіації в системі захисту прав інтелектуальної власності	23
1.2. Поняття, види та принципи медіації	50
1.3. Правові аспекти застосування медіації в сфері інтелектуальної власності	85
1.4. Медіація в системі способів вирішення спорів, що виникають у сфері інтелектуальної власності	101
Висновки до Розділу 1	116
РОЗДІЛ 2. МЕДІАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	119
2.1. Медіабельність спорів стосовно порушення, оспорювання чи невизнання прав інтелектуальної власності	119
2.2. Імплементация інструментів медіації в практику вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності	128
Висновки до Розділу 2	144
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В СИСТЕМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ	147
3.1. Кращі іноземні практики застосування медіаційних процедур в сфері інтелектуальної власності	147
3.2. Модель імплементации медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України	159
Висновки до Розділу 3	168
ВИСНОВОК	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175
ДОДАТКИ	186

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний розвиток суспільства характеризується стрімким зростанням ролі результатів інтелектуальної діяльності у формуванні економіки знань, розвитку цифрових технологій, інноваційної діяльності, міжнародного трансферу технологій та креативних індустрій. У цих умовах об'єкти права інтелектуальної власності дедалі частіше виступають не лише результатом творчої діяльності, а й важливим економічним активом, здатним забезпечувати конкурентні переваги суб'єктів господарювання та визначати напрями розвитку окремих галузей економіки.

Зростання економічної цінності об'єктів права інтелектуальної власності закономірно супроводжується збільшенням кількості спорів щодо їх створення, використання, комерціалізації, передачі прав та захисту законних інтересів правоволодільців. При цьому специфіка таких спорів полягає в тому, що вони нерідко виникають між суб'єктами, які зацікавлені у подальшому співробітництві, пов'язані з використанням конфіденційної інформації, комерційної таємниці, ноу-хау, ліцензійних та трансферних правовідносин, а також часто мають міжнародний характер. За таких умов традиційні юрисдикційні способи захисту не завжди дозволяють забезпечити належний баланс між ефективним захистом прав та збереженням економічної й комерційної цінності відповідного інтелектуального активу.

Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в Україні, де система судового захисту прав інтелектуальної власності продовжує функціонувати в умовах відсутності фактичної діяльності Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Незважаючи на законодавче створення спеціалізованого суду, його робота досі не розпочата, що ускладнює формування сталої та передбачуваної судової практики, а також обмежує можливості оперативного та спеціалізованого розгляду складних інтелектуально-правових спорів. Додатковими чинниками залишаються значне навантаження на судову

систему та необхідність пошуку більш гнучких механізмів врегулювання конфліктів.

У зв'язку з цим особливого значення набуває медіація як один із сучасних способів альтернативного вирішення спорів, що дозволяє сторонам самостійно виробити взаємоприйнятне рішення, зберегти ділові та партнерські відносини, забезпечити конфіденційність інформації та мінімізувати витрати часу й коштів. Світова практика свідчить про успішне застосування медіації у спорах щодо авторського права, патентів, торговельних марок, доменних імен, комерційної таємниці, ліцензійних договорів та інших об'єктів права інтелектуальної власності. Особливу роль у цьому процесі відіграють Всесвітня організація інтелектуальної власності та створений при ній Центр арбітражу та посередництва, діяльність якого підтверджує ефективність медіативних процедур у сфері інтелектуальної власності.

Важливим етапом розвитку альтернативного вирішення спорів в Україні стало прийняття Закону України «Про медіацію», який заклав нормативні засади функціонування інституту медіації та створив передумови для його інтеграції у національну правову систему. Водночас особливості правової природи спорів у сфері інтелектуальної власності, їх технічна складність, поєднання приватних і публічних інтересів, а також неоднорідність правового режиму окремих об'єктів інтелектуальної власності обумовлюють необхідність спеціального дослідження можливостей та меж застосування медіації у цій сфері.

Особливого значення дослідження набуває також у контексті міжнародних зобов'язань України та процесів європейської інтеграції. Розвиток медіації як складової сучасної системи доступу до правосуддя підтримується на рівні Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу та провідних міжнародних організацій. Підписання Україною Сінгапурської конвенції про міжнародні угоди за результатами медіації засвідчило прагнення держави до впровадження міжнародних стандартів альтернативного вирішення спорів та створення ефективних механізмів виконання медіаційних угод у транскордонних правовідносинах.

Попри активний розвиток законодавства про медіацію та значний інтерес до альтернативного вирішення спорів у сучасній правовій доктрині, питання застосування медіації саме до спорів у сфері інтелектуальної власності залишаються недостатньо дослідженими. Особливої уваги потребують проблеми визначення медіабельності інтелектуально-правових спорів, місця медіації в системі захисту прав інтелектуальної власності, правової природи медіаційних угод, співвідношення медіації із судовими та адміністративними способами захисту, а також формування ефективної моделі впровадження медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України.

Зазначені обставини зумовлюють актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, визначають її теоретичне та практичне значення, а також свідчать про необхідність комплексного наукового осмислення медіації як самостійного способу вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності в умовах розвитку інноваційної економіки та євроінтеграційних процесів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до пріоритетних напрямів розвитку юридичної науки у сфері захисту прав інтелектуальної власності, удосконалення механізмів доступу до правосуддя та розвитку альтернативних способів вирішення спорів. Тематика роботи узгоджується із завданнями європейської інтеграції України та адаптації національного законодавства до правової системи Європейського Союзу в частині забезпечення ефективного захисту прав інтелектуальної власності та впровадження сучасних позасудових механізмів врегулювання правових конфліктів.

Положення дисертації відповідають цілям Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом щодо наближення національного законодавства до європейських стандартів у сфері інтелектуальної власності, розвитку інституційних механізмів захисту прав та забезпечення ефективних способів вирішення приватноправових спорів. Дослідження враховує положення Директиви 2008/52/ЄС про окремі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах, а також міжнародні стандарти альтернативного вирішення спорів,

закріплені у документах ЮНСІТРАЛ, Всесвітньої організації інтелектуальної власності та Сінгапурській конвенції ООН про міжнародні угоди за результатами медіації.

Тема дисертації також узгоджується із завданнями Національної стратегії розвитку сфери інтелектуальної власності України на період до 2030 року в частині вдосконалення механізмів захисту прав інтелектуальної власності, розвитку інноваційної економіки та впровадження сучасних правових інструментів врегулювання спорів.

Результати дослідження можуть бути використані під час реалізації наукових програм і проєктів, спрямованих на розвиток інституту медіації, удосконалення системи захисту прав інтелектуальної власності, підвищення ефективності альтернативного вирішення спорів та подальшу гармонізацію законодавства України із міжнародними та європейськими стандартами.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексне теоретико-правове обґрунтування медіації як способу вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності, визначення її місця в системі захисту прав інтелектуальної власності, розроблення критеріїв медіабельності відповідних спорів, формування моделі імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України та вироблення на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення законодавства і практики застосування медіативних процедур.

Мета дослідження зумовлює необхідність вирішення таких *завдань*:

- проаналізувати передумови та характерні особливості основних етапів становлення інституту медіації в системі захисту прав інтелектуальної власності;
- визначити поняття, проаналізувати види та сформулювати принципи медіації;
- охарактеризувати сучасний стан нормативно-правового регулювання медіації та виявити особливості його застосування в сфері інтелектуальної власності;

– проаналізувати місце медіації в системі способів вирішення спорів, що виникають у сфері інтелектуальної власності, дослідити її взаємозв'язок з такими способами;

– визначити медіабельність спорів стосовно порушення, оспорування чи невизнання прав інтелектуальної власності, сформулювати висновок які із спорів слід визначити немедіабельними;

– охарактеризувати сучасний стан, проблеми та перспективи імплементації інструментів медіації у практику вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності;

– дослідивши іноземний досвід, визначити кращі іноземні практики застосування медіаційних процедур в сфері інтелектуальної власності, які варто було б імплементувати в національну практику;

– обґрунтувати модель імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України, розробити теоретичні пропозиції та практичні рекомендації щодо удосконалення діючого законодавства у досліджуваній сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають внаслідок застосування медіації як способу вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності.

Предметом дослідження є норми вітчизняного, регіонального та міжнародного законодавства, що регулюють правовідносини, які виникають у сфері застосування медіації при вирішенні спорів у сфері інтелектуальної власності, наукові праці з тематики дисертаційного дослідження, матеріали судової практики України та іноземних держав у цій сфері.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети і поставлених завдань у процесі дослідження використано філософські, загальнонаукові та спеціальні методи. Зокрема, за допомогою *історичного методу* вдалося з'ясувати передумови та характерні особливості основних етапів становлення інституту медіації в системі захисту прав інтелектуальної власності (*підрозділ 1.1*). З використанням *діалектичного методу* пізнання розкрито сутність таких понять, як медіація,

медіабельність, медіаційна угода, медіаційні процедури, інструменти медіації тощо (підрозділи 1.2., 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). *Порівняльно-правовий метод* використано при аналізі зарубіжних законодавчих підходів до правового регулювання відносин із позасудового врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності, а також при дослідженні медіації серед інших способів захисту прав інтелектуальної власності (підрозділи 1.4, 3.1.). Застосування *формально-логічних методів*, зокрема *методу аналізу та синтезу*, сприяло дослідженню та виявленню особливостей медіативних технологій в системі захисту прав інтелектуальної власності (розділ 2). *Метод моделювання* використано для формулювання відповідних пропозицій і рекомендацій щодо визначення кращих іноземних практик застосування медіаційних процедур та обґрунтуванні моделі імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України, розробленні теоретичних пропозицій та практичних рекомендацій щодо удосконалення діючого законодавства у досліджуваній сфері (розділ 3).

Проблематика медіації як альтернативного способу врегулювання спорів тривалий час перебуває у центрі уваги вітчизняної та зарубіжної правової науки. Теоретичні та практичні аспекти медіації, альтернативного вирішення спорів та позасудового врегулювання правових конфліктів досліджували такі українські вчені, як О. Белінська, О. Гнатів, К. Гусаров, В. Землянська, В. Комаров, Н. Крестовська, М. Кравчук, Н. Мазаракі, М. Поліщук, Ю. Притика, О. Рєзнік, Л. Романадзе, В. Слома, О. Спектор, І. Сенюта, М. Стефанчук, С. Фурса, О. Харитонова, Є. Харитонов, І. Ясиновський та інші.

Значний внесок у розвиток доктрини альтернативного вирішення спорів зробили також зарубіжні науковці, серед яких особливо слід відзначити Roger Fisher, William Ury, Carrie Menkel-Meadow, Christopher Moore, Laurence Boule, Nadja Alexander, Jacqueline Nolan-Haley, Frank Sander, Leonard Riskin та інших.

Окремі аспекти застосування медіації у сфері інтелектуальної власності, а також особливості вирішення інтелектуально-правових спорів позасудовими способами знайшли відображення у працях Ruth Taplin, Tony Whatling, Ann L. Monotti, Jacques de Werra, Bryan Mercurio, Klaus Grabinski, J. Gregory Sidak та

інших зарубіжних дослідників, а також у наукових і методичних матеріалах Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO), присвячених використанню медіації для врегулювання спорів щодо патентів, торговельних марок, авторських прав, доменних імен та ліцензійних договорів.

Водночас аналіз наукової літератури свідчить, що більшість наявних досліджень присвячена загальним питанням медіації або окремим аспектам альтернативного вирішення спорів. Натомість комплексні дослідження медіації саме як способу захисту прав інтелектуальної власності, з урахуванням особливостей різних об'єктів права інтелектуальної власності, міжнародних стандартів, практики Всесвітньої організації інтелектуальної власності та сучасних тенденцій цифровізації суспільства, залишаються поодинокими. Особливо недостатньо розробленими є питання визначення місця медіації у системі способів захисту прав інтелектуальної власності, співвідношення медіації із судовими та адміністративними механізмами захисту, а також особливостей її застосування щодо спорів у сфері авторського права, патентного права, торговельних марок та інших об'єктів інтелектуальної власності.

Зазначені обставини свідчать про наявність суттєвих прогалин у науковому опрацюванні відповідної проблематики та обумовлюють актуальність комплексного дослідження медіації як способу захисту прав інтелектуальної власності в умовах розвитку інноваційної економіки, цифрових технологій та євроінтеграційних процесів в Україні.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним дослідженням медіації як способу захисту прав інтелектуальної власності після його нормативно-правового врегулювання спеціальним законом. Наукова новизна одержаних результатів конкретизується в таких основних наукових положеннях, що виносяться на захист:

вперше:

1. запропоновано періодизацію розвитку медіації в Україні як позасудового способу врегулювання спорів через поєднання інституційної та правової складових її становлення. Обґрунтовано, що розвиток медіації

відбувався нерівномірно та характеризувався випереджаючим формуванням інституційних механізмів порівняно із законодавчим забезпеченням, що дозволило виокремити самостійні етапи інституційного та правового розвитку медіації;

- запропоновано спеціальний принцип медіації у сфері інтелектуальної власності – принцип збереження цінності об'єкта права інтелектуальної власності, який відображає специфіку інтелектуально-правових спорів та полягає в орієнтації медіаційної процедури на збереження економічного, інноваційного, комерційного та творчого потенціалу відповідного об'єкта, що відрізняє медіацію у сфері інтелектуальної власності від інших видів альтернативного вирішення спорів;

- обґрунтовано, що медіабельність спорів у сфері інтелектуальної власності не є самостійною властивістю спору, а визначається за результатами комплексної оцінки предмета спору, характеру спірного права, меж диспозитивності сторін, наявності публічного інтересу, впливу на права третіх осіб та можливих правових наслідків укладення медіаційної угоди. Такий підхід дозволяє відмежовувати спори, придатні для врегулювання шляхом медіації, від спорів, вирішення яких потребує застосування юрисдикційних форм захисту прав;

- запропоновано авторську модель імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України, що ґрунтується на взаємодії нормативного, інституційного, кадрового, процедурного та інформаційно-просвітницького елементів і забезпечує поетапну інтеграцію медіації до механізму захисту прав інтелектуальної власності як самостійного способу врегулювання спорів;

удосконалено:

- методологічний підхід до дослідження становлення та розвитку медіації шляхом виокремлення трьох взаємопов'язаних масштабів її еволюції – національного (країн-лідерів впровадження медіації), міжнародного та

національного (у межах України), що дозволило простежити взаємовплив інституційних і правових чинників формування інституту медіації;

- наукові підходи до визначення правової природи медіації через обґрунтування її як позаюрисдикційної структурованої процедури превентивного та врегульовувального характеру, що здійснюється за участю нейтрального медіатора та спрямована на досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення шляхом переговорів;

- систематизацію видів медіації шляхом обґрунтування її класифікації за галузями права з можливістю подальшого виокремлення відповідних підвидів за інститутами та підгалузями права, а також запропоновано нову класифікаційну характеристику – за підставою звернення за захистом права, відповідно до якої розрізняються медіація щодо порушеного права, медіація щодо невизнаного права та медіація щодо оспорюваного права;

- наукові підходи до класифікації спорів у сфері інтелектуальної власності шляхом виокремлення медіабельних, обмежено медіабельних та немедіабельних спорів залежно від меж диспозитивності сторін, впливу можливого врегулювання на права третіх осіб, наявності публічного інтересу та необхідності реалізації владних повноважень щодо зміни правового статусу об'єкта права інтелектуальної власності, що дозволяє більш точно визначати межі застосування медіації у відповідній сфері;

набули подальшого розвитку:

- наукові підходи до розуміння сучасних тенденцій міжнародно-правового регулювання медіації, відповідно до яких пріоритетним напрямом його розвитку є поступове зміщення акценту від регламентації процедури медіації до забезпечення юридичної сили, визнання та виконання досягнутих сторонами домовленостей, що найбільш повно відображено у Модельному законі ЮНСІТРАЛ 2018 року та Сінгапурській конвенції про міжнародні угоди за результатами медіації;

- наукові підходи до визначення функціонального призначення медіації у сфері інтелектуальної власності, яку запропоновано розглядати не лише як

спосіб альтернативного вирішення спорів, а й як правовий інструмент збереження економічної цінності об'єктів права інтелектуальної власності та створення передумов для їх подальшого використання і комерціалізації шляхом досягнення сторонами взаємоприйнятних домовленостей щодо здійснення відповідних прав;

- доктринальні положення щодо місця медіації в системі способів захисту прав інтелектуальної власності, яку запропоновано розглядати як самостійний консенсуальний спосіб захисту, спрямований на досягнення сторонами взаємоприйняттого врегулювання конфлікту без застосування юрисдикційних механізмів та на збереження економічної, інноваційної й комерційної цінності об'єкта права інтелектуальної власності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані:

– у *нормотворчій діяльності* – для удосконалення законодавства в частині застосування медіації при вирішенні спорів у сфері інтелектуальної власності;

– у *науково-дослідній сфері* – як методологічне підґрунтя для подальших науково-теоретичних досліджень позасудового врегулювання спорів у сфері права інтелектуальної власності;

– у *правозастосовчій діяльності* – при безпосередньому застосуванні інструментів медіації на різних стадіях спору стосовно порушення, невизнання або оспорювання прав інтелектуальної власності;

– у *навчальному процесі* – під час викладання дисциплін «Право інтелектуальної власності», «ІТ-право», а також при підготовці відповідної навчально-методичної літератури.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та рекомендації, які виносяться на захист, отримані автором самостійно. У дисертації не використовувалися ідеї або розробки, що належать співавторам.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри цивільного права і процесу юридичного

факультету Західноукраїнського національного університету та були апробовані у виступах на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: Всеукраїнської науково-практичної конференції «Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти» (м. Тернопіль, 6 травня 2022 р.); Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції «Світ наукових досліджень. Випуск 16» (м. Тернопіль, Україна, м. Переворськ, Польща, 16-17 лютого 2023 р.); Міжнародної науково-практичної конференції «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р.); V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції міст Київ-Дніпро «Удосконалення законодавства та механізму реалізації захисту прав інтелектуальної власності в умовах післявоєнного відновлення України» (м. Київ-Дніпро, 23-24 березня 2023 р.); VII Міжнародної науково-практичної конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р.); IX Міжнародної науково-практичної конференції «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід (2-3 травня 2025 року)».

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, які охоплюють 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи – 191 сторінка. Список використаних джерел міститься на 11 сторінках (120 найменувань).

Декларація застосування штучного інтелекту. Під час підготовки роботи автор використовував ChatGPT Plus виключно для пошуку наукових джерел та граматичної перевірки дослідження. Усі наукові положення, висновки та результати сформульовані автором самостійно.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ

1.1. Становлення інституту медіації в системі захисту прав інтелектуальної власності

Становлення інституту медіації в історичній ретроспективі, за зразком формування міжнародних нормативно-правових актів, можна представити у трьох масштабах, які справляли взаємний вплив один на одного. Так, першим масштабом пропонуємо вважати національний масштаб країн-лідерів впровадження альтернативних способів вирішення спорів, який закладав фундамент для зародження міжнародного масштабу, а вже останній справляє вплив на формування національних масштабів у країнах, які імплементують норми міжнародних договорів та угод в досліджуваній сфері. Відтак подальший аналіз еволюції правового та інституційного забезпечення медіації як способу захисту прав інтелектуальної власності здійснюватиметься нами в межах вказаних трьох масштабів, кожен з яких матиме свою специфіку, проблеми та перспективи розвитку. Представлення еволюції через масштабування, на нашу думку, допоможе чіткіше відстежити передумови розвитку і взаємовплив масштабів, а також сформувати в межах кожного масштабу історичні періоди і відстежити певну хронологію розвитку суспільних відносин у досліджуваній сфері.

Отож, перший масштаб пропонуємо вважати національним і характерним він був для країн англо-американської правової системи, які першими почали впроваджувати ідеї альтернативних способів вирішення спорів, серед яких визначальне місце відводилось медіації.

Як вказує В.Є. Прущак, «... розвиток альтернативних способів вирішення спорів, спричинений процесами глобалізації та модернізації, науково-технічним прогресом, що призвели до своєрідної кризи тогочасної судової системи, слід ототожнювати з формуванням в середині ХХ століття примирних процедур у

Сполучених Штатах Америки. Саме в США, країні з високим рівнем розвитку, що традиційно віддавала перевагу судовому способу врегулювання суперечностей, загострюються конфлікти між певними категоріями населення: профспілками та роботодавцями, які потребують нового позасудового шляху вирішення. Таким чином, для їхнього подолання владою створюється спеціальний федеральний орган – Federal Mediation Conciliation Service, FMSC, основною метою якого було стати нейтральним посередником під час врегулювання саме трудових спорів. У той же час вперше з'являється термін «альтернативне вирішення спорів». Центральне місце в системі альтернативного вирішення спорів посідає саме третейський розгляд, який згодом витісняють більш посередницькі, короткочасні, демократичніші способи, такі як арбітраж-посередництво, міні-суд, медіація, судова медіація, врегулювання спору за участю судді» [1, с. 94].

Звісно медіацію в США в середині ХХ ст. ще не можна було охарактеризувати як самостійну процедуру, проте вона заклала фундамент для подальшого розвитку вказаного інституту вирішення спорів.

В кінці 60-х років ХХ ст. з'явилося ще кілька локальних недержавних організацій, діяльність яких спрямовувалась на вирішення конфліктів в сім'ях, між сусідами, а також малозабезпеченими особами. Основною думкою медіації, орієнтованої на громадськість, була, на переконання Ю.В. Радченко, ідея «запропонувати певному колу осіб, які з фінансових або особистих причин відмовляються від звернення до державного суду своєрідний альтернативний майданчик для вирішення суперечок з більш низькими порогами доступу. Розвитку медіації сприяли і особливості американського цивільного процесу, що склалися до 60-х років, а саме деякі його негативні сторони» [3, с. 12]. Вказаними «негативними сторонами» було те, що згідно з американським законодавством, кожна із сторін самостійно мала оплатити послуги адвоката незалежно від результату розгляду справи, тобто незалежно від прийнятого рішення судом, обидві сторони були вимушені понести витрати і вони особливо в економічних спорах сягали дуже значних сум. Сам процес був надмірно затягнутим в часі, що

також не сприяло його популярності. Завдяки таким особливостям тогочасної судової системи, переваги американської моделі медіації видавались очевидними, а вже з часом вона набула статусу самостійної процедури (з середини 70-х років ХХ ст.).

Наукові дослідження позасудового врегулювання спорів також набували популярності. Зокрема, відомими дослідниками медіації слід визнати професорів Гарвардської школи права Роджера Фішера і Уїльяма Юрі, які у 1981 році запропонували концепцію «Спільних дій». Суть її засновується на розмежуванні позицій та інтересів. Як вказує Є.Є. Бородін, «в процесі переговорів сторони позначають свої юридичні позиції, які часто є діаметрально протилежними, що і веде до неможливості компромісу. У той же час за жорсткими позиціями сторін (які являють собою самостійно розроблений варіант рішення) стоять, перш за все, потреби та інтереси. Якщо в ході переговорів вдасться визначити істинні інтереси сторін, то буде зроблено величезний крок на шляху до досягнення угоди. Медіатор будує переговори таким чином, щоб на перший план вийшли саме реальні потреби сторін. Тобто досягнуте в процесі медіації рішення має бути взаємовигідним, немає переможців і переможених – комбінація «win-win» [4, с.35]. До речі, вказана стратегія навіть отримала назву «Гарвардський метод» і вона часто досліджується й сьогодні як така, що покладена в основу медіації. Можемо в наукових джерелах знайти багато доказів цього. Наведемо нижче лише окремі висловлювання щодо методу:

О.С. Койчева вказує, що «Його сутність полягає в тому, що в ситуації немає переможених та переможців. Використання стратегії win-win дозволяє кожній зі сторін одночасно перемагати, уникаючи побічних негативних наслідків своєї перемоги та отримати якісь переваги від прийнятих рішень, обидві сторони задовільнені, ніхто не відчуває себе переможеним та не відчуває певного негативу до іншої сторони» [5].

Стівен Кові, який із теоретичної зробив стратегію практичною, навіть запропонував основні її принципи, до яких слід було, на його думку, відносити:

« Взаємоповагу. Без поваги до опонента в переговорах, не буде вигідного для обох результату;

Тривалу співпрацю. Навіть якщо ви конкуруєте, ви співпрацюєте, обидві сторони отримують вигоду;

Позитивний результат для обох сторін. При використанні стратегії «win-win» кожна сторона отримує свій плюс» [6].

Отож, можемо констатувати, що стратегія «win-win» стала основою медіації і, на відміну від судового розгляду, де одна сторона буде обов'язково незадоволеною рішенням, дозволяє вирішити конфлікт «назавжди», адже прийняте компромісне рішення задовольняє обидві сторони спору.

Створення спеціального федерального органу – Federal Mediation Conciliation Service, FMSC, а в подальшому локальних недержавних організацій слід розцінювати як інституційне становлення медіації на національному рівні в США і лише після нього відбулось правове становлення цього способу позасудового врегулювання спорів. Вказана послідовність є, на нашу думку, цілком логічною і виправданою, адже законодавство лише тоді «живе», коли воно формується на основі вже існуючих суспільних відносин і лише закріплює нормами права те, що пройшло випробування в реальному житті.

Так, у 1990 році Конгрес США прийняв Закон «Про реформування цивільного судочинства», завдяки якому на суддів покладался обов'язок застосовувати альтернативні способи вирішення спорів. І лише у 2001 році було прийнято уніфікований закон США «Про медіацію».

Узагальнюючи можна з певністю вказати, що початок 2000-х років можна визнати таким національним етапом розвитку медіації в США, для якого характерними є: потужна законодавча база, сотні організацій, що надають медіаційні послуги, тисячі професійних практикуючих медіаторів. Усі без винятку штати розвивають програми судової медіації із безліччю моделей – від добровільних до обов'язкових в різних комбінаціях.

В подальшому, за прикладом США, впровадження медіації відбулось в таких прогресивних країнах-представницях англо-американської правової системи, як Канада, Велика Британія, Австралія, Нова Зеландія.

Цікавим є досвід Австралії у запровадженні процедури медіації, адже у 1980-х роках вона була ініційована судами. І саме з того часу можна вести мову про еволюцію медіації в сучасному її розумінні. І якщо інституційний розвиток цього позасудового способу врегулювання спорів відбувався на постійній основі, то правовий бере свій початок із 1991 року, в якому відбулось внесення змін до Акту про суди через правове регулювання медіації та арбітражу. Вказаним актом були внесені зміни до Акту про сімейне право 1975 р., Закону Австралійського федерального суду 1976 р. та Акту про федеральний суд Австралії від 1976 р. в частині закріплення норм стосовно можливості вирішення суперечок через медіацію.

Попри багато спільного із багатьма країнами англо-американської правової системи у питанні організації процесу медіації, в Австралії є одна відмінність, яка заслуговує на нашу увагу. І це питання зловживання медіацією. Суть зловживань полягає у тому, що до сторони, яка погодилась на медіацію виключно щоб отримати додаткові докази, які потім була б можливість використати у суді, застосовуються штрафні санкції. І важливо, що ні докази, здобуті таким шляхом, ні зізнання, які були озвучені в ході медіативних процедур, не можуть братися судом до уваги. З цього можемо зробити висновок про поступове формування принципу добросовісності на національному рівні в Австралії, який пізніше зможемо спостерігати у нормах міжнародного законодавства.

Позасудове врегулювання спорів мало місце і в практиці Великобританії, проте інтенсифікація розвитку медіації відбулась завдяки реформам Лорда Вульфа. Завдяки останнім відбулось включення правил медіації до цивільного та сімейного процесуального кодексів. При судах започатковувались програми медіації і саме судам відводилась роль популяризації медіації.

Суд, на основі вказаних змін, зобов'язаний був інформувати сторони про альтернативні способи вирішення спору, а також створювати умови, які сприяють їх застосуванню. У результаті проведеної реформи, як вказує Н.Г. Ковтун, «були закріплені Правила цивільного судочинства. Зокрема, даними Правилами встановлено, що якщо сторона у процесі відмовляється від запропонованої судом процедури медіації, вона повинна понести всі судові витрати, навіть якщо виграла справу; суди зобов'язані сприяти застосуванню медіації у цивільному судочинстві» [8, с. 38].

На допомогу судам в популяризації було створено у Великобританії і спеціальний орган – Центр ефективного вирішення спорів (CEDR), який крім правопросвітництва займався і підготовкою медіаторів і акредитацією останніх.

Особливість, яку вдало підмітив О. Кацьора, в практиці країн англо-американської правової системи – це існування змішаного підходу до медіації, для якого характерними є саморегулюючі та законодавчі елементи. Вивчаючи досвід Австралії він вказує, що цій країні «офіційний підхід проявляється у сотнях нормативно-правових актів, які регулюють медіацію, переважно на основі галузей, де вони застосовуються» [2, с. 22]. І такий підхід простежувався серед інших країн-представниць досліджуваної правової системи, тоді як в провідних країнах – представницях романо-германської правової системи, таких як Франція, Німеччина та Італія, існувала практика самостійної розробки власних схем регулювання медіаційного процесу судами та суб'єктами, що надавали послуги медіації. Відтак саме підходом до правового регулювання медіації відрізняються романо-германська та англо-американська правові системи.

Серед країн-лідерів застосування медіації на Європейському континенті можна назвати Німеччину, Францію та Австрію. Вони, звісно, вивчали досвід США у питанні інституційного та правового забезпечення медіації, проте пристосовували його до своїх реалій і дещо по-іншому її розвивали.

Так, в Німеччині медіація була започаткована у цивільному судочинстві починаючи із 1977 року. Особливий поштовх зростаючого інтересу до медіації

дав, на думку Т.Ю. Овсієнко, виступ президента Конституційного суду ФРН на конгресі суддів у 1979 р., «Результатом стала велика наукова дискусія щодо альтернативного вирішення спорів» [7, с. 44], – стверджує авторка.

Особливістю німецької практики впровадження медіації стало те, що на її розвиток здійснювали вплив досвід примирних процедур, який мав місце із 1915 по 1950 роки в країні і допомога США в середині 80-х років. Війни та розподіл країни справили значний негативний вплив на процес розвитку медіації в країні, проте зараз Німеччина є серед лідерів застосування досліджуваного способу врегулювання спорів.

Стосовно ролі США в розвитку німецької медіації, то її вдало описує А.В. Баран: «У 1992 р. була заснована перша організація з підготовки та проведення сімейної медіації (Bundes arbeits gemeins chaft für Familien mediation (BAFM)). Даною організацією були затверджені основні вимоги до особи медіатора та до організації і проведення процедури» [9, с. 7]. З цього можемо дійти висновку про характерність саморегулюючих елементів у питанні впровадження медіації. І якщо законодавчими актами й передбачалась можливість застосування медіації для різного роду конфліктів, вимоги до медіаторів та процес її проведення були врегульовані таки актами медіаційних організацій.

Елементи правового забезпечення знайшли свій вираз в законодавстві Німеччини лише з 1999 року, коли був прийнятий закон «Про обов'язкові примирні процедури», який передбачав проведення обов'язкової примирної процедури щодо майнових спорів, що не перевищували 750 євро. У 2000 р. відбулось прийняття декількох федеральних законів, які ініціювали створення землями свого законодавства про процедуру медіації. Як вказує F. Digmeyer, «Нова редакція §15 ЦПК ФРН, зокрема, передбачала широку автономію федеральних земель в питаннях прийняття законів про медіацію. Першою землею, яка прийняла закон про медіацію, стала Баварія, потім Баден-Вюртемберг та інші суб'єкти Німеччини. Так, процедура медіації увійшла в цивільний процес ФРН [10].

Досвід Австрії також є цікавим для вивчення в рамках національного режиму. За практикою інших європейських країн, в Австрії у березні 1992 року був проведений семінар з медіації. Відомі вчені Роланд Проксч і Стендлі Кохен під час семінару популяризували медіацію і її почали активно застосовувати значна кількість практиків, котрі взяли участь в даному заході. Уряд Австрії, вбачаючи перспективу в досліджуваному позасудовому способі вирішення спорів, посприяв започаткуванню кількох тестових проектів у м. Зальцбург та Флорідсдорф, а новацією вказаних проектів було проведення медіації двома або більше медіаторами. Така практика множинності медіаторів в одному процесі вирішення спору має місце і зараз, то ж вважаємо дану практику позитивною і такою, що лягла в основу розмежування індивідуальної та колективної діяльності медіаторів.

Ще однією особливістю розвитку медіації в Австрії було те, що вона одна із перших включила професію медіатора до номенклатури професій. Правове регулювання медіації започатковане завдяки Закону Австрії «Про посередництво в цивільних справах» від 2004 року, в якому посередництво визнається добровільною процедурою. Згідно вказаного закону «медіаційна угода, яка була досягнута в рамках судової медіації має обов'язковий характер, тоді як досягнута в досудовій медіації – ні» [11]. Також медіація згадується в Цивільному, Цивільно-процесуальному та Кримінально-процесуальному кодексах, Федеральному законі «Про рівне ставлення до людей з інвалідністю», Законі «Про сімейні аліменти» тощо. То ж, як бачимо, правове регулювання медіації здійснюється завдяки спеціальному закону і звичайних законів, які регулюють ті чи інші питання медіації в окремих сферах суспільних відносин. Уніфіковане та систематизоване законодавство покликане врегулювати ті відносини із врегулювання спорів, які вже існували в суспільстві.

Досвід Франції стосовно розвитку медіації також є цінним для дослідження еволюції медіації на національному рівні.

Так, офіційне визнання медіації в французькому законодавстві відбулось із ухваленням Закону від 8 лютого 1995 року. Юридичною основою цивільної

медіації у Франції (включаючи комерційну та пов'язану з трудовими відносинами) є такі нормативно-правові акти: Акт № 95-125 від 8 лютого 1995 р. та Указ № 96-652 від 22 липня 1996 р. Окремі аспекти медіації передбачені також нормами Цивільного процесуального, Трудового, Кримінального, Кримінально-процесуального, Монетарного та Фінансового кодексів. Відомчі документи також містять норми щодо медіації.

Попри те, що у Франції процедура медіації є добровільною, державне стимулювання сприяє її розвитку. Так, наявною є значна участь держави в організації медіативної допомоги, покриття витрат на медіацію в рамках безкоштовної юридичної допомоги, юридичного страхування. Зокрема, у разі проведення медіації за направленням суду, послуги медіатора можуть бути компенсовані державою за рахунок тих, що надаються на юридичну допомогу. Сума компенсації визначається суддею у встановленому законодавством порядку. Крім того, можлива компенсація послуг медіатора у сфері сімейної медіації, проте за іншим порядком. Національний протокол, що підписаний Міністерством юстиції, Міністерством праці, Міністерством із соціальних питань, Фондом сім'ї та солідарності, Національним фондом з надання сімейної допомоги, Центральним сільськогосподарським фондом стосовно взаємної вигоди встановлює національну шкалу витрат сторін. Відшкодуванню підлягають витрати провайдерів медіативних послуг, які надають послуги сімейної медіації та діють відповідно до правил вказаної шкали.

Важливу роль у просуванні медіації відіграло надання обов'язковості медіативному застереженню у договорі. Зокрема, якщо сторони у договорі передбачили медіативне застереження, то воно є обов'язковим, а його невиконання стає підставою для відмови у порушенні провадження у суді. Якщо ж у медіативному застереженні сторони не уточнили застосовувані правила та провайдера медіативних послуг, суд самостійно його визначає, а вже цей провайдер пропонує застосування правил та процедур медіації. Проте, в останньому випадку сторони не втрачають права перервати медіацію.

Отож, як підводячи підсумок національному масштабу розвитку медіації, слід вказати на наступні його особливості:

– Основа розвитку медіації в сучасному її розумінні закладена була США у другій половині ХХ століття, а вже далі поширилась на країни англо-американської та романо-германської правових систем;

– Відмінності між розвитком медіації у досліджуваних правових системах породжені характером режиму регулювання цього способу позасудового врегулювання спору – якщо для англо-американської правової системи характерний змішаний режим регулювання (законодавчий та інституційний одночасно), то для країн романо-германської правової системи характерне інституційне забезпечення як основоположне, а норми законодавства з'являються значно пізніше;

– Кожна із країн, які на національному рівні запровадили процедуру медіації, відзначалась якимись особливостями її проведення, і саме вони в подальшому лягли в основу міжнародно-правового регулювання медіації;

– Станом на сьогоднішній день країни-лідери запровадження медіації здійснюють інституційно-правове її забезпечення на національному рівні, проте він вже перебуває у залежності від міжнародного нормативно-правового регулювання. Навіть якщо залишаються певні особливості у такому регулюванні, переважна більшість аспектів суспільних відносин у сфері медіації врегульовані нормами міжнародного законодавства і підлягають гармонізації країнами, які визнають такі міжнародні договори частиною свого національного законодавства.

Міжнародний масштаб розвитку медіації слід, на нашу думку, також розглядати в межах правової та інституційної складових.

Так, серед міжнародно-правових актів у досліджуваній сфері слід назвати: Конвенцію про визнання та приведення у виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-йоркська конвенція) від 1958 року;

Модельний закон про міжнародні комерційні примирні процедури (Model Law on International Commercial Conciliation (UNCITRAL) 2002 року;

Принципи для організацій, які забезпечують проведення медіації 2002 року;

Конвенцію ООН про міжнародні угоди про врегулювання спорів за результатами медіації (Сінгапурська конвенція про медіацію).

Проаналізуємо детальніше кожен із наведених документів, аби відстежити не лише які норми національних законодавств країн-лідерів набули статусу міжнародних, але і як вони впливають на законодавства країн, що їх імплементують.

Отож, Норми Конвенції про визнання та приведення у виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-йоркської конвенції) застосовуються задля «визнання й виконання арбітражних рішень, винесених на території держави іншої, ніж та держава, де вимагається визнання та виконання таких арбітражних рішень, зі спорів, сторонами в яких можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Положення Конвенції застосовуються також до арбітражних рішень, які не вважаються внутрішніми рішеннями в тій державі, у якій запитується їх визнання й виконання» [12, с. 333].

Особливістю Нью-Йоркської Конвенції було те, що вона передбачала два режими: загальний та спеціальний. Останній був запроваджений для країн, що не були готові до «революційного визнання», що запроваджувалось загальним режимом конвенції, і саме він поширює свою дію на дві третини держав-учасниць Конвенції.

Другою особливістю конвенції є те, що її дія поширюється на арбітражні рішення, які винесені на підставі арбітражних угод у спорі незалежно від того, чи належать сторони таких угод до держав-учасниць конвенції, чи ні. До речі, Конвенція взагалі не містить жодних вимог стосовно належності сторін до тієї чи іншої держави. Неважливим є також і момент підписання цієї угоди.

Наступною особливістю конвенції є те, що вона не встановлює обмежень стосовно правовідносин, спори щодо яких можуть передаватися на вирішення арбітражу і щодо яких сторони мають можливість укласти угоди. Тобто, попри відсутність правового регулювання арбітрабельності спорів, закріплюється

право держав – учасниць робити застереження, якими визначатиметься перелік спорів, що підпадатимуть під дію конвенції.

Важливо, що Конвенція 1958 р. закріплює принцип рівності обох видів арбітражу - *ad hoc* і постійно діючими арбітражними інституціями. Тобто рішення, винесені арбітражами *ad hoc*, мають таку ж юридичну силу та обов'язковість в розумінні конвенції, як і рішення, винесені постійно діючими арбітражними інститутами.

Попри те, що аналізована конвенція не стосується напряму медіації, вона опосередковано формує принципи альтернативних способів вирішення спорів загалом. Відтак, будучи присвяченій арбітражному посередництву, вона заклала основи для подальшого розвитку усіх інших способів вирішення спорів. Хосе Анхель Естрелла-Фарія старший юрист Секретаріату ЮНСІТРАЛ, таким чином характеризує досліджуваний міжнародний документ: «Нью-Йоркська конвенція є ключовим елементом сприяння впевненості інвестицій у міжнародну торгівлю та незамінним інструментом ефективного врегулювання міжнародних комерційних спорів. Конвенція була розроблена не для того, щоб витіснити державні суди або відібрати комерційні справи у національних судів. Конвенція була розроблена, щоб надати механізм, якого до цього не існувало» [13].

Юна Потьомкіна, вивчаючи Сінгапурську конвенцію, яка лише нещодавно прийнята, вказує, що «Нью-Йоркська Конвенція 1958 року про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень вважається одним із найуспішніших інструментів, прийнятих ЮНСІТРАЛ, і є одним із ключових факторів успіху міжнародного арбітражу» [14]. Авторка сподівається, що «Тепер, через 60 років, прийшов новий претендент. І маємо сподівання, що не менш успішний» [14]. Отож, з певністю можемо стверджувати про фундаментальну роль Нью-Йоркської Конвенції для подальшого правового становлення медіації на міжнародній арені.

Модельний закон про міжнародні комерційні примирні процедури (Model Law on International Commercial Conciliation (UNCITRAL) 2002 року є, мабуть, самим знаним міжнародним документом, присвяченим альтернативним

способам вирішення спорів, адже він «був взятий за основу для національного законодавства щодо медіації 26 країнами світу» [15, с. 224]. Спільно з «Принципами для організацій, які забезпечують проведення медіації» Модельним законом було закріплено наступні стандарти і принципи медіації: «договірні підстави проведення (ст. 4); конфіденційність (ст. 8-9); професіоналізм медіатора/арбітра (ст. 12); обов'язковість прийнятого рішення для сторін (ст. 14)» [16, с. 422].

Детально принципи медіації будуть нами розглянуті в окремому підрозділі дослідження, але вже зараз хотілось би на прикладі принципу конфіденційності показати, як його регулює Модельний закон. Так, у статті 9 передбачається, що «у разі, коли медіатор отримує від однієї зі сторін інформацію, що стосується спору, він може розкрити зміст цієї інформації іншій стороні медіації. Однак якщо сторона повідомляє медіатору будь-яку інформацію під прямою умовою про збереження її конфіденційності, то ця інформація не розкривається іншій стороні медіації» [17, с. 26]. Статтю 10 передбачається, що «у випадку, коли сторони не домовилися про інше, то зберігається конфіденційність всієї інформації, що належить до процедури медіації, за винятком тих випадків, коли її розкриття потрібне за законом або для цілей виконання або приведення у виконання мирової угоди» [18]. Аналізуючи вказані норми, науковці зазначають, що «Модельний закон визначає не лише важливість принципу конфіденційності медіації, але й окреслює випадки, коли інформації може надаватися статус конфіденційної, а також передбачаються дії медіатора під час роботи з інформацією і окремі можливості для розкриття конфіденційності процесу медіації» [17, с. 27]. Закріплення принципу було б абсолютно декларативним, якщо б не містилось зобов'язання для відповідних учасників медіаційної процедури. Йдеться про встановлений для медіатора обов'язок пояснити сторонам медіації зміст принципу конфіденційності. Він зобов'язаний поінформувати сторони про існуючі обмеження конфіденційності і про їх права та обов'язки при дотриманні цього принципу. Конфіденційність медіації в розумінні Модельного закону означає, що «ніхто не буде завдавати шкоди

особистим правам сторін, а також, що треті особи та самі сторони і медіатор не будуть втручатися в економічне та соціальне життя сторони під час і після медіації. Однак це може бути лише за умови, що сторони детально повідомлені про всі особливості принципу конфіденційності процесу медіації» [18].

Аналізована нами норма стосовно принципу конфіденційності запроваджена була в Модельний закон із практики та норм національного законодавства Австралії. Трансформація цього принципу відбулась на основі норм-заборон стосовно зловживань медіацією.

Доволі ґрунтовно визначено питання укладення договору про проведення медіації у відношенні захисту конфіденційної інформації. Так, у договорі має бути визначено порядок роботи з конфіденційною інформацією, умови такого договору мають визначати обов'язки медіатора та сторін щодо дотримання певних правил роботи з інформацією в ході медіаційної процедури. Зазвичай договір про проведення медіації одразу передбачає, що ні медіатор, ні сторони не розголошуватимуть жодній особі, крім погоджених спільно, інформацію, яка отримана під час медіації. Також доволі поширеною є практика прописування у таких договорах застереження, що доступ до інформації або розголошення інформації можливі лише за умови попередньої письмової згоди сторін. Не заборонено також і укладення окремої угоди про конфіденційність інформації. То ж бачимо, що сторони мають як мінімум три варіанти збереження конфіденційної інформації при укладенні медіаційної угоди. Визначення того, що саме охоронятиметься в якості конфіденційної інформації, також є привілеєм сторін. Цікаво, що під таку інформацію можуть підпадати будь-які дії сторін, поведінка чи мова тіла сторін, їх почуття, переконання або особливості сприйняття інформації.

Також варто пам'ятати, що не вважатиметься розголошенням конфіденційної інформації факт звернення до медіації, особливо якщо це потрібно для підтвердження суду факту врегулювання спору позасудовим способом. Звісно такі докази можна надавати лише у виправданому обсязі, наскільки це технічно можливо та законодавчо необхідно.

Загалом стосовно Модельного закону варто відзначити, що він стосується усіх можливих погоджувальних процедур, а медіація є лише однією із них. Як вказує Л.М. Дранчук, «На практиці процедури, в межах яких будь-яка третя особа надає сторонам спору допомогу у його врегулюванні, називають різними термінами – погоджувальні процедури, посередництво, нейтральна оцінка, міні-суд тощо. Сфера поширення цього акту дуже широка, він охоплював питання, що впливають з усіх відносин комерційного характеру, і договірних, і не договірних (будь-які торговельні угоди на поставку товарів або послуг чи обмін товарами або послугами; дистриб'юторські угоди; комерційне представництво або агентські відносини; факторинг; лізинг; будівництво промислових об'єктів; надання консультативних послуг; інжиніринг; ліцензування; інвестування; фінансування; банківські послуги; страхування; угоди про експлуатацію або концесії; спільні підприємства та інші форми промислового або підприємницького співробітництва; перевезення товарів або пасажирів повітряним, морським, залізничним чи автомобільним транспортом). У коментарі до Типового закону вказано, що він розроблявся в контексті визнання щораз ширшого використання погоджувальної процедури як методу врегулювання комерційних суперечок» [19, с. 85].

Зважаючи, що ЮНСІТРАЛ врегулював погоджувальні процедури саме у формі Модельного закону, а також те, що аналізованим законом охоплюються незавершений перелік видів погоджувальних процедур, кожна із держав, на нашу думку, могла імплементувати його норми в своє законодавство і саме це забезпечило успіх даному міжнародно-правовому акту.

Наступним документом, який слід проаналізувати в межах правового регулювання медіації на міжнародному рівні, є Конвенція ООН про міжнародні угоди про врегулювання спорів за результатами медіації (Сінгапурська конвенція про медіацію). Прийнята вона була у 2018 році, проте набула чинності лише з 12 вересня 2020 року. Україна, до речі, стала однією із 46 країн, що підписали конвенцію.

Метою прийняття Сінгапурської конвенції була уніфікація основ для забезпечення виконання посередницьких угод, що стосуються міжнародних комерційних питань. Передбачається, що держави, які ратифікували Сінгапурську конвенцію, зобов'язані виконувати угоди про врегулювання, які є результатом медіації згідно з їхніми внутрішніми правилами, проте за допомогою спрощеної судової процедури, як передбачено Конвенцією. Зрештою, вона має на меті сприяти міжнародній торгівлі, роблячи медіацію ефективним та довіреним методом вирішення суперечок, поряд з арбітражем та судовим спором.

Як вказують дослідники, «До Сінгапурської конвенції, міжнародна посередницька угода не мала примусової сили сама по собі. Це означало, що якщо сторона, що програла, добровільно не виконає результати медіації, невинна сторона повинна була порушити арбітраж або судове провадження за порушення договору, а згодом домагатися примусового виконання арбітражного рішення чи судового рішення, щоб отримати необхідне полегшення, що спричинило додаткові непотрібні витрати та даремно витрачений час. Це було головним стримуючим фактором для того, щоб сторони не розглядали питання медіації, оскільки вони могли б просто обрати арбітраж і забезпечити виконання» [19]. І знову ж, вірне обрання виду міжнародного документу – конвенції – забезпечило необхідну примусовість виконання угод за результатами медіації. Тут відсутня певна «гнучкість», яка є в Модельних законах, відтак держави, що ратифікували досліджувану конвенцію, зобов'язані забезпечити визнання на своїй території обов'язковості медіаційних угод. І саме це, на нашу думку, стало фундаментальним кроком на шляху до повноцінного зрівняння медіації з іншими альтернативними способами вирішення спорів.

Про обов'язковість норм конвенції свідчить і той факт, що відповідно до ст. 8 конвенції, Держави мають можливість зробити лише два застереження, тобто, що держава:

«(а) не застосовуватиме цю Конвенцію до угод про врегулювання, стороною яких вона є, або стороною яких є будь-які державні установи або будь-яка особа, яка діє від імені державного агентства, в обсязі, зазначеному в декларації; та / або (б) застосовуватиме цю Конвенцію лише в тій мірі, в якій сторони мирової угоди домовились про застосування Конвенції» [20]. Жодні інші застереження не дозволяються, крім двох, зазначених вище.

Важливо відзначити, що на відміну від Нью-Йоркської конвенції, Сінгапурська не містить застереження щодо взаємності, яке означає, що медіація, розташована в будь-якій точці світу, може бути визнана та забезпечена в державі, яка її ратифікує.

Із боку багатьох науковців були небезпідставні побоювання стосовно вводу в дію Сінгапурської конвенції. Так, Ю.С. Потьомкіна стверджувала, що причиною для виникнення деякого здорового скептицизму з приводу Сінгапурської конвенції, є існування певної невизначеності щодо того, як Сінгапурська конвенція буде введена в дію. Авторка вказувала на наявність кількох аспектів такої невизначеності. Йшлося про наступні:

«По перше, припущення «або / або», полягає в тому, що сторони обирають між арбітражем або медіацією, але не обидві процедури. Це спростовується наявністю різних комбінацій протоколів arb-med, med-arb та arb-med-arb, які все більше набирають популярність. Згідно з доповіддю "Global Round Conference Series 2018", поєднання судових та несудових процесів є основними способами покращення майбутнього вирішення комерційних суперечок. У зв'язку з цим важливо, що Сінгапурська конвенція виключає зі своєї сфери застосування відповідно до статті 1 (3) (b) мирові угоди, які були зафіксовані і підлягають виконанню як арбітражні рішення.

По-друге, залишається відкритим питання, як стаття 12 (4) Сінгапурської конвенції вплине на її реалізацію в державах-членах регіональних організацій економічної інтеграції. Стаття 12 (4) передбачає, що Сінгапурська конвенція «не має переважної сили по відношенню до норм регіональної організації економічної інтеграції, які суперечать їй, незалежно від того, коли такі норми

було прийнято або введено в дію – до чи після цієї Конвенції:», а) якщо згідно зі статтею 4 виконання запитується у державі, яка є членом такої організації, і всі відповідні держави згідно з пунктом 1 статті 1 є членами такої організації, або б) щодо визнання і виконання судових рішень між державами-членами такої організації. Таким чином, режим примусу відповідно до Сінгапурської конвенції буде залежати від будь-яких додаткових попередніх умов, що накладаються регіональними організаціями. Наприклад, таких як отримання згоди контрагента, як того вимагає Директива ЄС про посередництво, перш ніж можна буде покладатися на угоду про врегулювання за результатами медіації.

По-третє, стаття 5 (1) (d) Сінгапурської конвенції може істотно обмежити застосовність цієї Конвенції. Стаття 5 (1) (d) надає захист, якщо надання допомоги буде суперечити умовам мирової угоди. З цієї точки зору, яка підтверджується підготовчими матеріалами, 2) сторонам буде дозволено «укласти договір» про виконання їх угоди про врегулювання відповідно до Сінгапурської конвенції, вказавши це у своїй угоді про врегулювання. Хоча стаття 5 (1) (d) все ще може бути обмежена у дії, якщо суди приймуть строгий підхід до тлумачення положень, націлених на укладення контракту в рамках Сінгапурської конвенції, юридично поінформовані комерційні сторони навряд чи натраплять на труднощі при складанні досить чіткої і застосовної статті» [21].

Проаналізуємо детальніше, які із побоювань вже неактуальні, а які все ще залишаються дійсними і справляють свій вплив на дію Сінгапурської конвенції.

Отож, Конвенція, як і передбачалось, набула чинності через 6 місяців після того, як 3 держави приєдналися або ратифікували її. Серед трійки держав, які перші ратифікували конвенцію були Сінгапур, Фіджі і Катар, проте станом на сьогодні 53 країни підписали вказаний міжнародний документ, з них лише 6 ратифікували його [22].

З приводу першого побоювання, що сторони обирають між арбітражем або медіацією, але не обидві процедури. Це справді так, але зважаючи на те, що медіація саме завдяки Сінгапурській конвенції сприяє обов'язковості рішень, що закріплені в медіаційних угодах, уже немає превалювання арбітражних угод і

надалі, на нашу думку, сторони щоразу більше звертатимуться саме до медіаційної процедури замість інших способів вирішення спорів. Проте, на це потрібен час.

Стосовно другого побоювання, то воно поки залишається актуальним, оскільки із 54 держав, які підписали конвенцію, держави – члени ЄС поки відсутні, як і Японія. Примітно, що із держав «Великої 20» досліджуваний документ підписали лише Туреччина, Саудівська Аравія, Китай та Індія [23]. Та як з цього приводу зазначає Л. Романадзе, «Це не означає обмежену роль Сінгапурської Конвенції для міжнародних торговельно-економічних відносин, а свідчить про обережне ставлення держав щодо запровадження в правову систему механізму приведення у виконання угод, укладених шляхом медіації, особливо з огляду на неоднаковий рівень популярності та правового урегулювання медіації в різних державах» [23]. Ми із такою думкою цілком погоджуємось, адже бачимо досвід підписання державами-членами ЄС навіть регіональних директив та угод – воно є довгим процесом із багатьма складнощами. То ж, аби відповісти як працюватиме конвенція під впливом регіональних організацій економічної інтеграції, слід дочекатись підписання її відповідними державами і проаналізувати чи застосують вони дозволені застереження. Спрогнозувати зараз цей процес складно і основна причина була засвідчена у ще 2014 році під час опитування, що проводилось Робочою групою II ЮНСІТРАЛ під час підготовки тексту Конвенції. І полягала вона у тому, що «у деяких держав взагалі відсутній механізм приведення у виконання угод, укладених у результаті медіації; інші країни прирівнювали такі угоди до судового рішення, при цьому приведення у виконання у такому випадку відбувалося за звичайними чи прискореними процедурами; у решти держав приведення у виконання угод шляхом медіації обмежувалося такими, що укладені в результаті присудової медіації; окремі країни застосовували механізм виконавчого напису нотаріуса» [25]. Саме на врахування особливостей різних правових систем і неоднакової міри поширення медіації серед держав – учасниць ООН і зосереджували свою увагу члени Робочої групи II ЮНСІТРАЛ, відтак разом із Конвенцією погоджено

також текст Модельного закону про міжнародну комерційну медіацію та міжнародні угоди про врегулювання спорів за результатами медіації.

І, нарешті, третє побоювання все ще має місце, оскільки очікує практики укладення контрактів в рамках Сінгапурської конвенції, особливо у випадках суперечності із мировими угодами, що укладались сторонами. Наскільки строгий підхід приймуть суди стосовно тлумачення положень, націлених на укладення контракту в рамках Сінгапурської конвенції? Питання залишається відкритим.

Загалом можемо зазначити, що Сінгапурська конвенція, як і раніше Нью-Йоркська, доволі складно набуває своєї дії та популяризується, проте у неї є всі шанси стати настільки ж популярним міжнародним нормативно-правовим актом, який допоможе на рівні світового співтовариства вивести медіацію на належний рівень серед інших способів вирішення правових спорів.

Отже, дослідження правової складової міжнародного масштабу еволюції медіації дозволяє дійти висновку, що міжнародні документи мають загальний характер і охоплюють всі можливі категорії спорів, тобто вони визначають глобальні питання розвитку такого позасудового способу врегулювання спорів як медіація. Деталізація стосовно окремих сфер чи категорій спорів може здійснюватись вже виключно нормами національних законодавств, які будуть прийняті на розвиток досліджуваних міжнародних норм.

Переходячи до інституційної складової міжнародного масштабу еволюційного розвитку медіації, слід зазначити наступне: загального міжнародного органу, який би займався медіацією приватно-правових спорів на сьогоднішній день немає. Існуючі арбітражні установи Міжнародного комерційного арбітражу, такі як «Міжнародний суд арбітражу, Корейська комерційна арбітражна рада, Лондонський суд міжнародного арбітражу, Лондонська морська арбітражна асоціація, Американська Арбітражна Асоціація (Міжнародний центр вирішення спорів), Швейцарська арбітражна палата, Віденський міжнародний арбітражний центр, Арбітражний інститут Торгової палати Стокгольма, Сінгапурський міжнародний арбітражний центр,

Міжнародний арбітражний центр Індії, Центр міжнародного арбітражу Мумбаї, Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України, Міжнародний арбітражний центр Гонконгу, Китайський міжнародний торговельно-економічний арбітражний центр» [26], встановлюють правила, що регулюють вирішення спорів через арбітраж. Проте усі вони чітко спрямовані на арбітражну процедуру і пропри їх значну схожість з медіаційною процедурою, все ж є іншим видом позасудового врегулювання спорів.

Єдиною міжнародною організацією, яка спеціалізується у безпосередньо досліджуваній нами сфері інтелектуальної власності, є Центр ВОІВ з арбітражу та посередництва. Створений він у 1994 році в Женеві для забезпечення можливості вирішення міжнародних комерційних суперечок між приватними сторонами, спеціально пристосованими до суперечок щодо технологій та інтелектуальної власності.

Серед пропонованих Центром ВОІВ з арбітражу та посередництва альтернативних способів вирішення спорів слід назвати: посередництво, арбітраж, прискорений арбітраж та експертне визначення. Для регулювання пропонованих способів ВОІВ розробила власний набір процедурних правил, серед яких Правила арбітражу ВОІВ [27], Правила прискореного арбітражу ВОІВ [28], і Правила медіації ВОІВ [29], остання версія якої набула чинності з 1 січня 2020 року.

Найчастіше арбітражі ВОІВ розглядають спори, що стосуються:

- «ліцензійних угод (торгові марки, патенти, тощо.);
- угод про дослідження та розробки;
- угод про передачу технологій;
- дистриб'юторських договорів та договорів франчайзингу;
- договорів обробки даних;
- угод про маркетинг мистецтва;
- цифрового авторського права;
- телепрокату і форматів;
- кіновиробництва» [30].

Дослідження звітних документів ВОІВ свідчить, що на сьогоднішній день 70% посередницьких справ ВОІВ і 33% арбітражних справ ВОІВ завершилися врегулюванням між сторонами. Це, на нашу думку, свідчить про зростаючу популярність медіаційних процедур в рамках ВОІВ. А підписання і ратифікація Сінгапурської конвенції лише укріпить таку популярність, адже сторони будуть впевнені у обов'язковому виконанні досягнутих домовленостей.

Правила медіації ВОІВ містять наступні статті: «Скорочені вирази; Сфера застосування Правил; Початок медіації; Призначення Медіатора; Представництво сторін та участь у засіданнях; Проведення медіації; Роль посередника; Конфіденційність; Припинення посередництва; Адміністративний збір; Гонорари посередника; Депозити; Витрати; Виняток відповідальності; Відмова від наклепу; Зупинення перебігу позовної давності за позовною давністю» [29]. Детально нами вказані норми будуть проаналізовані далі у тих розділах дослідження, які матимуть точки дотику із означеними нормами.

Зважаючи, що міжнародний масштаб вже представлений через правову та інституційні складові, перейдемо до третього – національного масштабу, в якому продемонструємо як норми міжнародного права втілені в життя в національних нормах і який інституційний міжнародний досвід імплементовано в Україні. Одразу зазначимо, що національний масштаб стосуватиметься виключно України, оскільки практика іноземних держав буде проаналізована в межах окремого розділу дисертаційного дослідження.

Отож, в Україні, як і в тих іноземних державах, які ми аналізували вище, інституційна складова медіації з'явилась першою, планомірно закладаючи основу для правової складової. Відбулось це незадовго після здобуття нашою державою незалежності. Так, перші недержавні організації, діяльність яких спрямовувалась на медіацію, виникли у 1994 році. У період 1995-1997 роки відбувалось впровадження медіації стосовно різних категорій спорів: комерційних, споживацьких, трудових, сімейних тощо. Відтак період із 1994 по 1997 роки можна вважати періодом зародження інституційних основ медіації як позасудового способу врегулювання спорів різних категорій. Характерними для

цього періоду були відсутність законодавчих основ провадження такого роду діяльності, виключна ініціатива провадження недержавними громадськими організаціями, відсутність механізму впливу при невиконанні медіаційних угод сторонами добровільно.

Період із 1997 по 2008 роки слід визнати наступним етапом розвитку медіації в Україні. Важливими подіями, які відбулись у цей час є застосування медіації у цивільному процесі у судах Одеси та Донецька, що на думку Т.В. Водоп'ян свідчить про «впровадження цієї процедури у співпраці із державними органами та її визнання» [31]. У 1997 році Донецька обласна група медіації отримала грант від фонду «Євразія» на розробку програм з медіації в пілотних судах Донецька та Одеси. Саме в той період вперше відбулось врегулювання спору за справою, що надійшла із суду.

Також важливе значення мало створення у 1998 році Кабінетом Міністрів України за підтримки USAID Національної служби посередництва і примирення, що «була підзвітна Президентові України та уповноважена сприяти врегулюванню колективних трудових спорів» [32]. В подальшому, знову ж таки за фінансової підтримки USAID, по всій території України створювались місцеві центри медіації, започатковано підготовку медіаторів. У 2002 році було створено Український центр порозуміння, якому науковці відводять значну роль у впровадженні медіації у кримінальне судочинство. Питання відновного правосуддя на той час набуло значної актуальності саме завдяки сприянню Українського центру порозуміння. Завдяки Центру було започатковано діяльність 15 громадських організацій, що статутною діяльністю визнали медіаційні процедури. Відтак інституційна основа медіації національного масштабу набувала більшої ваги у суспільстві, розвивалась і розширювала масштаби. До речі, у 2012 році Український центр порозуміння зазнав реорганізації і був перейменований в Інститут миру і порозуміння.

У 2008 році розпочався новий етап розвитку медіації в Україні і основною подією цього етапу було створення Українського центру медіації, який реалізовував проект щодо передачі судових справ Дніпровського районного суду

міста Києва на вирішення завдяки медіації, тож кількість пілотних судів із запровадження присудової медіації зростає. Вагомим внеском у запровадження судової медіації в Україні можна, на думку Т. Кисельової, назвати «діяльність в межах двох проектів, проведених Європейською комісією та Радою Європи: «Процедура відбору та призначення суддів, їх підготовки, притягнення до дисциплінарної відповідальності, розподілу справ та альтернативного розв'язання спорів» у 2006–2007 роках та «Прозорість та ефективність системи правосуддя в Україні» у 2008–2011 роках. Медіаційна складова цих проектів була зосереджена на запровадженні моделі судової медіації. У рамках проекту готували суддів чотирьох судів в містах Біла Церква, Вінниця, Донецьк та Івано-Франківськ, які займалися медіацією справ упродовж 2010–2011 років» [32].

У 2013-2016 рр. відбувалась реалізація проекту «Освіта суддів для економічного зростання» від Канадського національного судового Інституту. Завдяки цьому проекту відбулась перша спроба запровадження процедури «врегулювання спору за участі судді» у двох пілотних адміністративних судах та одному суді загальної юрисдикції в Одесі та Івано-Франківську. То ж сучасний інститут врегулювання спору за участі судді бере свій початок саме із досліджуваного проекту. У 2014–2015 роках за проектами USAID «Справедливе правосуддя» та фонду «Відродження», відбувалось залучення медіаторів до вирішення спорів у восьми судах Волинської області. Тобто кількість судів, де запроваджувалась присудова медіація постійно збільшувалась, але відбувалось це збільшення завдяки підтримці іноземних партнерів, а не державних інституцій. Продовжувався зазначений період до 2020 року.

Отож характерним для періоду 2008-2020 років було:

- Створення національних інституційних органів медіації відбувалось завдяки організаційній та фінансовій підтримці іноземних партнерів;
- Поряд із позасудовою закладались основи присудової медіації, зокрема процедура врегулювання спору за участі судді;

- Завдяки підтримці іноземних партнерів у відповідних проектах значна кількість суддів пройшли навчання стосовно медіаційних процедур. Ця обставина безпосередньо вплинула на професійність медіаторів.

Із 2020 року розпочався новий етап розвитку медіації, яка вже безпосередньо стосується спорів у сфері інтелектуальної власності. І пов'язується початок нового етапу із створенням Національного органу інтелектуальної власності. З 8 листопада 2022 року, на підставі розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 року № 943-р «Деякі питання Національного органу інтелектуальної власності», «державна організація “Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій” (УКРНОІВІ) є суб'єктом, що виконує функції НОІВ» [33]. На даний час УКРНОІВІ запускає роботу повноцінного Центру медіації та посередництва. Це буде новим інструментом для української системи інтелектуальної власності, який ефективно працює в усіх розвинутих економіках світу. Він допоможе у вирішенні спорів креаторам, винахідникам і бізнесу. Основою для впровадження в національний центр медіації є модель Центру ВОІВ з арбітражу та посередництва.

Основними завданнями Центру є: «підвищення обізнаності щодо ІР медіації в Україні; підтримка розвитку процедури медіації в ІР сфері; сприяння організації процесів медіації у розв'язанні ІР спорів; сприяння в організації програм підвищення кваліфікації ІР медіаторів щодо стандартів і процедур медіації; міжнародна співпраця з питань медіації з WIPO, іншими організаціями та національними відомствами іноземних держав» [34] .

Для впровадження вказаних завдань на практиці Наказами УКРНОІВІ вже затверджено «Правила проведення медіації у сфері інтелектуальної власності» від 07.09.2023 № 159-Н/2023 та «Положення про Реєстр медіаторів, які залучаються до вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності» від 07.09.2023 р. № 159-Н/2023. Тож заяви про створення повноцінного Центру медіації та посередництва є недекларативними, а мають під собою правовий ґрунт, що дозволяє з певністю говорити про започаткування повноцінного

інституційного та правового забезпечення процедури медіації в сфері інтелектуальної власності.

Еволюцію правової складової національного масштабу розвитку медіації слід представити, на нашу думку, через призму двох етапів. Перший тривав із 2006 року по 2019 рік, а другий - із 2019 року і донині.

Отож, перший етап пов'язаний із спробою запровадити медіацію у правовий простір Указом Президента України № 361/2006 від 10 травня 2006 р. «Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів», де серед інших положень передбачена була необхідність розвитку альтернативних (позасудових) способів врегулювання спорів [35, с. 28]. Також у Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, затвердженій Указом Президента України № 597/2011 від 24 травня 2011 р., вказувалось на необхідність «сприяння розвитку програм відновного правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, шляхом запровадження процедури медіації як ефективного засобу добровільного примирення потерпілого та правопорушника» [36].

Значна увага процедурі медіації була приділена Законом України «Про безоплатну правову допомогу» від 02 червня 2011 р. Зокрема, в ст. 7 Закону передбачалось, що «одним із видів послуг з надання первинної безоплатної правової допомоги в Україні є надання допомоги в забезпеченні доступу особи до медіації» [37].

Вважаємо, що на досліджуваному етапі відбувалась підготовка до створення спеціалізованого законодавства у сфері медіації. Так, починаючи з 2010 р. було зареєстровано у Верховній Раді України десять законопроектів про медіацію. Однак через відсутність політичної волі, нестабільну політичну ситуацію, а також постійні зміни урядів спеціальний закон в даному етапі так і не було прийнято. Це значно ускладнювало застосування медіації на практиці.

Отож, характерним для досліджуваного етапу розвитку медіації є поміщення норм стосовно можливості вирішення спорів завдяки медіації в

норми національного законодавства, активна законотворча робота в напрямі розробки спеціального закону, та попри те його відсутність.

Другий етап розвитку правового забезпечення медіації як позасудового способу врегулювання спору пов'язаний із впливом євроінтеграційних тенденцій і підписанням 7 серпня 2019 року Конвенції ООН про Міжнародні угоди про врегулювання спорів за результатами медіації, відому як Сінгапурська конвенція. «Уніфікуючи правила, пов'язані з правозастосуванням, Конвенція гарантує, що угода, якої досягли сторони в результаті медіації, стає обов'язковою та підлягає виконанню відповідно до спрощеної процедури в різних юрисдикціях» [38]. Україна стала однією з-поміж 46 країн, що підписали цю Конвенцію і зараз здійснюється підготовча робота по її ратифікації.

Важливо, що крім впливу на міжнародний розвиток правового регулювання медіації, означена Конвенція мала безпосередній вплив і на національний. Йдеться про те, що підписання вищезазначеної Конвенції сприяло прийняттю Верховною Радою України 15 липня 2020 року проєкту Закону «Про медіацію» у першому читанні [39]. А відповідно, 16 листопада 2021 року ухваленню у другому читанні вищезазначеного Закону.

Законом визначено правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою. Важливо, що прикінцевими та перехідними положеннями цього Закону внесуться зміни до Кодексу законів про працю України, Земельного кодексу, Господарського процесуального кодексу, Цивільно процесуального кодексу та ін. Отож, саме в досліджуваному періоді відбулось повноцінне правове врегулювання медіації в Україні.

Підводячи підсумок дослідженню другого періоду розвитку медіації зазначимо, що характерними для нього були: підписання Сінгапурської конвенції про Міжнародні угоди про врегулювання спорів за результатами медіації і здійснення підготовки до її ратифікації; прийняття спеціального Закону України «Про медіацію».

Отож, становлення інституту медіації в системі захисту прав інтелектуальної власності нами подано крізь призму трьох масштабів за зразком формування міжнародних договорів та угод. Кожен із масштабів характеризувався через інституційну та правову складові, оскільки вони розвивались неодноразово. І представлена нами періодизація розвитку еволюції надавалась лише в останньому національному масштабі, оскільки формування медіації в Україні хоч і мало передумови та впливи, проте відбувалось в межах нашої держави у дійсний час.

1.2. Поняття, види та принципи медіації

В науковій літературі існує достатньо велика кількість визначень поняття медіації. Етимологія цього поняття свідчить про те, що «термін «медіація» походить від грецького терміну «medos» (нейтральний, незалежний від сторони), а також від латинських термінів «mediatio» (посередництво) та «mediare» (бути посередником у спорі)»[40].

Важливо відзначити, що переважна більшість визначень поняття медіації зводить їх до розуміння в якості технології, процедури, методу, форми, процесу, або засобу вирішення конфлікту. На підтвердження цієї тези наведемо такі розуміння. Отож, Христоф Бесемер визначає медіацію як «технологію вирішення конфлікту за участю нейтральної третьої сторони» [41]. О.В. Подвірна та А.В. Чурилович вважають, що медіація — це «альтернативна судовому розгляду процедура вирішення спорів, економічно ефективна й доцільна, дає змогу знайти таке вирішення спірного питання, що влаштує всі сторони конфлікту, не витрачаючи при цьому час на підготовку до розгляду й розгляд справи в суді та додаткові кошти на обслуговування численних судових процедур» [42, с. 17]. Олена Штогрин вказує, що «медіація — метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації» [43]. Н.В. Шишка вказує на існування визначення медіації як «форми досудового/позасудового або позапроцесуального вирішення спорів і

врегулювання конфліктів [44, с. 297]. С.В. Васильєв пропонує розглядати медіацію як «добровільний і конфіденційний процес» [45, с. 331]. В. Мартинчук вказує, що «медіація є ефективним, гнучким, дієвим та перспективним засобом врегулювання спорів та протиріч» [46].

Як бачимо із наведених визначень, вчені одностайні у призначенні медіації – необхідності вирішенні спору. Характеризують при цьому переваги медіації – економічно ефективна й доцільна, гнучка, дієва, перспективна тощо. Вказують на особливість суб'єктного складу – сторони домовляються про вирішення спору за участю посередника (медіатора). Розглядають медіацію з позиції причетності до судових органів – досудова, позасудова. А відмінність між цими визначеннями полягає якраз в означенні чи вважати медіацію технологією, процедурою, методом, формою, процесом, або засобом вирішення конфлікту. Для формування власного бачення з цього приводу, дослідимо детальніше кожен із наведених позицій.

Отож, технологія у відношенні медіації, на думку А. Я. Анцупова та А. І. Шипілова, має вживатись як комплексне поняття, що поєднує три групи технік:

- «1) техніки рефлексивного втручання – спрямовані на встановлення і підтримання контакту з учасниками конфлікту;
- 2) техніки контекстуального втручання – спрямовані на формування сприятливого клімату переговорів;
- 3) техніки незалежного втручання – забезпечують процес прийняття рішень і аналізу варіантів» [47, с. 490].

Ми із такою позицією цілком погоджуємось, адже легальне визначення технології, яке поміщене в Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», вказує, що «технологія – результат науково-технічної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації і зберігання продукції, надання послуг» [48]. Тож у відношенні медіації

технологія мала б асоціюватись із сукупністю систематизованих наукових знань про її здійснення, в тому числі й про техніку втручання медіатора в комунікацію сторін для вирішення конфлікту. Тому саму медіацію технологією не назвеш, скоріш її проведення передбачає застосування комплексу психологічних технік для підведення сторін до вирішення існуючого спору.

Великий тлумачний словник сучасної української мови під процедурою (від лат. *procedo* – просуваюсь, проходжу) пропонує розуміти «офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь» [49]. То ж і в даному випадку медіація може мати встановлену процедуру здійснення конкретних дій, проте саму її вважати процедурою, на нашу думку, не доцільно.

«Метод (від [грец.](#) μέθοδος — «шлях крізь») — систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб виконати певну задачу чи досягти певної мети» [50]. Тож метод, як бачимо, — це ще вужче поняття від процедури чи технології і також фактично означає послідовність виконання певних дій для досягнення мети.

«Процес — це послідовність дій, що здійснюються для досягнення певної мети» [51]. Із наведеного визначення виходить, що найважливіше у процесі – забезпечення послідовності. І лише завдяки цьому відбувається досягнення мети.

Під засобом Тлумачний словник української мови пропонує розуміти «Приєм, якусь спеціальну дію, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось» [52]. Відтак йдеться про одиничну категорію, а не множинну, як в попередніх визначеннях. Оскільки медіація є складним видом діяльності, то навряд чи її можна асоціювати з одиничним прийомом. Це завжди буде комплексне множинне поняття.

І нарешті розглянемо медіацію як спосіб. Словникове визначення зводиться до того, що «Спосіб – певна дія, послідовність дій, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось» [53]. Це мабуть найширше із аналізованих понять, яке дозволяє розуміти і одиничні, і множинні дії, у послідовності і систематизовані. Відтак, за прикладом

використання дефініцій в міжнародному праві, щоб вони були якомога ширшими, вважаємо, що медіація як спосіб є найдоречнішою дефініцією, згідно якої відбувалось формулювання теми нашого дослідження.

Логіка обрання саме такого формулювання зводилась і до того, що з позиції захисту прав є можливість обрати юрисдикційну та неюрисдикційну форми захисту, в межах яких є окремі способи захисту. Зважаючи, що в межах юрисдикційної форми захисту прав інтелектуальної власності правовласники, чий права оспорені, невизнані або порушені можуть використовувати адміністративно-правовий, кримінально-правовий та цивільно-правовий способи захисту, вони в тій же мірі можуть застосувати неюрисдикційну форму захисту прав, яка також даватиме вибір багатьох способів, серед яких одне з визначальних місць належатиме медіації.

Аналізуючи поняття медіації, не можна було б залишити поза увагою і еволюцію легального її визначення, адже дефініції, які закріплені законодавчо, також є цінними для аналізу і вироблення авторської позиції щодо понятійно-категоріального апарату.

Отож, вперше поняття «медіація» було визначено в Указі Президента України № 361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10.05.2006 р., де під нею розуміється «діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору самостійно самими учасниками» [54]. Аналогічне визначення міститься і в Положенні про надання безоплатної первинної правової допомоги в Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України [55]. Стосовно наведеної дефініції, то Н.В. Шишка вказує, що «У наведених прикладах допущена помилка у разі розкриття змісту понять, оскільки дефінієндум не є рівним обсягу дефінієнса» [44, с. 298]. Ми таку позицію вченої поділяємо, вважаючи її достовірною і підтвердженою. До того ж, у чинному Законі України «Про медіацію» маємо доопрацьовану дефініцію, яка вже значно краще відображає суть поняття. Отож, під медіацією закон пропонує

розуміти «позасудову добровільну, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [39].

Дослідимо детальніше суть медіації на основі легального визначення поняття. Отож, 1) законодавець медіацію пропонує вважати процедурою. З цього виходить, що має бути офіційно встановлений або узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення певних дій; 2) ця процедура визначається чітко як позасудова. То ж законодавець виносить за межі правового регулювання даним законом присудову медіацію, яка поширена в багатьох іноземних державах; 3) процедура визначається як добровільна, тобто вже у самому визначенні прописується основний принцип проведення медіації – добровільність. При чому обидві сторони конфлікту мають прийняти рішення про застосування медіації і жодна сторона не може бути примушена до її застосування; 4) процедура є цілком конфіденційною, що означає наявність зобов'язань із збереження таємниці медіаційної процедури як самим медіатором, так і сторонами; 5) структурування процедури означає, що вона має певні компоненти і вони взаємопов'язані між собою, мають характерну послідовність використання; в медіаційній процедурі може бути задіяний один або кілька медіаторів одночасно, проте їх діяльність націлена на досягнення одного результату – вирішення або уникнення спору; 6) медіація може розглядатись як превентивна міра, адже завдяки медіатору сторони можуть запобігти конфлікту (спору); якщо конфлікт (спір) вже існує, то сторони завдяки медіатору можуть намагатись вирішити його; 7) вирішення конфлікту відбувається власне сторонами, але за допомогою медіатора, зокрема шляхом переговорів.

Аналізуючи вказане легальне визначення медіації, можемо зауважити наскільки інформативніше і ємніше воно стало. В основу змісту терміну «медіація» законодавець заклав її процедурну природу, а не діяльність медіатора, як це було раніше. Із ознак медіації, наведених у аналізованому визначенні, маємо дві, що стосуються принципів медіації, одну, яка визначає пов'язаність із

судовою системою і одну чисто технічну за своєю природою. Чи достатньо наведених законодавцем ознак, слід ще знайти відповідь.

Отож, стосовно пов'язаності із судовою системою, законодавець визначає процедуру позасудовою. Але ж спори (конфлікти) можуть вирішуватись крім суду й іншими органами держави в межах юрисдикційної форми захисту, то виходить, що законодавець відмежовує медіацію від суду, але залишає поза увагою інші юрисдикційні органи держави. А тому для більшої чіткості такого відмежування і підтвердження факту приналежності медіації до неюрисдикційної форми захисту прав, ознаку процедури слід було б змінити на «позаюрисдикційну». Вказане означення цілком відповідатиме європейській практиці, а тому лише наблизить наші понятійно-категоріальні апарати.

Наступним слід відповісти на питання чи достатньо і виправдано законодавець вживає ознаки медіації, які походять від її основних принципів. Отож, детальний аналіз принципів медіації буде нами проведено далі, а тут лише згадаємо, що крім добровільності та конфіденційності медіація сповідує принципи нейтральності, незалежності та неупередженості, самовизначення та рівності прав сторін медіації. То ж законодавцю слід було прописати або усі принципи медіації, або жодного. Виділення лише двох із них, на нашу думку, не дозволяє цілком охарактеризувати ознаки процедури. Оскільки ст. 4 Закону «Про медіацію» присвячена принципам медіації, то вважаємо цілком виправданим запропонувати прибрати із легального визначення слова «добровільна» та «конфіденційна». У зв'язку з цим, поняття медіації пропонуємо визначити як «позаюрисдикційну структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів».

Переходячи до аналізу видів медіації слід зазначити, що на думку вчених, «Класифікація видів медіації дозволяє сформулювати системне уявлення про зазначену консенсуальну процедуру, сферу її застосування і взаємодію з різними видами юридичної практики, а також визначити місце медіації в системі способів

альтернативного вирішення спорів» [56, с. 118]. Так, класифікувати види медіації можна завдяки різним критеріям.

Найбільш поширеним критерієм класифікації є критерій «за категорією спорів». На підставі цього, як вказують Н. Крестовська та Л. Романадзе, виділяють: «медіацію в комерційних спорах, медіацію в корпоративних спорах, сімейну медіацію, медіацію в трудових спорах, медіацію у земельних спорах, медіацію в спорах, що виникають із цивільних правовідносин, медіацію в спорах із суб'єктом владних повноважень тощо. При цьому деякі види медіації внаслідок великого попиту та особливостей також поділяються на підвиди, наприклад, у сімейній медіації окремо можна виділити сімейно-фінансову медіацію, яка проводиться у випадках виникнення спорів щодо розподілу майна подружжя, транскордонну сімейну медіацію з учасниками, які проживають у різних країнах тощо. Окремо в цьому контексті слід згадати про відновну медіацію, що застосовується для врегулювання конфліктів між потерпілим і обвинуваченим у межах кримінального провадження» [56, с. 119]. Не заперечуючи існування вказаних видів медіації за критерієм категорії спорів, все ж вважаємо необхідним доопрацювання наведеного переліку. Йдеться про необхідність кращої його систематизації. Відтак, можна застосовувати поділ видів медіації та галузями права, які врегульовують суспільні відносини, а вже в разі необхідності виокремлювати підвиди медіації відповідно до існуючих підгалузей чи інститутів права. Відтак медіація в сфері цивільного права може поділятися на медіацію в корпоративних спорах, медіацію в спорах щодо права інтелектуальної власності, медіацію щодо спадкових спорів, медіацію в спорах щодо права власності тощо.

Також заважаючи, що національним законодавством визначено три окремі підстави для захисту права особи: порушення, невизнання, оспорювання її права, то пропонуємо запровадити відповідну класифікаційну характеристику «за підставою для звернення за захистом» і розрізняти при цьому медіацію стосовно порушеного права, медіацію стосовно невизнаного права і, відповідно, медіацію стосовно оспорюваного права.

За категорією «мети проведення медіації» виділяють превентивну медіацію, яка має на меті профілактику спорів, що можуть виникнути в майбутньому; та медіацію врегулювання існуючих спорів. Легальне визначення медіації, що було проаналізоване нами вище, якраз вказує на наявність обох видів медіації. І розширення сфери регульованих суспільних відносин превентивною медіацією відбулось як фінал еволюційного розвитку медіації в Україні.

Також одним із популярних критеріїв поділу медіації на види є критерій «самостійності медіаційної процедури» і, зважаючи на цього виділяють приватну (зовнішню) медіацію та інтегровану. Приватна медіація, при цьому, розглядається як цілком атономний спосіб вирішення спору, тоді як інтегрована – вбудовується в діяльність конкретних юрисдикційних органів. Так, Наталія Крестовська та Луїза Романадзе зазначають, що «медіація може інтегруватися в діяльність юрисдикційних органів двома шляхами: по-перше, як самостійна процедура, по-друге, як технологія врегулювання конфлікту. Наприклад, у першому випадку медіація може інтегруватися в судове провадження як самостійна процедура, яка проводиться спеціально сертифікованими особами та звернення до якої можливе на будь-якій стадії провадження в суді. Поряд із цим законодавство, покладаючи на суддів обов'язок сприяти сторонам у врегулюванні спору, не забороняє застосування певних медіаційних навичок та технологій самим суддею під час розгляду справи в суді» [56, с. 120]. Із зазначеного можемо зробити висновок, що інтегровану медіацію авторки поділяють на два підвиди – інтегрована медіація як самостійна процедура та інтегрована медіація як технологія, що застосовуватиметься у процесі. Цілком погоджуємось із таким висновком із уточненням, що перший підвид може бути виділений в діяльності тих юрисдикційних органів, яким законодавством дозволяється застосування медіації в рамках окремої процедури, а другий може застосовуватись абсолютно всіма. Тобто виділення авторками двох підвидів інтегрованої медіації є цілком справедливим, проте вказані види не є рівнозначними у можливостях застосування.

Доволі деталізовано вчені описують медіацію, що інтегрована у судовий процес. І таке дослідження цілком заслуговує на самостійність, проте виходить за межі безпосереднього об'єкта нашого дослідження. А тому нами коротко буде лише предавлено інформацію щодо поділу на види та класифікаційні характеристики.

Отож, залежно від взаємозв'язку медіації із судовим провадженням, можна виділити: позасудову медіацію, тобто приватну (зовнішню) медіацію (яка розглядає спір, що не передавався на вирішення суду) та присудову медіацію (яка проводиться при суді і стосується спорів, що вже стали предметом судового розгляду). В свою чергу присудова медіація може поділятися на декілька підвидів. Так, зважаючи на особистість медіатора, можна виділити медіацію, що проводиться суддею, іншими представниками судового органу (внутрішня присудова медіація), а також медіацію, яку за дорученням судді проводять зовнішні медіатори (зовнішня присудова медіація). Тут одразу потрібно зауважити, що суддею-медіатором в першому випадку може бути лише суддя, який не залучався до розгляду даного спору. Тобто немає підміни ролей із судді на медіатора, лише незалучені до розгляду даного спору судді можуть залучатись в якості медіаторів. І також важливо, що на час медіаційної процедури провадження у справі зупиняється або сам розгляд відкладається, щоб забезпечити можливість скористатись сторонам процедурою медіації.

Другим підвидом нами означувалась присудова медіація, яка проводиться іншим представником судового органу. Тут йдеться про представників несудового корпусу - помічників суддів, секретарів судового засідання, працівників канцелярії тощо. Залучення такого роду фахівців до медіації має свої переваги, адже, проводячись в суді, вона не створює додаткової завантаженості суддів.

Третім підвидом було названо зовнішню присудову медіацію і основною її характеристикою є те, що вона найменш інтегрована в судову систему. Вона цілком самостійна і зв'язок її з судовими органами визначається лише тим, що спір вже потрапив до суду і лише після цього за ініціативою сторін, або за

рекомендацією суду передається на вирішення медіатору. Суд, аналогічно до попередніх підвидів медіації, зупиняє провадження або відкладає розгляд справи з наступними наслідками.

Також в межах інтегрованої в судовий процес медіації за критерієм стадії, на якій було передано спір на вирішення медіатору, можна виділити такі її підвиди як: досудову медіацію (проводиться до звернення до суду); медіацію в суді першої інстанції (проводиться під час підготовчого провадження або розгляду справи по суті до ухвалення рішення суду); медіацію в судах вищих інстанцій (при перегляді судового рішення в апеляційній чи касаційній інстанціях); медіацію у виконавчому провадженні, (при виконанні судового рішення).

І не можливо буде опустити такий критерій розмежування підвидів інтегрованої медіації як обов'язковість. Відтак за ним слід відрізнити необов'язкову та обов'язкову медіації. При необов'язковій медіації сторони добровільно і лише за спільною згодою приймають рішення про вирішення спору завдяки медіатору, тоді як при обов'язковій звернення до медіації є передбаченим нормами законодавства як передумова до судового захисту. В останньому випадку сам принцип добровільності звернення до медіації дещо обмежується, але здійснюється воно у чітко встановлених категоріях справ заради розвантаження судової системи.

Повертаючись до загальних критеріїв поділу медіації на види, слід згадати і про критерій оплатності та виділяти платну та безплатну медіацію. За критерієм суб'єкта ініціювання – медіацію, ініційовану сторонами та медіацію, ініційовану суддею чи іншими особами. За критерієм кількості медіаторів, залучених до процесу – одноосібну та колективну медіацію. Зважаючи на застосовувані медіаційні технології, виділяють човникову медіацію та медіацію за спільної присутності сторін. Залежно від форми медіації виділяють оф-лайн та он-лайн медіацію. Часто доводиться чути навіть про телефонну медіацію, та, зважаючи на наведений вище перелік, вважаємо, що її цілком можна віднести до он-лайн медіації.

Загалом варто відзначити, що видів медіації є доволі багато, як і критеріїв поділу на ці види. Знання про них, має кілька важливих функцій та практичних переваг. Так, чітке розуміння видів медіації та критеріїв їх класифікації дозволяє чітко визначити місце кожного виду медіації в загальній структурі, побачити зв'язки між різними видами медіацій та спрощує подальше використання інформації. Знаючи класифікацію, можна обрати найбільш ефективний спосіб дії в конкретній ситуації, передбачити можливі ризики або наслідки застосування конкретного виду медіації, а також використовувати найкращі практики для досягнення бажаного результату. У науковій сфері правильне розуміння класифікації різних видів медіацій дозволяє ефективніше формулювати гіпотези, проводити дослідження та доходити до обґрунтованих висновків.

І дослідження загально-теоретичних аспектів медіації не було б повним, якби ми не проаналізували принципи, на яких вона засновується. Нагадаємо, що принципи – це основоположні, загальні ідеї, правила або засади, які визначають сутність, побудову та функціонування певної системи, явища чи діяльності. Співвідносно до медіації принципами слід визнати основоположні, загальні ідеї, правила або засади, які визначають сутність, побудову та функціонування системи медіації. Вони є орієнтирами, що забезпечують узгодженість, стабільність та логіку розвитку процесів у сфері медіації.

Як стверджує Г.О. Огречук, «Визначення принципів медіації має як теоретичне, так і практичне значення. Так, перш за все визначення принципів є невід'ємною складовою частиною характеристики медіації як правового інституту. Правове регулювання медіації без законодавчого встановлення принципів її застосування неможливе. Крім того, чітке визначення принципів застосування медіації дозволить в умовах нерозвиненості та, можливо, на певний період недосконалості національного законодавства України у сфері медіації, успішно використовувати аналогію права при вирішенні проблем, що виникатимуть під час його застосування» [57, с. 96]. Дотримання принципів є основним в процедурі медіації, оскільки, на думку В. Цимбалюка, «вони забезпечують її результативність, ефективність та можливість застосування на

практиці. Якщо врегулювати законодавчо певні питання, не відштовхуючись від принципів медіації або порушуючи їх, матимемо формальний документ, що не зможе забезпечувати її впровадження в Україні, а навпаки: ускладнюватиме та бюрократизуватиме цей процес» [58, с. 58].

У науковій літературі відсутній єдиний підхід до класифікації принципів медіації. Одні автори обмежуються аналізом принципів, безпосередньо закріплених у законодавстві, інші ж пропонують ширші системи, що охоплюють також етичні та організаційні засади діяльності медіатора.

Так, найпоширенішим є поділ принципів медіації на загальні та спеціальні. До загальних принципів відносять добровільність, рівність сторін, добросовісність та справедливість, які властиві багатьом правовим інститутам. Спеціальними принципами вважають конфіденційність, нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора, самовизначення сторін, орієнтацію на співпрацю та взаємну повагу учасників процедури [59-61].

Інший підхід передбачає поділ принципів медіації на організаційні та функціональні. До організаційних належать принципи незалежності медіатора, професійної компетентності, конфіденційності та нейтральності, тоді як функціональні принципи характеризують безпосередній порядок проведення медіації та включають добровільність участі сторін, їх процесуальну рівність, самостійність у прийнятті рішень та орієнтацію на досягнення взаємоприйняттого результату [62-64].

Наведені підходи до класифікації принципів медіації не суперечать один одному, а радше характеризують досліджуване явище з різних аспектів. Якщо поділ на загальні та спеціальні принципи дозволяє визначити місце медіації в системі правових інститутів та виявити її співвідношення із загальноправовими засадами регулювання суспільних відносин, то класифікація на організаційні та функціональні принципи спрямована на розкриття внутрішньої побудови медіаційної процедури та особливостей її практичної реалізації. Саме тому зазначені класифікації доцільно розглядати не як альтернативні, а як взаємодоповнюючі.

Попри різноманітність наукових підходів, переважна більшість дослідників визнає фундаментальне значення добровільності, конфіденційності, незалежності, нейтральності, неупередженості та самовизначення сторін. Саме ці принципи формують основу сучасної моделі медіації та знаходять своє нормативне закріплення в законодавстві більшості держав світу, а також у міжнародних актах, присвячених альтернативному вирішенню спорів.

Зважаючи на фундаментальне значення принципів для функціонування інституту медіації, доцільним є детальний аналіз їх змісту та особливостей реалізації. Саме принципи визначають специфіку медіаційної процедури, відмежовують її від інших способів врегулювання спорів та забезпечують досягнення основної мети медіації – вироблення сторонами взаємоприйняттого рішення. Відтак розглянемо основні принципи медіації, закріплені законодавством України та визнані міжнародною практикою альтернативного вирішення спорів.

Центральне місце серед принципів медіації належить принципу добровільності. Саме він визначає сутність медіації як альтернативного способу врегулювання конфліктів та відмежовує її від юрисдикційних процедур захисту прав. Закон України «Про медіацію» закріплює добровільність як один із основоположних принципів медіації та встановлює, що медіація проводиться за взаємною згодою сторін медіації. Крім того, законодавець визначає медіацію як «позасудову добровільну, конфіденційну, структуровану процедуру» [65], тим самим підкреслюючи особливу роль добровільного волевиявлення учасників у процесі врегулювання конфлікту.

Зміст принципу добровільності конкретизується у положеннях Закону України «Про медіацію», відповідно до яких «Участь у медіації є добровільним волевиявленням учасників медіації. Ніхто не може бути примушений до врегулювання конфлікту (спору) шляхом проведення медіації. Сторони медіації та медіатор можуть у будь-який момент відмовитися від участі в медіації. Участь сторони в медіації не може вважатися визнанням такою стороною вини, позовних вимог або відмовою від позовних вимог» [65]. Таким чином,

добровільність поширюється не лише на початок медіаційної процедури, але й на весь процес її проведення та прийняття сторонами остаточного рішення щодо врегулювання спору.

У доктрині принцип добровільності традиційно розглядається як фундаментальна засада медіації. Так, О.С. Можайкіна зазначає, що «добровільність становить основу медіаційної процедури та проявляється у свободі сторін самостійно приймати рішення щодо участі у медіації, визначення її умов, продовження або припинення процедури та прийняття результатів медіації» [66, с. 78]. На думку дослідниці, «саме відсутність примусу забезпечує ефективність медіації та сприяє досягненню взаємоприйнятних домовленостей між сторонами» [67, с. 56].

Подібний підхід підтримується й у фаховій літературі з медіації, де наголошується, що «добровільність проявляється на всіх етапах процедури, оскільки сторони самостійно вирішують, чи брати участь у медіації, визначають межі обговорення конфлікту, можуть у будь-який момент припинити участь у процедурі та не зобов'язані погоджуватися із запропонованими варіантами врегулювання спору» [68, с. 111].

Водночас добровільність не слід ототожнювати із пасивністю учасників медіації. Навпаки, вона передбачає активну участь сторін у пошуку шляхів врегулювання конфлікту та самостійне вироблення взаємоприйняттого рішення. Саме тому принцип добровільності тісно пов'язаний із принципом самовизначення сторін, адже остаточне рішення щодо врегулювання спору приймають виключно його учасники, а не медіатор чи будь-який інший суб'єкт.

Особливого значення принцип добровільності набуває у спорах щодо прав інтелектуальної власності. На відміну від багатьох інших категорій спорів, у таких правовідносинах сторони часто залишаються пов'язаними тривалими господарськими, науковими чи творчими зв'язками навіть після виникнення конфлікту. За таких умов добровільне вироблення взаємоприйняттого рішення дозволяє не лише усунути наявний спір, а й зберегти можливість подальшої

співпраці між учасниками правовідносин, що є однією з найважливіших переваг медіації порівняно з традиційними способами захисту прав.

Разом із добровільністю важливу роль у забезпеченні ефективності медіації відіграє принцип конфіденційності. Якщо добровільність створює передумови для вільного волевиявлення учасників процедури, то конфіденційність формує безпечний простір для відкритого діалогу між сторонами. Саме впевненість у тому, що інформація, отримана під час медіації, не буде розголошена або використана проти учасників у майбутньому, сприяє більшій відвертості сторін, дозволяє їм вільно висловлювати свої інтереси та пропонувати варіанти врегулювання конфлікту. З огляду на це принцип конфіденційності традиційно розглядається як одна з найважливіших гарантій успішного проведення медіаційної процедури.

Отже, принцип конфіденційності є однією з визначальних гарантій ефективності медіації, оскільки створює необхідні умови для відкритого та конструктивного діалогу між сторонами. На відміну від публічних процедур вирішення спорів, медіація забезпечує можливість вільного обговорення не лише правових позицій учасників, але й їхніх справжніх інтересів, мотивів та очікувань без ризику подальшого використання такої інформації проти них. Саме завдяки конфіденційності сторони отримують можливість зосередитися на пошуку взаємоприйняттого рішення, а не на формуванні доказової бази для можливого майбутнього спору.

Принцип конфіденційності знайшов своє нормативне закріплення у ст. 6 Закону України «Про медіацію», відповідно до якого «Медіатор та інші учасники медіації, а також суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, не мають права розголошувати конфіденційну інформацію, якщо інше не встановлено законом або якщо всі сторони медіації не домовилися у письмовій формі про інше. Якщо медіатор отримав від однієї із сторін конфіденційну інформацію, він може розкрити таку інформацію іншій стороні (сторонам) лише за згодою сторони, яка надала таку інформацію. Особи, зазначені у частині першій цієї статті, за розголошення конфіденційної інформації несуть відповідальність, передбачену

законом. У разі пред'явлення стороною медіації вимог до медіатора щодо невиконання чи неналежного виконання ним умов договору про проведення медіації медіатор звільняється від обов'язку збереження конфіденційної інформації в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів. У такому разі суд, інші органи чи посадові особи, які розглядають вимоги сторони медіації до медіатора або яким стало відомо про пред'явлення таких вимог, зобов'язані вжити заходів для унеможливлення доступу сторонніх осіб до конфіденційної інформації та її розголошення» [65]. Законодавець також встановлює обов'язок медіатора та інших учасників медіації не розголошувати інформацію, яка стала їм відома у зв'язку з проведенням медіації, без згоди сторони, яка таку інформацію повідомила. Важливою гарантією реалізації цього принципу є також заборона допиту медіатора як свідка щодо відомостей, отриманих ним під час здійснення медіації.

Значення принципу конфіденційності підкреслюється і на міжнародному рівні. Так, ст. 7 Директиви 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах зобов'язує держави-члени «забезпечити неможливість використання в судовому провадженні інформації, отриманої під час медіації, за винятком окремих випадків, пов'язаних із необхідністю захисту публічних інтересів або забезпечення виконання досягнутих домовленостей» [69].

Аналіз положень ст. 7 Директиви свідчить про те, що європейський законодавець розглядає конфіденційність не як формальну характеристику медіації, а як одну з ключових умов її ефективного функціонування. Водночас Директива не встановлює абсолютного характеру конфіденційності, допускаючи можливість розкриття інформації у виняткових випадках, коли цього вимагають міркування публічного порядку або необхідність забезпечення виконання досягнутих домовленостей. Такий підхід демонструє прагнення досягти балансу між приватними інтересами учасників медіації та суспільною потребою у належному здійсненні правосуддя.

На нашу думку, саме такий підхід є найбільш виправданим. Абсолютна конфіденційність могла б створити ризики зловживання медіаційною процедурою та перешкоджати захисту суспільно значущих інтересів. Натомість передбачені Директивою винятки мають вузький характер і не нівелюють саму сутність принципу конфіденційності, а лише забезпечують його узгодження з іншими фундаментальними правовими цінностями. Завдяки цьому конфіденційність зберігає статус одного з базових принципів медіації, водночас не перетворюючись на механізм приховування інформації у випадках, коли її розкриття є об'єктивно необхідним.

У науковій літературі конфіденційність традиційно розглядається як одна з базових гарантій ефективності медіації. Так, Н.М. Крестовська та Л.Д. Романадзе зазначають, що «конфіденційність забезпечує довіру між учасниками медіаційної процедури та створює умови для відкритого обговорення не лише правових позицій сторін, а й їхніх справжніх інтересів, потреб та мотивів» [68, с. 113]. На думку авторок, саме можливість вільного обміну інформацією без ризику її подальшого використання поза межами медіації значною мірою визначає успішність процедури.

Схожої позиції дотримується і Г.О. Огречук, яка вказує, що «конфіденційність є необхідною умовою формування атмосфери довіри між сторонами та медіатором» [70, с. 96]. Дослідниця наголошує, що гарантії нерозголошення інформації стимулюють сторони до більш відвертого обговорення причин конфлікту та можливих шляхів його врегулювання, що, своєю чергою, підвищує ефективність медіації та ймовірність досягнення взаємоприйняттого результату.

Наведені доктринальні підходи дозволяють дійти висновку, що конфіденційність у медіації виконує значно ширшу функцію, ніж звичайний обов'язок нерозголошення інформації. Фактично вона виступає необхідною передумовою реалізації інших принципів медіації, насамперед добровільності, самовизначення сторін та добросовісності. Лише за умови впевненості учасників у збереженні конфіденційності отриманих відомостей вони можуть відкрито

повідомляти про власні інтереси, справжні причини конфлікту та можливі шляхи його врегулювання. Саме тому конфіденційність слід розглядати не лише як самостійний принцип медіації, а й як своєрідну гарантію ефективної реалізації всієї медіаційної процедури.

Особливого значення принцип конфіденційності набуває у сфері інтелектуальної власності. На відміну від багатьох інших категорій спорів, предметом обговорення під час медіації тут нерідко стають результати творчої діяльності, технічні рішення, об'єкти промислової власності, відомості про стадії розроблення інноваційних продуктів, умови ліцензійних договорів, бізнес-стратегії, маркетингові плани, а також інформація, що становить комерційну таємницю або ноу-хау. Розголошення таких відомостей здатне завдати правовласнику значно більшої шкоди, ніж сам факт виникнення спору.

Практична реалізація принципу конфіденційності у сфері інтелектуальної власності проявляється у тому, що сторони отримують можливість обговорювати спірні питання без ризику втрати конкурентних переваг, розкриття технологічних секретів чи поширення інформації, яка може вплинути на комерційну цінність відповідного об'єкта права інтелектуальної власності. Саме ця перевага пояснює значну популярність медіації у практиці врегулювання патентних спорів, спорів щодо ліцензування об'єктів права інтелектуальної власності, використання торговельних марок, авторських прав та комерційних таємниць.

На нашу думку, саме конфіденційність є одним із тих принципів, який найбільшою мірою обумовлює перспективність використання медіації для захисту прав інтелектуальної власності. Якщо судовий розгляд часто пов'язаний із необхідністю розкриття значного обсягу доказової інформації та ризиком її подальшого поширення, то медіація дозволяє зберегти контроль над відповідними відомостями та забезпечити баланс між необхідністю врегулювання спору і потребою охорони інтелектуальних активів. Саме тому для багатьох правовласників конфіденційність виступає не лише перевагою медіації, а й визначальним чинником вибору цього способу врегулювання конфлікту.

Поряд із конфіденційністю важливе значення для ефективності медіації має принцип нейтральності медіатора. Якщо конфіденційність забезпечує довіру сторін до самої процедури медіації, то нейтральність формує довіру до особи медіатора як незалежного посередника у врегулюванні конфлікту. Саме впевненість учасників спору у тому, що медіатор не підтримує жодну зі сторін та не має власної зацікавленості у результаті медіації, створює необхідні передумови для відкритого діалогу та пошуку взаємоприйняттого рішення.

Принцип нейтральності отримав нормативне закріплення у п. 1-2 ст. 7 Закону України «Про медіацію», відповідно до яких «Під час проведення медіації медіатор повинен бути нейтральним у ставленні до сторін медіації та незалежним від сторін медіації, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, інших фізичних і юридичних осіб. Медіатор не може: 1) суміщати функцію медіатора з функцією іншого учасника медіації в одному конфлікті (спорі); 2) надавати сторонам медіації консультації та рекомендації щодо прийняття рішення по суті конфлікту (спору); 3) приймати рішення по суті конфлікту (спору) між сторонами медіації; 4) бути представником або захисником будь-якої із сторін у досудовому розслідуванні, судовому, третейському чи арбітражному провадженні у конфлікті (спорі), в якому він є чи був медіатором.

Аналіз положень ст. 7 Закону України «Про медіацію» свідчить про те, що законодавець розглядає принцип нейтральності не лише як етичну вимогу до поведінки медіатора, а як комплексну правову гарантію об'єктивності медіаційної процедури. З цією метою закон не обмежується декларативним закріпленням обов'язку медіатора бути нейтральним, а встановлює низку конкретних заборон, спрямованих на недопущення конфлікту інтересів та змішування різних процесуальних ролей. Особливо важливим є те, що медіатор позбавлений права надавати сторонам рекомендації щодо суті спору або приймати рішення замість них, оскільки це могло б поставити під сумнів його нейтральний статус та суперечило б самій природі медіації як процедури, заснованої на самовизначенні сторін. Таким чином, законодавча модель

нейтральності спрямована не лише на забезпечення рівновіддаленості медіатора від учасників конфлікту, а й на збереження його виключно посередницької ролі у процесі врегулювання спору.

На міжнародному рівні важливість нейтральності медіатора відображена у Європейському кодексі поведінки медіаторів (European Code of Conduct for Mediators), відповідно до якого «медіатор повинен проводити процедуру справедливим чином, забезпечуючи рівне ставлення до всіх учасників та утримуючись від будь-яких дій, які можуть поставити під сумнів його об'єктивність» [71]. Аналогічний підхід простежується й у документах Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO), де нейтральність розглядається як одна з ключових характеристик медіатора та необхідна передумова довіри сторін до процедури альтернативного вирішення спорів.

У науковій літературі нейтральність традиційно розглядається як обов'язкова характеристика професійної діяльності медіатора. Так, Н.М. Крестовська та Л.Д. Романадзе зазначають, що «нейтральність означає відсутність у медіатора власного інтересу щодо результату спору та заборону впливати на зміст майбутніх домовленостей сторін» [64, С. 115]. На думку авторок, медіатор не повинен схилити учасників до певного варіанта вирішення конфлікту, оскільки його завдання полягає не у вирішенні спору, а у сприянні комунікації між сторонами та створенні умов для самостійного вироблення ними взаємоприйняттого рішення.

Схожої позиції дотримується і Г.О. Огречук, яка вказує, що «нейтральність передбачає рівновіддаленість медіатора від усіх учасників конфлікту та відсутність переваги щодо будь-якої зі сторін» [62]. Дослідниця наголошує, що лише за умови дотримання принципу нейтральності медіатор здатний забезпечити довіру учасників до процедури та підтримувати конструктивний характер переговорів.

На нашу думку, принцип нейтральності є одним із ключових елементів професійного статусу медіатора, оскільки саме він забезпечує сприйняття медіатора як особи, яка не представляє інтереси жодної зі сторін та не прагне

досягнення певного результату врегулювання спору. Водночас нейтральність не означає пасивності медіатора. Навпаки, медіатор може активно управляти процесом комунікації між сторонами, допомагати їм виявляти справжні інтереси та знаходити можливі варіанти врегулювання конфлікту. Однак така активність не повинна переростати у вплив на зміст майбутнього рішення чи підтримку позиції будь-якого з учасників спору.

Особливого значення принцип нейтральності набуває у сфері інтелектуальної власності, де предметом спору нерідко виступають результати творчої діяльності, інноваційні технології, об'єкти промислової власності чи інші нематеріальні активи, що мають значну економічну цінність. У таких правовідносинах сторони часто займають діаметрально протилежні позиції щодо авторства, обсягу правової охорони, правомірності використання об'єкта права інтелектуальної власності або розміру компенсації за його використання. За таких умов будь-які сумніви щодо нейтральності медіатора можуть поставити під загрозу довіру до всієї процедури медіації та суттєво знизити шанси на досягнення домовленості.

Практична реалізація принципу нейтральності у сфері інтелектуальної власності проявляється насамперед у тому, що медіатор не повинен надавати перевагу правовласнику, користувачу об'єкта права інтелектуальної власності, ліцензіару, ліцензіату чи будь-якому іншому учаснику спору. Навіть за наявності спеціальних знань у відповідній сфері медіатор не має права нав'язувати сторонам власне бачення правової ситуації або пропонувати рішення, які відображають його особисті переконання щодо справедливого результату спору. Його роль полягає у створенні умов для ефективної комунікації між сторонами та сприянні виробленню ними власного взаємоприйняттого рішення.

На нашу думку, значення принципу нейтральності для спорів у сфері інтелектуальної власності є навіть вищим, ніж для багатьох інших категорій приватноправових конфліктів. Це пояснюється тим, що такі спори часто супроводжуються значною емоційною складовою, особливо коли йдеться про авторство творів, винахідницький внесок, ділову репутацію або право на

використання результатів інтелектуальної діяльності. Саме тому нейтральність медіатора виступає однією з основних гарантій збереження балансу інтересів сторін та забезпечення довіри до медіаційної процедури як альтернативного способу захисту прав інтелектуальної власності.

Разом із тим нейтральність не слід ототожнювати з незалежністю медіатора. Якщо нейтральність характеризує ставлення медіатора до предмета спору та його результату, то незалежність пов'язана з відсутністю будь-якого зовнішнього впливу на медіатора під час здійснення ним своїх функцій. Саме тому наступним важливим принципом медіації виступає принцип незалежності медіатора.

Принцип незалежності належить до числа фундаментальних засад медіації, оскільки забезпечує самостійність медіатора під час здійснення ним професійної діяльності та виступає однією з основних гарантій довіри сторін до процедури врегулювання спору. У п. 3 ст. 7 Закону України «Про медіацію» встановлено, що «Втручання органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та підпорядкування, громадських об'єднань, посадових та службових осіб, фізичних осіб під час підготовки та проведення медіації забороняється» [65]. Наведене законодавче положення є логічним продовженням принципу незалежності медіатора та спрямоване на створення належних гарантій його практичної реалізації. Фактично законодавець визнає, що ефективність медіації можлива лише за умови повної автономності процедури від будь-якого зовнішнього впливу, незалежно від того, чи походить він від органів публічної влади, суб'єктів господарювання, громадських об'єднань або окремих фізичних осіб. Такий підхід відповідає самій природі медіації як позасудового способу врегулювання конфліктів, у межах якого сторони повинні мати можливість самостійно та без стороннього тиску виробляти взаємоприйнятні рішення.

Водночас наведена норма має важливе превентивне значення, оскільки спрямована не лише на недопущення фактичного втручання у діяльність медіатора, а й на усунення будь-яких сумнівів щодо його незалежності в очах учасників медіації. Заборона втручання забезпечує формування атмосфери

довіри до процедури та створює необхідні передумови для відкритого діалогу між сторонами. Саме тому зазначене положення слід розглядати як одну з ключових законодавчих гарантій незалежності медіатора та автономності медіації загалом.

На міжнародному рівні принцип незалежності знайшов своє відображення в Європейському кодексі поведінки медіаторів, відповідно до якого «медіатор повинен діяти незалежно та до початку медіації повідомляти сторони про будь-які обставини, які можуть вплинути або створити враження впливу на його незалежність» [71]. До таких обставин можуть належати особисті чи професійні зв'язки із сторонами спору, фінансова зацікавленість у результатах медіації або інші фактори, здатні поставити під сумнів об'єктивність діяльності медіатора.

У доктрині принцип незалежності традиційно розглядається як необхідна умова належного здійснення медіаційної діяльності. Так, Н.В. Шишка вказує, що «незалежність медіатора полягає у його свободі від будь-якого зовнішнього впливу під час проведення медіації та передбачає відсутність підпорядкування інтересам сторін чи інших зацікавлених осіб [61, с. 69]. На думку дослідниці, «саме незалежність створює необхідні передумови для формування довіри до медіатора та забезпечує можливість ефективного проведення процедури» [61, с.70].

О.С. Можайкіна розглядає незалежність як організаційну та функціональну самостійність медіатора, яка виключає вплив на його діяльність будь-яких зовнішніх факторів та гарантує об'єктивність здійснення медіації [67, с. 56]. Авторка наголошує, що медіатор повинен бути вільним не лише від фактичного впливу, а й від обставин, які можуть створити у сторін обґрунтовані сумніви щодо його самостійності.

У свою чергу, Ю.Д. Притика підкреслює, що «незалежність медіатора повинна проявлятися як у відсутності реального впливу на його діяльність, так і у відсутності будь-яких обставин, здатних поставити під сумнів його об'єктивність в очах учасників медіації» [60, с. 89]. Саме тому медіатор зобов'язаний утримуватися від участі у процедурах, де існує потенційний

конфлікт інтересів або інші фактори, що можуть вплинути на довіру сторін до процедури.

Аналіз наведених положень дозволяє дійти висновку, що незалежність медіатора має як зовнішній, так і внутрішній вимір. Зовнішній аспект незалежності полягає у відсутності будь-якої службової, матеріальної, корпоративної чи особистої залежності медіатора від сторін спору або інших заінтересованих осіб. Внутрішній аспект проявляється у його здатності керуватися виключно принципами медіації та професійною етикою незалежно від можливого тиску чи впливу з боку учасників конфлікту. Саме поєднання цих складових забезпечує реальну, а не формальну незалежність медіатора.

Особливого значення принцип незалежності набуває у сфері інтелектуальної власності. Значна частина відповідних спорів виникає між суб'єктами господарювання, які володіють значними фінансовими ресурсами, займають домінуюче становище на ринку або мають істотний вплив у певній сфері економічної діяльності. Крім того, предметом таких спорів нерідко виступають об'єкти права інтелектуальної власності, вартість яких може обчислюватися мільйонами гривень чи навіть мільйонами доларів США. За таких умов ризик прямого або опосередкованого впливу на медіатора є значно вищим, ніж у багатьох інших категоріях приватноправових спорів.

Практична реалізація принципу незалежності у сфері інтелектуальної власності проявляється насамперед через обов'язок медіатора повідомляти сторони про будь-які обставини, які можуть викликати сумнів щодо його незалежності. Такими обставинами можуть бути попереднє представництво інтересів однієї зі сторін, участь у підготовці ліцензійних договорів, консультування щодо охорони чи комерціалізації відповідного об'єкта права інтелектуальної власності, наявність корпоративних зв'язків із суб'єктами спору або інші фактори, здатні поставити під сумнів довіру до процедури. Саме тому незалежність медіатора виступає однією з ключових гарантій ефективного застосування медіації як способу захисту прав інтелектуальної власності.

Разом із тим незалежність медіатора ще не виключає можливості формування у нього певного суб'єктивного ставлення до сторін спору. Саме тому важливим доповненням принципу незалежності виступає принцип неупередженості, який покликаний забезпечити однакове ставлення медіатора до всіх учасників медіаційної процедури.

Важливим доповненням принципів нейтральності та незалежності медіатора виступає принцип неупередженості. Якщо нейтральність характеризує відсутність зацікавленості медіатора у результаті спору, а незалежність забезпечує його свободу від зовнішнього впливу, то неупередженість спрямована на гарантування однакового ставлення медіатора до всіх учасників медіаційної процедури. Саме завдяки неупередженості забезпечується баланс інтересів сторін та їхня довіра до процесу врегулювання конфлікту.

Принцип неупередженості закріплений у п. 4-5 ст. 7 Закону України «Про медіацію», який встановлює, що «Медіатор повинен бути неупередженою особою, яка допомагає сторонам конфлікту (спору) здійснювати комунікацію, досягати порозуміння та проводити переговори. Медіатор має право надавати сторонам медіації консультації та рекомендації щодо порядку проведення медіації та фіксування її результатів» [65]. Аналіз наведених положень свідчить про те, що законодавець прагне забезпечити баланс між активною роллю медіатора у сприянні комунікації між сторонами та необхідністю збереження його неупередженого статусу. З одного боку, медіатор не є пасивним спостерігачем за перебігом переговорів, а бере активну участь в організації комунікації, допомагає сторонам виявити справжні інтереси, структурувати переговорний процес та знайти можливі шляхи врегулювання конфлікту. З іншого боку, така активність має чіткі межі, оскільки медіатор позбавлений права надавати консультації чи рекомендації щодо суті спору та нав'язувати сторонам власне бачення його вирішення.

На нашу думку, саме у такому розмежуванні повноважень проявляється практичний зміст принципу неупередженості. Закон дозволяє медіатору консультувати сторони щодо процедурних аспектів медіації та порядку

оформлення її результатів, однак виключає можливість впливу на зміст майбутніх домовленостей. Відтак медіатор виступає не арбітром, експертом чи радником, а професійним фасилітатором переговорного процесу, який забезпечує сторонам умови для самостійного вироблення взаємоприйняттого рішення.

На міжнародному рівні принцип неупередженості отримав закріплення у Європейському кодексі поведінки медіаторів, відповідно до якого медіатор зобов'язаний діяти неупереджено щодо всіх учасників процедури та забезпечувати справедливе ставлення до кожної зі сторін. У разі виникнення обставин, які можуть викликати сумніви щодо його неупередженості, медіатор повинен повідомити про них сторони та припинити участь у процедурі, якщо такі сумніви можуть вплинути на довіру до медіації.

У науковій літературі неупередженість медіатора розглядається як одна з основних професійних вимог до його діяльності. Так, С.Т. Йосипенко зазначає, що «неупередженість передбачає відсутність прихильності медіатора до будь-якої зі сторін спору, а також його обов'язок забезпечувати рівні можливості для участі всіх учасників у медіаційній процедурі» [72, с. 132]. На думку автора, медіатор не повинен допускати ситуацій, за яких його поведінка або висловлювання можуть створити враження підтримки однієї зі сторін.

В.І. Цимбалюк підкреслює, що «принцип неупередженості полягає не лише у відсутності фактичної упередженості, а й у недопущенні будь-яких обставин, які можуть породжувати у сторін сумніви щодо об'єктивності медіатора» [75, с. 58]. Дослідник звертає увагу на те, що довіра до медіації значною мірою залежить від сприйняття сторонами поведінки медіатора як справедливої та однаково коректної щодо кожного учасника конфлікту.

Схожій позиції дотримується Н.І. Фігун, яка зазначає, що «неупередженість означає здатність медіатора утримуватися від оцінки правоти чи неправоти сторін та не допускати впливу особистих переконань на перебіг медіаційної процедури» [74, с. 111]. За таких умов медіатор не вирішує спір замість сторін, а лише забезпечує належні умови для конструктивного діалогу між ними.

На нашу думку, принцип неупередженості є логічним продовженням принципів нейтральності та незалежності медіатора. Якщо незалежність створює зовнішні гарантії об'єктивності діяльності медіатора, а нейтральність характеризує його ставлення до результату спору, то неупередженість безпосередньо проявляється у щоденній взаємодії зі сторонами медіації. Саме завдяки неупередженості забезпечується рівновага процесуальних можливостей учасників та виключається ризик прихованого впливу на формування змісту майбутніх домовленостей.

Особливого значення принцип неупередженості набуває у сфері інтелектуальної власності. Спори щодо авторства творів, належності патентних прав, використання торговельних марок чи комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності нерідко супроводжуються значним емоційним напруженням та високою економічною цінністю предмета спору. За таких умов навіть незначні прояви прихильності медіатора до однієї зі сторін можуть поставити під сумнів легітимність усієї процедури.

Практична реалізація принципу неупередженості у сфері інтелектуальної власності проявляється у забезпеченні рівних можливостей сторін під час переговорів, однакового доступу до висловлення своїх позицій та недопущенні будь-якого фаворитизму з боку медіатора. Особливо важливим це є у спорах між авторами та роботодавцями, правовласниками та ліцензіатами, конкурентами на ринку інноваційної продукції, а також у конфліктах щодо спільного володіння правами інтелектуальної власності. Саме тому неупередженість виступає однією з ключових передумов ефективного застосування медіації як способу захисту прав інтелектуальної власності.

Водночас навіть за умови дотримання медіатором принципів нейтральності, незалежності та неупередженості остаточне рішення щодо врегулювання спору залишається за його учасниками. Це зумовлює необхідність звернення до наступного фундаментального принципу медіації – принципу самовизначення сторін.

Водночас навіть за умови дотримання медіатором принципів нейтральності, незалежності та неупередженості остаточне рішення щодо врегулювання спору залишається за його учасниками. Це зумовлює необхідність звернення до наступного фундаментального принципу медіації – принципу самовизначення сторін.

Принцип самовизначення сторін є однією з ключових засад медіації, яка найбільш повно відображає її приватноправову природу. На відміну від судового чи арбітражного розгляду, де рішення ухвалюється уповноваженим суб'єктом владних повноважень або третейським суддею, у медіації сторони самостійно визначають як порядок врегулювання конфлікту, так і зміст майбутніх домовленостей. Саме тому принцип самовизначення сторін нерідко розглядається як концептуальна основа всієї медіаційної процедури.

Нормативне закріплення зазначений принцип отримав у ст. 8 Закону України «Про медіацію», яка встановлює, що «Сторони медіації самостійно обирають медіатора (медіаторів) та/або суб'єкта, що забезпечує проведення медіації. Сторони медіації самостійно визначають перелік питань, які обговорюватимуться, варіанти врегулювання конфлікту (спору), зміст угоди за результатами медіації, строки та способи її виконання, інші питання щодо конфлікту (спору) та проведення медіації. Інші учасники медіації можуть надавати консультації та рекомендації сторонам медіації, але рішення приймається виключно сторонами медіації. Якщо стороною медіації є неповнолітня особа, вона приймає рішення з дотриманням вимог законодавства з урахуванням обсягу її дієздатності. Якщо стороною медіації є особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вона приймає рішення з дотриманням вимог законодавства з урахуванням обсягу її дієздатності» [65].

Аналіз наведених положень свідчить про те, що законодавець розглядає принцип самовизначення сторін як одну з ключових гарантій автономності медіаційної процедури. Зміст цього принципу виходить далеко за межі права сторін на участь у медіації та охоплює їхню можливість самостійно впливати на всі істотні аспекти процедури: від вибору медіатора та визначення предмета

обговорення до погодження змісту остаточних домовленостей і порядку їх виконання. При цьому законодавець послідовно підкреслює, що навіть за наявності рекомендацій з боку медіатора чи інших учасників медіації виключне право на прийняття рішень належить сторонам спору. Водночас наведена норма демонструє тісний взаємозв'язок принципу самовизначення із принципом рівності сторін, оскільки реальна можливість самостійно формувати умови врегулювання конфлікту може бути забезпечена лише за умови надання всім учасникам рівних процесуальних можливостей. Саме тому законодавець об'єднав у межах однієї статті гарантії автономії волі сторін та вимоги щодо їх рівноправної участі у медіаційній процедурі.

На міжнародному рівні принцип самовизначення сторін є одним із фундаментальних стандартів медіації. Зокрема, Європейський кодекс поведінки медіаторів виходить із того, що «відповідальність за прийняття рішення щодо врегулювання спору покладається виключно на сторони, тоді як медіатор лише сприяє досягненню ними взаєморозуміння та налагодженню конструктивного діалогу» [71]. Аналогічний підхід простежується і в документах Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO), де підкреслюється, що «медіатор не має повноважень нав'язувати сторонам певний варіант вирішення спору» [78].

У науковій літературі принцип самовизначення сторін розглядається як право учасників медіації самостійно контролювати перебіг процедури та її результат. Так, Л.Б. Романадзе зазначає, що «самовизначення сторін означає збереження ними контролю над конфліктом протягом усього процесу медіації та можливість самостійно приймати рішення щодо всіх істотних аспектів врегулювання спору» [75, с. 85]. На думку дослідниці, саме ця обставина відрізняє медіацію від більшості інших способів вирішення конфліктів.

Свою чергою, В. Землянська наголошує, що «самовизначення сторін проявляється не лише у праві прийняти або відхилити запропоновані варіанти врегулювання спору, але й у можливості самостійно формувати порядок денний переговорів, визначати їх зміст та межі обговорення» [76, с. 43]. Саме тому

сторони виступають не пасивними учасниками процедури, а її безпосередніми творцями.

Н.А. Мазаракі підкреслює, що «принцип самовизначення забезпечує максимальну відповідність досягнутих домовленостей реальним інтересам учасників конфлікту, оскільки рішення виробляється не зовнішнім суб'єктом, а самими сторонами спору» [77, с. 112]. На думку дослідниці, це суттєво підвищує рівень добровільного виконання медіаційних угод та знижує ризик виникнення нових конфліктів у майбутньому.

Аналіз наведених підходів дозволяє дійти висновку, що принцип самовизначення сторін є своєрідною кульмінацією усіх попередньо розглянутих принципів медіації. Добровільність забезпечує право сторін брати участь у процедурі за власною волею, конфіденційність створює умови для відкритого обговорення конфлікту, а нейтральність, незалежність і неупередженість медіатора гарантують справедливий характер переговорного процесу. Водночас саме принцип самовизначення наділяє сторони виключним правом приймати остаточне рішення щодо врегулювання спору та визначати зміст майбутніх домовленостей.

У сфері інтелектуальної власності принцип самовизначення сторін набуває особливого значення. Так, значна частина відповідних спорів пов'язана із тривалими договірними, науковими, творчими чи комерційними відносинами між їх учасниками. У таких випадках судові рішення часто здатне лише формально вирішити конфлікт, тоді як медіація дозволяє сторонам виробити комплексне рішення, яке враховує не лише їхні юридичні позиції, але й економічні інтереси, потреби подальшої співпраці та перспективи комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності.

Практична реалізація принципу самовизначення у сфері інтелектуальної власності проявляється у можливості сторін самостійно погоджувати умови використання об'єктів права інтелектуальної власності, укладати ліцензійні чи субліцензійні угоди, визначати порядок спільного використання результатів творчої діяльності, погоджувати розмір винагороди або компенсації, а також

виробляти інші механізми врегулювання спору, які виходять за межі традиційних способів судового захисту. Саме ця гнучкість робить медіацію особливо ефективним інструментом захисту прав інтелектуальної власності.

Разом із тим ефективна реалізація принципу самовизначення можлива лише за умови забезпечення рівних можливостей усіх учасників медіаційної процедури. Саме тому завершальним принципом медіації, який потребує окремого аналізу, виступає принцип рівності прав сторін медіації.

Принцип рівності сторін належить до числа базових засад медіаційної процедури та покликаний забезпечити справедливий баланс інтересів її учасників. Його значення полягає у створенні таких умов, за яких кожна сторона має однакові можливості для висловлення власної позиції, представлення аргументів, участі в переговорах та впливу на зміст остаточних домовленостей. За відсутності рівності сторін медіація ризикує перетворитися на механізм домінування сильнішого учасника, що суперечить її природі та основним завданням.

Нормативне закріплення зазначений принцип отримав у п. 5 ст. 8 Закону України «Про медіацію», яка встановлює, що «Медіація проводиться на засадах рівності сторін. Сторонам медіації має бути надано рівні можливості під час проведення медіації. Зобов'язання медіатора повинні бути однаковими стосовно всіх сторін медіації» [65]. Аналіз наведених положень свідчить про те, що законодавець пов'язує принцип рівності сторін не лише з формальним визнанням однакового правового статусу учасників медіації, а й із необхідністю забезпечення їхніх рівних можливостей у процесі врегулювання конфлікту. Водночас особлива роль у реалізації цього принципу покладається на медіатора, який зобов'язаний однаково ставитися до всіх сторін та забезпечувати збалансований характер переговорного процесу. Таким чином, рівність у медіації виступає не лише правом сторін, а й обов'язковою умовою проведення процедури, без якої неможливе досягнення справедливих та взаємоприйнятних домовленостей.

На міжнародному рівні принцип рівності сторін є невід'ємним елементом сучасних медіаційних стандартів. Так, Європейський кодекс поведінки медіаторів покладає на медіатора обов'язок «забезпечувати справедливе ставлення до всіх учасників медіації та створювати належні умови для їх рівноправної участі у процедурі» [71]. Аналогічний підхід застосовується і в діяльності Центру арбітражу та медіації Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO Arbitration and Mediation Center), де «рівність сторін розглядається як одна з передумов легітимності альтернативного врегулювання спорів» [79].

У науковій літературі принцип рівності сторін пов'язується насамперед із необхідністю забезпечення балансу процесуальних можливостей учасників медіації. Так, І.Я. Ясиновський зазначає, що «рівність сторін передбачає створення умов, за яких кожен учасник має однакові можливості для реалізації своїх прав та захисту законних інтересів під час медіаційної процедури» [80, с. 54]. На думку автора, медіатор повинен не лише формально дотримуватися принципу рівності, а й активно сприяти усуненню можливих дисбалансів між сторонами.

О.О. Кармаза підкреслює, що «принцип рівності сторін є однією з гарантій справедливості медіаційної процедури та передбачає відсутність будь-яких привілеїв чи обмежень для окремих учасників конфлікту» [81, с. 26]. Дослідниця наголошує, що рівність сторін повинна забезпечуватися на всіх етапах медіації, починаючи від організації переговорів і завершуючи укладенням угоди за результатами медіації.

Своєю чергою, Н.М. Грень звертає увагу на те, що «реальна рівність сторін у медіації не завжди означає їхню фактичну рівнозначність. Саме тому медіатор повинен враховувати можливі відмінності у професійному досвіді, рівні поінформованості чи переговорних навичках учасників та забезпечувати належні умови для повноцінної участі кожної зі сторін у процедурі» [82, с. 118].

Аналіз наведених підходів дозволяє дійти висновку, що принцип рівності сторін має не лише формальний, а й матеріальний зміст. Недостатньо надати

сторонам однаковий перелік прав; необхідно також створити реальні умови для їх ефективної реалізації. Саме тому роль медіатора полягає не лише у забезпеченні дотримання процедурних правил, а й у підтриманні належного балансу між учасниками переговорного процесу.

І знову ж таки особливого значення принцип рівності сторін набуває у сфері інтелектуальної власності. На практиці конфлікти часто виникають між суб'єктами, які істотно відрізняються за своїми економічними можливостями, доступом до інформації та професійними ресурсами. Типовими є спори між автором і видавництвом, винахідником та роботодавцем, стартапом і транснаціональною корпорацією, ліцензіаром і ліцензіатом. У таких випадках забезпечення реальної рівності сторін стає однією з ключових передумов ефективності медіації.

Практична реалізація цього принципу у сфері інтелектуальної власності проявляється у забезпеченні рівного доступу сторін до участі у переговорах, однакових можливостей для представлення своєї позиції, використання експертних консультацій та обговорення умов врегулювання спору. За необхідності медіатор може застосовувати окремі організаційні механізми, спрямовані на усунення фактичного дисбалансу між учасниками переговорів. Саме завдяки цьому медіація дозволяє досягати справедливих і взаємовигідних рішень навіть у тих випадках, коли сторони спочатку перебувають у нерівному становищі.

Проведений аналіз принципів медіації дозволяє дійти висновку, що вони утворюють цілісну систему взаємопов'язаних засад, які забезпечують ефективність медіаційної процедури незалежно від категорії спору. Водночас специфіка правовідносин у сфері інтелектуальної власності зумовлює необхідність додаткового осмислення особливостей реалізації зазначених принципів під час врегулювання відповідних конфліктів.

На відміну від більшості інших приватноправових спорів, конфлікти у сфері інтелектуальної власності виникають щодо особливих об'єктів цивільних прав, які поєднують майнову, інформаційну, інноваційну та творчо-особистісну

складові. При цьому предметом спору нерідко виступає не лише факт належності певного права чи обсяг правомочностей суб'єкта, а й подальша доля самого об'єкта права інтелектуальної власності, його комерційна привабливість, конкурентоспроможність та здатність приносити економічну вигоду.

Судове вирішення спору у сфері інтелектуальної власності хоча й забезпечує захист порушеного права, однак далеко не завжди сприяє збереженню економічної цінності відповідного інтелектуального активу. Навпаки, тривалий конфлікт може призвести до втрати ринкових позицій об'єкта, зниження його інвестиційної привабливості, припинення співпраці між учасниками інноваційного процесу, втрати конфіденційної інформації або унеможливлення подальшої комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

Натомість медіація володіє унікальним потенціалом для забезпечення не лише врегулювання конфлікту, а й збереження самого об'єкта права інтелектуальної власності як економічно цінного активу. Саме тому, на нашу думку, поряд із загальними принципами медіації, визначеними законодавством, для медіації у сфері інтелектуальної власності характерним є спеціальний принцип збереження цінності об'єкта права інтелектуальної власності.

Зміст зазначеного принципу полягає у спрямованості медіаційної процедури на пошук таких способів врегулювання конфлікту, які забезпечують не лише досягнення домовленостей між сторонами, а й максимально можливе збереження економічної, інноваційної, інформаційної та творчої цінності відповідного об'єкта права інтелектуальної власності. У межах реалізації цього принципу пріоритет повинні отримувати рішення, які дозволяють підтримувати комерційний потенціал інтелектуального активу, зберігати можливості його подальшого використання, ліцензування, розвитку та впровадження у господарський оборот.

Практичне значення принципу збереження цінності об'єкта права інтелектуальної власності особливо яскраво проявляється у патентних спорах, конфліктах щодо використання торговельних марок, спорів про авторство, ліцензійних конфліктах, а також спорах щодо ноу-хау та комерційної таємниці.

У таких випадках результатом медіації може стати не лише припинення конфлікту, але й укладення ліцензійних договорів, угод про спільне використання об'єкта права інтелектуальної власності, врегулювання питань розподілу доходів від його комерціалізації чи визначення порядку подальшого використання результатів інтелектуальної діяльності.

На відміну від судового провадження, яке орієнтоване насамперед на встановлення правоти сторін та застосування передбачених законом способів захисту, медіація дозволяє сформувати модель врегулювання спору, спрямовану на збереження та примноження цінності інтелектуального активу. Саме ця особливість значною мірою пояснює зростання популярності медіації у сфері інтелектуальної власності як в міжнародній, так і в національній практиці.

Таким чином, проведені дослідження дає підстави стверджувати, що поряд із загальними принципами медіації, встановленими Законом України «Про медіацію», для медіації у сфері інтелектуальної власності характерним є спеціальний принцип збереження цінності об'єкта права інтелектуальної власності, який відображає галузеву специфіку відповідних спорів та полягає у спрямованості медіаційної процедури на досягнення такого результату врегулювання конфлікту, що забезпечує максимальне збереження економічного, інноваційного та творчого потенціалу відповідного інтелектуального активу.

Отже, медіація являє собою самостійний альтернативний спосіб врегулювання конфліктів, який ґрунтується на добровільній участі сторін та спрямований на досягнення ними взаємоприйняттого рішення за сприяння нейтрального посередника. Проведені дослідження свідчать про відсутність єдиного підходу до класифікації принципів медіації у правовій доктрині, однак більшість науковців визнають фундаментальне значення принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності, неупередженості, самовизначення сторін та рівності їх прав. Саме ці принципи формують нормативну та концептуальну основу сучасної моделі медіації, забезпечуючи її відмінність від юрисдикційних способів вирішення спорів.

Проведений аналіз також дозволив встановити, що у сфері інтелектуальної власності загальні принципи медіації набувають особливого змістовного наповнення, зумовленого специфікою об'єктів права інтелектуальної власності та характером відповідних правовідносин. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність виокремлення спеціального принципу медіації у сфері інтелектуальної власності – принципу збереження цінності об'єкта права інтелектуальної власності, який полягає у спрямованості медіаційної процедури на досягнення такого способу врегулювання конфлікту, що забезпечує максимальне збереження економічного, інноваційного та творчого потенціалу відповідного інтелектуального активу. Вказаний принцип відображає галузеву специфіку спорів у сфері інтелектуальної власності та підкреслює особливі переваги медіації як способу їх врегулювання.

1.3. Правові аспекти застосування медіації в сфері інтелектуальної власності

Проведений аналіз поняття, видів та принципів медіації дозволяє розглядати її як самостійний та ефективний механізм альтернативного врегулювання конфліктів. Водночас практична цінність медіації значною мірою визначається особливостями тієї сфери правовідносин, у межах якої вона застосовується. Особливої актуальності це набуває щодо спорів у сфері інтелектуальної власності, які характеризуються складністю об'єктного складу, поєднанням майнових та немайнових інтересів, високою економічною цінністю предмета спору, а також необхідністю забезпечення належного балансу між приватними та публічними інтересами.

На відміну від багатьох інших категорій цивільно-правових конфліктів, спори у сфері інтелектуальної власності нерідко виникають між особами, які залишаються пов'язаними тривалими творчими, науковими, договірними чи господарськими відносинами навіть після виникнення конфлікту. Крім того, предметом таких спорів часто виступають нематеріальні активи, комерційно

цінна інформація, результати інноваційної діяльності, об'єкти авторського права, патентні права, торговельні марки та інші об'єкти права інтелектуальної власності, що потребують особливого правового режиму охорони. За таких умов традиційні юрисдикційні способи захисту прав не завжди забезпечують досягнення оптимального результату для всіх учасників правовідносин.

Саме тому медіація дедалі частіше розглядається як ефективний інструмент врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності як на міжнародному, так і на національному рівнях. Її переваги полягають у можливості забезпечення конфіденційності, збереження ділових та творчих зв'язків між сторонами, гнучкості процедури та здатності враховувати не лише правові позиції учасників спору, а й їхні економічні, інноваційні та комерційні інтереси.

У зв'язку з цим особливого значення набуває дослідження правових аспектів застосування медіації у сфері інтелектуальної власності, визначення нормативних передумов її використання, кола спорів, придатних для медіаційного врегулювання, а також особливостей реалізації медіаційних процедур у правовідносинах, пов'язаних зі створенням, використанням, охороною та захистом прав інтелектуальної власності.

Правові аспекти застосування медіації у сфері інтелектуальної власності насамперед пов'язані з визначенням нормативних передумов використання цього способу врегулювання спорів. Попри відносну новизну інституту медіації для української правової системи, сьогодні існує достатня нормативна база, яка створює правові умови для її застосування як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Правові передумови застосування медіації у сфері інтелектуальної власності беруть свій початок на конституційному рівні. Хоча Конституція України безпосередньо не згадує медіацію як окремий спосіб врегулювання спорів, її положення формують загальноправову основу для використання альтернативних механізмів захисту прав та законних інтересів особи.

Так, відповідно до ч. 5 ст. 55 Конституції України «кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від

порушень та протиправних посягань» [84]. Зазначене положення закріплює принцип свободи вибору способів захисту прав та не обмежує особу виключно юрисдикційними механізмами їх відновлення. Навпаки, конституційна модель захисту прав допускає використання широкого спектра правових інструментів, до яких належить і медіація як добровільний позасудовий спосіб врегулювання конфліктів.

Поряд із цим важливе значення мають положення ст. 41 та ст. 54 Конституції України. Якщо ст. 41 гарантує «право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності» [84], то ст. 54 забезпечує громадянам «свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості та гарантує захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності» [84]. Таким чином, Конституція України не лише визнає право інтелектуальної власності самостійним об'єктом правової охорони, але й створює передумови для застосування різних правових механізмів його захисту, включаючи медіацію.

На нашу думку, конституційне право особи захищати свої права будь-якими не забороненими законом способами виступає фундаментальною правовою основою для застосування медіації у сфері інтелектуальної власності. Саме із цього положення випливає можливість учасників відповідних правовідносин самостійно обирати найбільш ефективний механізм врегулювання конфлікту залежно від характеру порушеного права, особливостей об'єкта інтелектуальної власності та інтересів сторін спору.

Основу національного правового регулювання становить Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року [65], який уперше комплексно врегулював порядок проведення медіації, визначив її принципи, правовий статус медіатора, права та обов'язки учасників медіаційної процедури, а також вимоги до угоди за результатами медіації. Відповідно до ст. 3 зазначеного Закону медіація може застосовуватися у будь-яких конфліктах (спорах), що виникають, зокрема, з цивільних, господарських, трудових, сімейних та інших

правовідносин, а також у зв'язку з кримінальними провадженнями у випадках, передбачених законом. Такий підхід свідчить про універсальний характер медіації та дозволяє застосовувати її до значної частини спорів у сфері інтелектуальної власності.

Водночас важливе значення для розвитку медіації у сфері інтелектуальної власності мають положення Цивільного кодексу України. Книга четверта ЦК України закріплює засади правового режиму об'єктів права інтелектуальної власності та визначає широкий спектр особистих немайнових і майнових прав інтелектуальної власності, які можуть бути предметом конфлікту між суб'єктами відповідних правовідносин. При цьому диспозитивний характер значної частини цивільно-правових відносин у сфері інтелектуальної власності створює сприятливі передумови для використання медіаційних процедур як альтернативи судовому захисту.

Суттєве значення мають також положення процесуального законодавства. Так, Господарський процесуальний кодекс України [85], Цивільний процесуальний кодекс України [86] та Кодекс адміністративного судочинства України [87] закріплюють можливість мирного врегулювання спору сторонами та орієнтують суд на сприяння примиренню учасників процесу. Хоча зазначені акти безпосередньо не регламентують процедуру медіації, вони формують загальне правове середовище, сприятливе для розвитку альтернативних способів вирішення спорів.

Міжнародно-правові передумови застосування медіації у сфері інтелектуальної власності формуються під впливом низки міжнародних та регіональних актів. Важливе значення має Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах [69], яка заклала основу для формування сучасних європейських підходів до використання медіації та закріпила ключові гарантії її застосування, зокрема щодо конфіденційності, виконання медіаційних угод та якості медіаційних послуг.

Н.М. Грень справедливо наголошує, що Директива 2008/52/ЄС фактично сформувала єдиний вектор розвитку медіації в європейських країнах, забезпечивши нормативне закріплення мінімальних стандартів якості медіаційних процедур та створивши передумови для підвищення довіри суспільства до альтернативних способів вирішення спорів [82, с. 105]. Погоджуючись із наведеною позицією, варто зазначити, що значення Директиви 2008/52/ЄС не обмежується лише уніфікацією окремих процедурних аспектів медіації. Фактично цей акт започаткував формування спільного європейського підходу до розуміння медіації як самостійного та ефективного механізму врегулювання спорів, здатного доповнювати традиційні форми судового захисту. Саме завдяки Директиві медіація отримала належне нормативне підґрунтя для подальшого розвитку в національних правопорядках держав-членів ЄС, а закріплені в ній стандарти стали орієнтиром для модернізації законодавства інших держав, у тому числі України.

Особливого значення положення Директиви набувають у сфері інтелектуальної власності, де ефективність захисту прав значною мірою залежить не лише від можливості отримання судового рішення, а й від збереження конфіденційності, підтримання ділових відносин між сторонами та забезпечення умов для подальшої комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності. У цьому контексті закріплені Директивою стандарти сприяють формуванню сприятливого правового середовища для використання медіації як одного з найбільш гнучких способів врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності.

Важливу роль у розвитку міжнародної медіації відіграє також Сінгапурська конвенція ООН про міжнародні угоди за результатами медіації 2018 року [20], метою якої є спрощення механізмів визнання та виконання медіаційних угод у транскордонних комерційних спорах. Україна підписала зазначену Конвенцію 7 серпня 2019 року, що засвідчило підтримку державою міжнародних тенденцій розвитку медіації, однак станом на сьогодні її ратифікація не завершена.

Із цього приводу зазначимо, що попри підписання Україною Сінгапурської конвенції ще у 2019 році та подальше прийняття Закону України «Про медіацію» у 2021 році, процес її ратифікації досі не завершений. Відтак механізм міжнародного визнання та виконання медіаційних угод, передбачений Конвенцією, поки не застосовується в українській правовій системі. Водночас проведена після підписання Конвенції нормотворча робота, створення спеціальної робочої групи при Міністерстві юстиції України та ухвалення профільного законодавства свідчать про поступове формування передумов для її майбутньої ратифікації. У зв'язку з цим Сінгапурська конвенція продовжує виступати важливим орієнтиром розвитку національного законодавства у сфері медіації та альтернативного вирішення спорів.

Важливе значення для розвитку міжнародно-правового регулювання медіації має також Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародну комерційну медіацію та міжнародні угоди за результатами медіації 2018 року [88], який фактично закріпив сучасне міжнародне розуміння медіації як процедури, заснованої на самовизначенні сторін, що повністю узгоджується з природою спорів у сфері інтелектуальної власності, де учасники часто зацікавлені не стільки у встановленні переможця, скільки у збереженні можливостей подальшої співпраці та комерціалізації результатів творчої діяльності.

Особливе значення для спорів у сфері інтелектуальної власності мають положення Модельного закону щодо конфіденційності та неприпустимості використання інформації, отриманої під час медіації, в інших провадженнях. Зазначені гарантії сприяють захисту комерційної таємниці, ноу-хау, результатів науково-дослідних робіт, відомостей про технологічні процеси та інших об'єктів, розголошення яких може завдати істотної шкоди правовласникам.

Найбільш суттєвим внеском Модельного закону 2018 року стало закріплення єдиних правил щодо визнання та виконання міжнародних угод, досягнутих за результатами медіації. У такий спосіб ЮНСІТРАЛ фактично усунула один із головних стримуючих факторів розвитку медіації — сумніви сторін щодо обов'язковості виконання досягнутих домовленостей.

На відміну від міжнародних договорів, Модельний закон не встановлює юридично обов'язкових норм, однак його значення полягає у формуванні уніфікованих міжнародних стандартів правового регулювання медіації. Саме тому його положення можуть розглядатися як орієнтир для подальшого вдосконалення українського законодавства у сфері медіації та виконання міжнародних медіаційних угод.

Аналіз сучасного міжнародно-правового регулювання медіації дає підстави констатувати зміну вектора її нормативного розвитку: від регламентації самої процедури медіації до забезпечення ефективності реалізації її результатів. Якщо ранні міжнародні акти були переважно спрямовані на визначення принципів та порядку проведення медіації, то новітні документи акцентують увагу на питаннях юридичної сили, визнання та виконання медіаційних угод. Найбільш повно така тенденція проявилася у Типовому законі ЮНСІТРАЛ про міжнародну комерційну медіацію та міжнародні угоди за результатами медіації 2018 року та Сінгапурській конвенції 2018 року, які започаткували формування комплексного міжнародного механізму забезпечення виконання домовленостей, досягнутих сторонами за результатами медіації. Для сфери інтелектуальної власності зазначений підхід має особливе значення, оскільки значна частина відповідних спорів характеризується транскордонним характером та потребує ефективних механізмів міжнародного визнання досягнутих сторонами домовленостей.

Окрему групу спеціалізованих міжнародних джерел, що регулюють застосування медіації у сфері інтелектуальної власності, становлять Правила медіації Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO Mediation Rules) [89]. Зазначений документ було розроблено Центром арбітражу та медіації ВОІВ з метою створення ефективного механізму альтернативного врегулювання спорів, які виникають у сфері інтелектуальної власності, інноваційної діяльності та передачі технологій.

На відміну від універсальних актів, що регулюють медіацію незалежно від категорії спору, Правила медіації ВОІВ враховують специфіку правовідносин,

пов'язаних із використанням результатів інтелектуальної діяльності. Їх дія поширюється на спори щодо патентів, авторського права, торговельних марок, промислових зразків, доменних імен, ліцензійних договорів, договорів про передачу технологій, спільних науково-дослідних проєктів та інших об'єктів права інтелектуальної власності [89].

Особливістю Правил медіації ВОІВ є детальна регламентація порядку призначення медіатора, організації медіаційної процедури, проведення переговорів між сторонами та досягнення домовленостей за результатами медіації. Водночас документ зберігає притаманну медіації гнучкість, надаючи сторонам широкі можливості щодо визначення порядку проведення процедури, обрання медіатора та погодження умов врегулювання спору.

Як наголошується у публікаціях Всесвітньої організації інтелектуальної власності, «процедури медіації ВОІВ спеціально розроблені для забезпечення максимальної гнучкості та врахування потреб сторін спору, залишаючи за ними можливість визначати процедуру, обирати медіатора та погоджувати способи врегулювання конфлікту відповідно до особливостей конкретних правовідносин у сфері інтелектуальної власності» [90].

Як зазначає Т. Гелкет, саме поєднання процедурної визначеності та автономії волі сторін є однією з ключових переваг медіаційних процедур ВОІВ, що дозволяє адаптувати процес врегулювання конфлікту до особливостей конкретного спору у сфері інтелектуальної власності [91, с. 355].

Значну увагу Правила приділяють забезпеченню конфіденційності медіаційної процедури. Відповідно до їх положень, конфіденційною визнається не лише інформація, отримана під час медіації, але й сам факт проведення медіації, якщо сторони не домовилися про інше. Крім того, документи, заяви та пропозиції, підготовлені у межах медіаційної процедури, не можуть використовуватися як докази у подальших судових чи арбітражних провадженнях без згоди сторін. Такий підхід має особливе значення для спорів у сфері інтелектуальної власності, де предметом обговорення часто виступають

комерційна таємниця, ноу-хау, результати наукових досліджень, технічна документація та інша інформація, що має самостійну економічну цінність.

Важливою особливістю Правил медіації ВОІВ є також можливість залучення медіаторів, які володіють спеціальними знаннями у відповідній галузі науки, техніки чи інтелектуальної власності. На відміну від багатьох інших категорій спорів, конфлікти щодо патентів, технологій, програмного забезпечення або результатів наукових досліджень нерідко потребують глибокого розуміння не лише правових, але й технічних аспектів предмета спору. Саме тому Центр арбітражу та медіації ВОІВ підтримує спеціалізований перелік медіаторів, до якого входять фахівці з різних галузей права інтелектуальної власності, інформаційних технологій, біотехнологій, телекомунікацій та інших сфер інноваційної діяльності.

На нашу думку, значення Правил медіації ВОІВ виходить далеко за межі внутрішнього регламенту діяльності відповідного Центру. Фактично вони сформували спеціалізовану міжнародну модель медіації для спорів у сфері інтелектуальної власності, яка поєднує загальні принципи медіації із врахуванням особливостей інтелектуальних активів як об'єктів цивільних прав. Саме завдяки цьому Правила медіації ВОІВ сьогодні розглядаються як один із найбільш авторитетних міжнародних орієнтирів для розвитку спеціалізованих механізмів медіації у сфері інтелектуальної власності.

Особливого значення положення Правил медіації ВОІВ набувають у контексті реалізації запропонованого нами принципу збереження цінності об'єкта права інтелектуальної власності. На відміну від судового провадження, яке спрямоване насамперед на встановлення правомірності вимог сторін, медіація за правилами ВОІВ орієнтована на пошук такого способу врегулювання конфлікту, який дозволяє зберегти економічний, інноваційний та комерційний потенціал відповідного об'єкта права інтелектуальної власності, забезпечуючи можливість його подальшого використання та комерціалізації.

Подальший розвиток міжнародних стандартів медіації пов'язаний із діяльністю Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (UNCITRAL), яка після

прийняття Сінгапурської конвенції та оновленого Типового закону про міжнародну комерційну медіацію продовжила формування сучасних підходів до нормативного та практичного забезпечення медіаційних процедур. Важливу роль у цьому процесі відіграють Правила медіації ЮНСІТРАЛ (UNCITRAL Mediation Rules) [92], Пояснювальні нотатки щодо медіації (UNCITRAL Notes on Mediation) [93] та Керівництво щодо прийняття та застосування Типового закону про міжнародну комерційну медіацію та міжнародні угоди за результатами медіації (Guide to Enactment and Use of the Model Law) [94].

На відміну від міжнародних договорів, зазначені документи мають рекомендаційний характер та спрямовані насамперед на вироблення єдиних стандартів організації медіаційного процесу. У них значна увага приділяється питанням незалежності, нейтральності та неупередженості медіатора, забезпеченню конфіденційності медіаційної процедури, дотриманню принципу самовизначення сторін, а також особливостям проведення переговорів у складних багатосторонніх та транскордонних спорах.

Особливий інтерес становлять Пояснювальні нотатки щодо медіації, які містять практичні рекомендації стосовно підготовки та проведення медіаційних процедур. У документі детально аналізуються питання управління переговорним процесом, проведення спільних та окремих зустрічей зі сторонами, запобігання конфлікту інтересів, а також використання сучасних засобів електронної комунікації під час медіації. Таким чином, ЮНСІТРАЛ фактично врахувала тенденції цифровізації суспільних відносин та необхідність проведення дистанційних медіаційних процедур, що особливо актуалізувалося після пандемії COVID-19.

Важливе значення має також Керівництво щодо прийняття та застосування Типового закону, яке містить офіційні роз'яснення щодо впровадження міжнародних стандартів медіації у національні правові системи. Зазначений документ сприяє однаковому розумінню положень Типового закону та забезпечує гармонізацію підходів різних держав до правового регулювання медіації.

На нашу думку, документи ЮНСІТРАЛ демонструють сучасний етап еволюції міжнародного регулювання медіації, який характеризується переходом від закріплення загальних принципів медіації до вироблення практичних механізмів їх реалізації. Особливої ваги такі підходи набувають у сфері інтелектуальної власності, де спори часто мають транскордонний характер, пов'язані з використанням цифрових технологій та потребують підвищених гарантій конфіденційності інформації. Саме тому рекомендації ЮНСІТРАЛ щодо використання електронних засобів комунікації, забезпечення незалежності медіатора та організації міжнародних медіаційних процедур можуть розглядатися як важливий орієнтир для подальшого розвитку механізмів медіації у сфері інтелектуальної власності.

Про зростання значення медіації у сфері інтелектуальної власності свідчить також практика спеціалізованих інституцій Європейського Союзу. Особливий інтерес у цьому контексті становить діяльність Європейського відомства інтелектуальної власності (EUIPO), яке протягом останніх років активно впроваджує альтернативні механізми врегулювання спорів щодо об'єктів права інтелектуальної власності.

У межах своєї діяльності EUIPO розглядає медіацію як один із перспективних способів врегулювання конфліктів, що виникають у зв'язку з реєстрацією та використанням торговельних марок Європейського Союзу (EUTM) і зареєстрованих промислових зразків Співтовариства (RCD). З цією метою Відомством було створено спеціалізовану систему медіаційних процедур, яка дозволяє сторонам врегулювати спір шляхом переговорів за участю нейтрального посередника без необхідності продовження тривалих адміністративних або судових проваджень.

Особливістю медіаційних процедур EUIPO є їх орієнтація на досягнення практичного та взаємовигідного результату для сторін. На відміну від процедур оскарження чи судового розгляду, під час медіації учасники спору отримують можливість виробити рішення, яке виходить за межі формального предмета спору та враховує їхні подальші комерційні інтереси. Зокрема, результатом

медіації можуть стати домовленості щодо співіснування торговельних марок, розмежування сфер використання позначень, укладення ліцензійних угод або погодження інших умов комерційного використання об'єктів права інтелектуальної власності.

На думку фахівців EUIPO, медіація дозволяє не лише скоротити часові та фінансові витрати сторін, але й сприяє збереженню ділових відносин між суб'єктами господарювання та підвищує рівень добровільного виконання досягнутих домовленостей. Саме тому Європейське відомство інтелектуальної власності розглядає медіацію як важливий елемент сучасної системи захисту прав інтелектуальної власності та один із пріоритетних напрямів розвитку альтернативного вирішення спорів.

М. Зенфтлебен з цього приводу справедливо наголошує, що «сучасна система охорони прав інтелектуальної власності дедалі більше орієнтується на використання консенсуальних способів вирішення конфліктів, оскільки вони дозволяють враховувати не лише юридичні, а й економічні інтереси учасників інноваційної діяльності. Саме тому медіація поступово перетворюється на важливий інструмент функціонування європейської системи захисту прав інтелектуальної власності та ефективного доповнення до адміністративних і судових процедур» [95].

На нашу думку, практика EUIPO є показовою для розуміння сучасних тенденцій розвитку медіації у сфері інтелектуальної власності. Фактично вона демонструє поступовий перехід від сприйняття медіації як допоміжного інструменту врегулювання конфліктів до її розгляду як повноцінного механізму захисту прав інтелектуальної власності. Особливо цінним є те, що медіація дозволяє сторонам не лише врегулювати наявний спір, але й зберегти економічну цінність відповідного інтелектуального активу та створити передумови для подальшої співпраці, що повністю узгоджується із запропонованим нами принципом збереження цінності об'єкта права інтелектуальної власності.

Таким чином, діяльність WIPO, EUIPO та інших спеціалізованих міжнародних інституцій свідчить про поступове формування самостійної

міжнародної практики застосування медіації у сфері інтелектуальної власності. Це, своєю чергою, створює необхідні передумови для подальшого впровадження та розвитку відповідних механізмів у національній системі захисту прав інтелектуальної власності України.

Важливе значення для розвитку медіації у сфері інтелектуальної власності в Україні має діяльність Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ), який виконує функції Національного органу інтелектуальної власності. Поряд із традиційними функціями щодо реєстрації та охорони прав інтелектуальної власності, останніми роками УКРНОІВІ активно впроваджує механізми альтернативного вирішення спорів, орієнтуючись на кращі міжнародні практики WIPO та EUIPO.

Одним із ключових кроків у цьому напрямі стало створення на базі УКРНОІВІ Центру медіації та посередництва, метою діяльності якого є «забезпечення можливості врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності за допомогою медіаційних процедур» [96]. Центр здійснює організаційне забезпечення медіації, веде Реєстр медіаторів у сфері інтелектуальної власності та створює інституційні передумови для розвитку IP-медіації в Україні.

Особливої уваги заслуговує нормативне забезпечення діяльності Центру медіації та посередництва. Так, у 2023 році УКРНОІВІ було затверджено Правила проведення медіації у сфері інтелектуальної власності [97], які визначають порядок ініціювання та проведення медіації, права та обов'язки учасників процедури, особливості залучення медіаторів, а також механізми організаційного супроводу медіаційного процесу. Важливо, що зазначені Правила були розроблені не лише на основі Закону України «Про медіацію», а й з урахуванням Правил медіації Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO Mediation Rules), що свідчить про орієнтацію на міжнародні стандарти IP-медіації.

Відповідно до Правил проведення IP-медіації, реалізація медіаційних процедур здійснюється через Центр медіації та посередництва УКРНОІВІ, а до

проведення медіації можуть залучатися медіатори, включені до спеціального Реєстру медіаторів у сфері інтелектуальної власності. Такий підхід покликаний забезпечити належний рівень професійної підготовки осіб, які здійснюють медіацію у складних спорах щодо об'єктів права інтелектуальної власності.

Наведений підхід заслуговує на позитивну оцінку, оскільки спори у сфері інтелектуальної власності нерідко характеризуються високим рівнем правової та технічної складності. На відміну від багатьох інших категорій конфліктів, предметом ІР-спорів можуть виступати результати наукових досліджень, патентоспроможні технічні рішення, комп'ютерні програми, об'єкти авторського права, торговельні марки чи комерційна таємниця, що потребує від медіатора не лише знань щодо самої процедури медіації, а й розуміння особливостей правового режиму відповідних об'єктів. Саме тому формування спеціалізованого Реєстру медіаторів у сфері інтелектуальної власності сприяє підвищенню якості медіаційних послуг та рівня довіри учасників спору до процедури медіації.

Більше того, спеціалізація медіаторів відповідає сучасним міжнародним тенденціям розвитку ІР-медіації, що простежуються у діяльності WIPO та EUIPO, де значна увага приділяється залученню фахівців, які володіють не лише навичками медіації, а й спеціальними знаннями у відповідній галузі інтелектуальної власності. У цьому контексті діяльність УКРНОІВІ свідчить про поступове впровадження в Україні міжнародних стандартів спеціалізованої медіації та формування професійного середовища для ефективного врегулювання спорів щодо об'єктів права інтелектуальної власності.

Подібний підхід підтримується і в науковій літературі. Так, Ж. де Верра зазначає, що «однією з ключових переваг медіації у сфері інтелектуальної власності є можливість залучення посередників, які володіють не лише навичками врегулювання конфліктів, а й спеціальними знаннями у відповідній галузі права, техніки або бізнесу. На думку вченого, саме наявність у медіатора спеціалізованої експертизи дозволяє ефективно працювати зі складними патентними, технологічними та ліцензійними спорами, а також сприяє підвищенню довіри сторін до процедури медіації» [98, с. 351].

До речі, Всесвітня організація інтелектуальної власності наголошує, що «сторони можуть обирати медіаторів, які мають спеціальну правову, технічну або бізнесову експертизу, релевантну предмету спору, а якість і профільна підготовка нейтралів є одним із ключових факторів успішного врегулювання ІР-конфліктів» [99].

Погоджуючись із наведеними підходами, варто зазначити, що спеціалізація медіатора у сфері інтелектуальної власності виступає не просто додатковою перевагою, а фактично необхідною передумовою ефективного проведення медіації. На відміну від багатьох інших категорій спорів, конфлікти у досліджуваній сфері часто пов'язані зі складними технічними, науковими та комерційними питаннями. За таких умов розуміння медіатором особливостей відповідного об'єкта права інтелектуальної власності суттєво підвищує ефективність комунікації між сторонами та сприяє виробленню реалістичних і взаємовигідних моделей врегулювання спору.

Окрім нормативної діяльності, УКРНОІВІ активно здійснює просвітницьку та організаційну роботу щодо популяризації медіації у сфері інтелектуальної власності. З цією метою укладаються меморандуми про співпрацю з професійними медіаційними організаціями, проводяться спеціалізовані тренінги, конференції та освітні заходи, спрямовані на формування культури альтернативного вирішення ІР-спорів.

На нашу думку, діяльність УКРНОІВІ у сфері медіації має особливе значення для становлення національної моделі альтернативного вирішення спорів щодо об'єктів права інтелектуальної власності. Фактично вперше в історії української системи охорони інтелектуальної власності було створено не лише законодавчі передумови для застосування медіації, але й спеціалізований інституційний та нормативний механізм її реалізації. Це свідчить про поступовий перехід від декларативного визнання медіації до формування повноцінної інфраструктури її практичного застосування у сфері інтелектуальної власності.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що застосування медіації у сфері інтелектуальної власності ґрунтується на комплексі взаємопов'язаних національних та міжнародних правових норм, які формують належні передумови для використання цього способу врегулювання спорів. Конституційні гарантії права особи захищати свої права будь-якими не забороненими законом способами, положення Закону України «Про медіацію», норми цивільного та процесуального законодавства створюють правову основу для використання медіації як альтернативного механізму захисту прав інтелектуальної власності.

Встановлено, що сучасний розвиток міжнародного регулювання медіації характеризується поступовим переходом від нормативного закріплення загальних принципів медіаційної процедури до формування ефективних механізмів забезпечення виконання досягнутих сторонами домовленостей. Вказана тенденція найбільш повно відображена у Директиві 2008/52/ЄС, Сінгапурській конвенції ООН про міжнародні угоди за результатами медіації, Типовому законі ЮНСІТРАЛ про міжнародну комерційну медіацію та міжнародні угоди за результатами медіації, а також у сучасних рекомендаційних документах ЮНСІТРАЛ.

Обґрунтовано, що особливу роль у розвитку медіації у сфері інтелектуальної власності відіграють спеціалізовані міжнародні інституції, насамперед Центр арбітражу та медіації ВОІВ та Європейське відомство інтелектуальної власності (EUIPO), діяльність яких сприяє формуванню самостійної міжнародної практики альтернативного вирішення ІР-спорів. Їх досвід свідчить про поступове утвердження медіації як повноцінного механізму захисту прав інтелектуальної власності, здатного забезпечити не лише врегулювання конфлікту, але й збереження економічної цінності інтелектуальних активів та можливостей подальшої співпраці між сторонами.

Окрему увагу приділено діяльності УКРНОІВІ, який започаткував формування національної інституційної моделі ІР-медіації шляхом створення Центру медіації та посередництва, затвердження спеціалізованих Правил

проведення медіації у сфері інтелектуальної власності та формування Реєстру медіаторів у сфері інтелектуальної власності. Це свідчить про поступовий перехід від нормативного визнання медіації до створення практичних механізмів її застосування у сфері охорони та захисту прав інтелектуальної власності в Україні.

Таким чином, сучасний стан правового регулювання свідчить про формування комплексної багаторівневої системи застосування медіації у сфері інтелектуальної власності, яка поєднує міжнародні стандарти, діяльність спеціалізованих інституцій та національні механізми реалізації медіаційних процедур. Це створює необхідні передумови для подальшого розвитку медіації як ефективного способу захисту прав інтелектуальної власності та обумовлює необхідність дослідження особливостей її використання щодо окремих категорій ІР-спорів.

1.4. Медіація в системі способів вирішення спорів, що виникають у сфері інтелектуальної власності

Ефективність функціонування будь-якої системи охорони та захисту прав інтелектуальної власності значною мірою залежить не лише від обсягу наданих прав чи рівня нормативного регулювання відповідних правовідносин, але й від наявності дієвих механізмів вирішення спорів, що виникають у зв'язку зі створенням, використанням, передачею та захистом результатів інтелектуальної діяльності. У сучасних умовах стрімкого розвитку інноваційної економіки, цифрових технологій та міжнародного обігу об'єктів права інтелектуальної власності питання вибору найбільш ефективного способу врегулювання відповідних конфліктів набуває особливої актуальності.

Традиційно основним способом захисту прав інтелектуальної власності вважається судовий захист, який забезпечує обов'язковість прийнятого рішення та можливість застосування державного примусу. Водночас розвиток господарських відносин, ускладнення об'єктів права інтелектуальної власності та зростання кількості транскордонних спорів зумовили активний пошук

альтернативних механізмів вирішення конфліктів, здатних забезпечити більш оперативне, конфіденційне та економічно ефективно врегулювання спорів.

У результаті поряд із судовими процедурами важливе місце у системі захисту прав інтелектуальної власності почали посідати різноманітні форми альтернативного вирішення спорів (Alternative Dispute Resolution, ADR), серед яких особливого значення набули переговори, медіація, арбітраж, експертне визначення та інші консенсуальні механізми врегулювання конфліктів. Кожен із зазначених способів має власні переваги та обмеження, що зумовлює необхідність визначення місця медіації у загальній системі вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності.

Особливої актуальності зазначене питання набуває з огляду на специфіку самих прав інтелектуальної власності. На відміну від багатьох інших категорій цивільно-правових спорів, конфлікти у сфері інтелектуальної власності нерідко пов'язані із необхідністю збереження комерційної таємниці, підтримання ділових відносин між сторонами, продовження спільної інноваційної діяльності або використання складних технічних та творчих результатів. За таких умов ефективність обраного способу вирішення спору визначається не лише можливістю відновлення порушеного права, але й здатністю забезпечити збереження економічної цінності відповідного об'єкта права інтелектуальної власності та створити умови для подальшої реалізації прав та інтересів його учасників.

У зв'язку з цим виникає необхідність дослідити місце медіації у системі способів вирішення спорів, що виникають у сфері інтелектуальної власності, визначити її співвідношення із судовим захистом та іншими альтернативними механізмами врегулювання конфліктів, а також встановити переваги та обмеження застосування медіаційних процедур щодо відповідної категорії спорів.

Дослідження місця медіації у системі вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності потребує насамперед з'ясування загальної структури способів захисту та врегулювання відповідних конфліктів. Це обумовлено тим,

що медіація не є ізольованим правовим явищем, а функціонує як складовий елемент ширшої системи механізмів реагування на порушення, оспорювання чи невизнання прав інтелектуальної власності.

У вітчизняній цивілістичній доктрині та теорії права інтелектуальної власності традиційним є поділ форм вирішення спорів і захисту прав на юрисдикційні та неюрисдикційні. Критерієм такого розмежування виступає участь у вирішенні спору компетентного органу, наділеного владними повноваженнями щодо ухвалення обов'язкового для сторін рішення. Відповідно, до юрисдикційних належать способи захисту, які реалізуються через судові, адміністративні чи інші уповноважені органи, тоді як неюрисдикційні способи ґрунтуються на самостійному та добровільному врегулюванні конфлікту його учасниками.

До юрисдикційних способів належать форми вирішення спорів, що здійснюються компетентними державними або недержавними органами, наділеними владними повноваженнями щодо розгляду спору та ухвалення рішення по суті. У сфері інтелектуальної власності до таких способів насамперед належить судовий захист, а також окремі адміністративні процедури, пов'язані з оскарженням рішень органів у сфері інтелектуальної власності. У міжнародній практиці до цієї групи також відносять арбітраж, рішення якого мають обов'язковий характер для сторін та можуть бути примусово виконані у встановленому законом порядку.

Натомість неюрисдикційні способи вирішення спорів ґрунтуються на добровільному волевиявленні учасників конфлікту та не передбачають ухвалення обов'язкового рішення третьою особою. До таких способів належать переговори, медіація, примирення (*conciliation*), експертне визначення окремих обставин спору та інші форми альтернативного врегулювання конфліктів. Їх основною метою є не встановлення переможця та переможеного у спорі, а пошук взаємоприйняттого рішення, яке максимально враховує інтереси всіх учасників правовідносин.

На думку І.О.Ромашенко, «система захисту цивільних прав не обмежується лише судовою формою захисту, а охоплює сукупність різноманітних правових механізмів, які забезпечують відновлення порушених прав та законних інтересів особи. Такий підхід дозволяє розглядати альтернативні способи врегулювання спорів не як конкурента судового захисту, а як його важливе доповнення, спрямоване на підвищення ефективності захисту суб'єктивних прав [100].

Зазначена класифікація повною мірою поширюється і на сферу інтелектуальної власності. Водночас специфіка відповідних правовідносин зумовлює певні особливості функціонування системи вирішення спорів. Це пояснюється тим, що об'єкти права інтелектуальної власності мають нематеріальний характер, нерідко володіють значною комерційною цінністю та часто виступають основою тривалих договірних або інноваційних відносин між сторонами. Саме тому для суб'єктів права інтелектуальної власності важливим є не лише відновлення порушеного права, але й збереження економічної цінності відповідного об'єкта, конфіденційності інформації та можливості подальшої співпраці між учасниками спору.

У зв'язку з цим традиційний поділ способів вирішення спорів на юрисдикційні та неюрисдикційні набуває у сфері інтелектуальної власності особливого практичного значення, оскільки дозволяє визначити, який із механізмів найбільшою мірою відповідає характеру конкретного конфлікту та інтересам його учасників. Саме цим обумовлюється необхідність подальшого аналізу особливостей судового захисту, арбітражу та медіації як основних способів вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності.

Центральне місце серед юрисдикційних способів вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності традиційно посідає судовий захист. Саме судове провадження розглядається як універсальний механізм відновлення порушених, невизнаних або оспорюваних прав інтелектуальної власності, оскільки забезпечує можливість ухвалення обов'язкового для виконання рішення та застосування заходів державного примусу.

Право на судовий захист належить до фундаментальних конституційних гарантій захисту прав людини і громадянина. Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом [84]. Розвиваючи зазначене положення, ст. 16 Цивільного кодексу України закріплює право кожної особи звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [101]. Зазначені гарантії повною мірою поширюються і на сферу інтелектуальної власності, де суд залишається основним суб'єктом вирішення спорів щодо належності, здійснення та захисту відповідних прав.

Особливістю судового захисту прав інтелектуальної власності є широкий спектр способів захисту, які можуть бути застосовані судом. Зокрема, залежно від характеру порушення суд може визнати право інтелектуальної власності, припинити дії, що порушують право, відшкодувати завдані збитки, стягнути компенсацію, вилучити з цивільного обороту контрафактну продукцію, застосувати інші передбачені законом заходи захисту. Саме можливість використання механізму державного примусу є однією з головних переваг судового способу вирішення спорів.

Водночас сучасна практика свідчить про те, що судовий розгляд не завжди є оптимальним способом врегулювання конфліктів у сфері інтелектуальної власності. Насамперед це пов'язано зі складністю багатьох категорій ІВ-спорів, необхідністю проведення експертиз, значною тривалістю судових процедур та суттєвими фінансовими витратами сторін. Крім того, судовий процес за своєю природою має змагальний характер, що нерідко призводить до поглиблення конфлікту між учасниками спору та унеможливорює збереження подальших ділових або партнерських відносин.

У науковій літературі також звертається увага на обмежену ефективність виключно судових механізмів вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності. Так, Ж. де Верра зазначає, що «спори щодо об'єктів права інтелектуальної власності часто характеризуються високим рівнем технічної складності, значними витратами на проведення експертиз та тривалістю

розгляду справ, що негативно впливає на комерційну цінність відповідних активів. Крім того, судовий процес орієнтований насамперед на визначення переможця та сторони, яка програла спір, тоді як учасники ІВ-правовідносин нерідко зацікавлені у збереженні ділових відносин та пошуку взаємовигідних моделей подальшого використання об'єктів інтелектуальної власності» [98, с. 391].

Погоджуючись із наведеним підходом, варто зазначити, що для значної частини спорів у сфері інтелектуальної власності характерним є поєднання правових, технічних та комерційних аспектів, що об'єктивно ускладнює їх розгляд у межах традиційного судового провадження. За таких умов вирішення спору лише шляхом встановлення правоти однієї зі сторін не завжди забезпечує досягнення оптимального результату для учасників правовідносин. Натомість особливості інтелектуальних активів нерідко потребують збереження конфіденційності, підтримання господарських зв'язків між сторонами та вироблення гнучких моделей подальшого використання відповідних об'єктів, що зумовлює зростання ролі альтернативних способів вирішення спорів.

Особливо відчутними зазначені недоліки судового вирішення є у спорах, пов'язаних із використанням результатів інноваційної діяльності, ліцензійними правовідносинами, трансфером технологій, спільними науковими розробками або комерціалізацією об'єктів права інтелектуальної власності. У таких випадках сторони часто зацікавлені не лише у встановленні факту порушення права, але й у пошуку взаємовигідної моделі подальшого використання відповідного інтелектуального активу.

Саме тому поряд із судовим захистом дедалі більшого значення набувають альтернативні способи вирішення спорів, які дозволяють забезпечити більш гнучке, конфіденційне та орієнтоване на інтереси сторін врегулювання конфлікту. Серед таких механізмів особливе місце займають арбітраж та медіація, які сьогодні активно застосовуються як на національному, так і на міжнародному рівнях у сфері інтелектуальної власності.

У сучасних умовах розвитку приватноправових відносин поряд із традиційними юрисдикційними формами захисту прав дедалі більшого значення набувають альтернативні способи вирішення спорів (Alternative Dispute Resolution, ADR). Їх виникнення та поширення обумовлені необхідністю забезпечення більш оперативного, гнучкого та економічно ефективного врегулювання конфліктів порівняно із класичним судовим провадженням. Особливої актуальності зазначені процедури набули у сфері інтелектуальної власності.

У науковій літературі ADR традиційно розглядаються як «сукупність позасудових процедур врегулювання спорів, що здійснюються за участю самих сторін або за сприяння незалежної третьої особи без передачі спору на вирішення державному суду» [68]. При цьому сучасна система ADR охоплює значну кількість різноманітних процедур, які відрізняються за своїм змістом, ступенем формалізації та роллю третьої нейтральної особи у процесі врегулювання конфлікту.

Залежно від функцій, які виконує нейтральна третя особа, альтернативні способи вирішення спорів прийнято поділяти на квазісудові (змагальні), консенсуальні (примирні), дорадчо-консультативні та гібридні (комбіновані) [68]. До квазісудових способів належать процедури, побудовані за аналогією до судового провадження та спрямовані на ухвалення обов'язкового рішення по суті спору. Найбільш поширеним представником цієї групи є арбітраж (третейський розгляд). Консенсуальні способи, навпаки, ґрунтуються на добровільному досягненні сторонами взаємоприйняттого рішення за сприяння нейтрального посередника. До них належать переговори, медіація та консиліація. Дорадчо-консультативні процедури передбачають залучення незалежного експерта або консультанта для оцінки окремих аспектів спору, тоді як гібридні способи поєднують ознаки кількох ADR-процедур, зокрема медіації та арбітражу (med-arb, arb-med).

Найпростішим та найбільш поширеним способом альтернативного вирішення спорів є переговори. Їх сутність полягає у безпосередній комунікації

між сторонами без залучення третьої нейтральної особи з метою вироблення взаємоприйняттого способу врегулювання конфлікту. Перевагами переговорів є максимальна автономія учасників, оперативність та відсутність додаткових витрат, однак їх ефективність значною мірою залежить від готовності сторін до конструктивного діалогу та пошуку компромісу.

Більш формалізованим способом альтернативного вирішення спорів виступає арбітраж, який передбачає передачу спору на розгляд незалежного арбітра або арбітражного трибуналу. Особливістю арбітражу є те, що він завершується ухваленням обов'язкового для сторін рішення, яке за своїми правовими наслідками наближається до судового акта. Саме тому арбітраж нерідко характеризують як квазісудову форму вирішення спорів. У сфері інтелектуальної власності арбітраж особливо поширений при вирішенні міжнародних спорів щодо ліцензійних договорів, передачі технологій, патентів та інших об'єктів інтелектуальної власності. Це пояснюється тим, що значна частина відповідних правовідносин має транскордонний характер і пов'язана з використанням об'єктів інтелектуальної власності одночасно в кількох юрисдикціях. За таких умов арбітраж дозволяє уникнути паралельних судових проваджень у різних державах та забезпечити розгляд спору в межах єдиної процедури. Як свідчить практика Центру арбітражу та медіації ВОІВ, арбітраж найчастіше використовується у спорах щодо ліцензійних угод, договорів про передачу технологій, договорів про науково-дослідні роботи, програмного забезпечення, патентів та інших технологічних активів [102].

У науковій літературі також наголошується, що міжнародний арбітраж є особливо привабливим для суб'єктів права інтелектуальної власності завдяки можливості обрання арбітрів, які володіють спеціальними знаннями у відповідній галузі науки, техніки або бізнесу, а також завдяки конфіденційності процедури та можливості виконання арбітражного рішення в іноземних державах відповідно до положень Нью-Йоркської конвенції 1958 року. Саме тому арбітраж сьогодні розглядається як «один із найбільш ефективних

механізмів врегулювання міжнародних спорів щодо використання та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності» [103].

На нашу думку, поширення арбітражу у сфері інтелектуальної власності є закономірним наслідком інтернаціоналізації інноваційної діяльності та глобалізації ринків інтелектуальних активів. Водночас, незважаючи на численні переваги арбітражу порівняно із державним судочинством, він, як і судовий розгляд, залишається процедурою, що завершується ухваленням рішення третьою особою. Саме ця обставина принципово відрізняє арбітраж від медіації та обумовлює необхідність подальшого аналізу особливостей останньої як консенсуального способу врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності.

Окреме місце у системі ADR займають дорадчо-консультативні процедури, зокрема незалежна оцінка фактів (*neutral expert fact-finding*) та попередня нейтральна оцінка (*early neutral evaluation*). Їх застосування особливо актуальне для спорів у сфері інтелектуальної власності, які часто пов'язані зі складними технічними, науковими або економічними питаннями та потребують спеціальних знань для належного розуміння предмета конфлікту. Залучення незалежного експерта дозволяє сторонам об'єктивно оцінити перспективи своїх вимог та сприяє досягненню домовленостей без переходу до більш складних процедур вирішення спору.

Особливе місце серед альтернативних способів вирішення спорів посідає медіація. На відміну від арбітражу чи інших квазісудових процедур, медіація не передбачає ухвалення рішення третьою особою. Її метою є створення умов для ефективної комунікації між сторонами та сприяння самостійному виробленню ними взаємоприйнятного рішення. Саме ця особливість дозволяє максимально врахувати інтереси учасників спору та забезпечити збереження їхніх подальших відносин.

Не випадково у сучасній міжнародній практиці медіація розглядається як один із найбільш перспективних способів врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності. Популярність медіації пояснюється її

консенсуальною природою, добровільністю, конфіденційністю, гнучкістю процедури, економічністю та можливістю вироблення сторонами рішення, заснованого не лише на правових позиціях, але й на їхніх реальних інтересах.

Для правовідносин у сфері інтелектуальної власності зазначені переваги мають особливе значення, оскільки дозволяють не лише врегулювати конфлікт, але й зберегти комерційну цінність відповідного об'єкта права інтелектуальної власності, конфіденційність інформації та перспективи подальшої співпраці між сторонами.

Таким чином, медіація займає самостійне місце у системі альтернативного вирішення спорів та поєднує переваги добровільного врегулювання конфлікту з можливістю врахування специфіки правовідносин у сфері інтелектуальної власності. Саме ця обставина зумовлює необхідність більш детального аналізу співвідношення медіації з іншими способами вирішення спорів та визначення її ролі у сучасній системі захисту прав інтелектуальної власності.

Визначення місця медіації в системі способів вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності неможливе без її порівняння з іншими механізмами врегулювання конфліктів. Незважаючи на спільну мету — усунення правового спору та відновлення порушених прав або інтересів його учасників, судовий захист, арбітраж, переговори та медіація істотно відрізняються за своєю правовою природою, порядком здійснення, роллю третьої особи, характером прийнятого рішення та правовими наслідками для сторін. Саме тому з'ясування спільних та відмінних рис зазначених способів вирішення спорів дозволяє більш повно розкрити особливості медіації та визначити її переваги й обмеження у сфері інтелектуальної власності.

Отож, найбільш близькою до медіації за своєю правовою природою є процедура переговорів. Обидва способи ґрунтуються на добровільності участі сторін, їхній автономії волі та спрямованості на досягнення взаємоприйнятого рішення. Водночас ключовою відмінністю медіації є участь нейтральної третьої особи — медіатора, який забезпечує організацію комунікації між сторонами та сприяє конструктивному обговоренню конфлікту. Саме залучення медіатора

дозволяє подолати комунікаційні бар'єри між учасниками спору та суттєво підвищує шанси на досягнення домовленості порівняно зі звичайними переговорами. На підтвердження цієї тези наведемо доктринальне розуміння К. Мур (Christopher W. Moore), який стверджує, що «переговори здійснюються безпосередньо самими сторонами конфлікту, тоді як медіація передбачає залучення нейтральної третьої сторони, яка не має владних повноважень щодо прийняття рішення, але сприяє покращенню комунікації, структурує переговорний процес та допомагає учасникам виробити взаємоприйнятну домовленість» [104]. В свою чергу Р. Буш та Дж. Фолджер наголошують, що «ключова відмінність медіації від звичайних переговорів полягає у здатності медіатора забезпечити конструктивну взаємодію між сторонами навіть за умов високого рівня конфліктності та втрати довіри між учасниками спору» [105].

Наведені наукові підходи дозволяють зробити висновок, що медіація фактично є інституціоналізованою формою переговорів, у межах якої нейтральна третя особа забезпечує належні умови для конструктивної комунікації між сторонами. Саме наявність медіатора становить ту принципову ознаку, яка відрізняє медіацію від звичайних переговорів та значною мірою визначає її ефективність. Якщо під час безпосередніх переговорів сторони нерідко залишаються заручниками власних емоцій, попереднього конфліктного досвіду або нерівності переговорних можливостей, то медіатор сприяє перенесенню акценту з протистояння позицій на виявлення справжніх інтересів учасників спору.

Особливої ваги зазначена обставина набуває у сфері інтелектуальної власності. Значна частина ІВ-спорів виникає між суб'єктами, які пов'язані тривалими договірними, науковими або комерційними відносинами: ліцензіарами та ліцензіатами, співавторами, учасниками спільних інноваційних проєктів, правовласниками та користувачами об'єктів права інтелектуальної власності. За таких умов конфлікт часто супроводжується втратою довіри та ускладненням комунікації між сторонами, що істотно знижує ефективність звичайних переговорів. Натомість участь медіатора дозволяє відновити

конструктивний діалог та створює додаткові можливості для досягнення домовленостей щодо подальшого використання, комерціалізації або охорони відповідного об'єкта права інтелектуальної власності.

Таким чином, хоча переговори та медіація мають спільну консенсуальну природу, саме залучення нейтрального посередника перетворює медіацію на більш складний та ефективний механізм врегулювання конфліктів, здатний забезпечити досягнення домовленостей навіть у випадках, коли звичайний переговорний процес виявляється безрезультатним.

Значно суттєвішими є відмінності між медіацією та арбітражем. Незважаючи на те, що обидві процедури належать до альтернативних способів вирішення спорів, їх правова природа є принципово різною. Якщо арбітраж має квазісудовий характер та завершується ухваленням обов'язкового для сторін рішення незалежним арбітром, то медіація є консенсуальною процедурою, в межах якої остаточне рішення приймається виключно самими сторонами спору.

Крім того, арбітраж, як і судове провадження, переважно спрямований на визначення правоти однієї зі сторін відповідно до норм права та умов договору. Натомість медіація орієнтована насамперед на виявлення справжніх інтересів учасників конфлікту та пошук взаємовигідного рішення, яке може виходити за межі первісного предмета спору.

Наведені відмінності свідчать про те, що арбітраж і медіація виконують різні функції у системі альтернативного вирішення спорів. Якщо арбітраж фактично відтворює логіку судового розгляду в більш гнучкій та конфіденційній формі, то медіація пропонує принципово інший підхід до врегулювання конфлікту, заснований не на встановленні правоти чи неправоти сторін, а на узгодженні їхніх інтересів. Саме тому результатом арбітражу є рішення, яке визначає переможця та сторону, що програла спір, тоді як результатом медіації виступає домовленість, вироблена самими учасниками конфлікту.

На нашу думку, зазначена відмінність має особливе значення для спорів у сфері інтелектуальної власності. У багатьох випадках учасники таких правовідносин пов'язані між собою тривалими комерційними, ліцензійними,

науково-дослідними або інноваційними відносинами, які не припиняються після виникнення конфлікту. За таких умов встановлення юридичної правоти однієї зі сторін не завжди забезпечує досягнення оптимального результату, оскільки не вирішує питання подальшого використання об'єкта права інтелектуальної власності та не сприяє відновленню ділової взаємодії між учасниками спору.

Крім того, медіація дозволяє сторонам виходити за межі первісного предмета спору та виробляти комплексні рішення, які не можуть бути досягнуті ані в арбітражному, ані в судовому провадженні. Зокрема, результатом медіації можуть стати домовленості щодо укладення ліцензійного договору, зміни умов використання об'єкта права інтелектуальної власності, спільної комерціалізації результатів творчої діяльності, розподілу ринків збуту або інших аспектів подальшої співпраці сторін. Саме тому медіація орієнтована не стільки на вирішення минулого конфлікту, скільки на формування моделі майбутніх правовідносин між його учасниками.

Таким чином, якщо арбітраж забезпечує авторитетне та обов'язкове вирішення спору незалежною третьою особою, то медіація створює умови для самостійного вироблення сторонами такого рішення, яке найбільшою мірою відповідає їхнім інтересам та сприяє збереженню економічної цінності об'єкта права інтелектуальної власності. Саме ця обставина визначає особливе місце медіації серед альтернативних способів вирішення ІВ-спорів.

Найбільш помітними є відмінності між медіацією та судовим захистом. Судове провадження характеризується високим рівнем формалізації, чіткою процесуальною регламентацією та можливістю застосування державного примусу для виконання рішення. Водночас саме формалізований характер судового процесу нерідко обмежує можливості сторін щодо пошуку нестандартних способів врегулювання конфлікту.

На відміну від судового рішення, яке ґрунтується переважно на правовій оцінці спірних відносин, результат медіації формується самими учасниками конфлікту з урахуванням їхніх економічних, комерційних та особистих інтересів. Завдяки цьому медіація дозволяє досягати таких домовленостей, які не можуть

бути забезпечені в межах судового провадження, зокрема щодо майбутньої співпраці сторін, укладення ліцензійних договорів, спільного використання об'єктів права інтелектуальної власності або зміни умов комерціалізації відповідних активів.

З цього приводу варто відзначити, що в доктрині немає абсолютного протиставлення медіації та суду. Більшість авторів визнають переваги медіації, але водночас наголошують, що вона не може повністю замінити судовий захист. Так, Л.Д. Романадзе зазначає, що «медіація та судове провадження ґрунтуються на різних підходах до врегулювання конфлікту. Якщо суд вирішує спір шляхом застосування норм права та ухвалення обов'язкового рішення, то медіація спрямована на досягнення сторонами взаємоприйнятної домовленості з урахуванням їхніх інтересів, потреб та очікувань» [106, с. 42]. К. Мур наголошує, що судовий процес орієнтований переважно на визначення юридичних прав та обов'язків сторін, тоді як медіація дає можливість враховувати ширший спектр факторів, включаючи економічні, психологічні та комунікативні аспекти конфлікту [104, с. 16]. Ж. де Верра підкреслює, що «у спорах щодо об'єктів інтелектуальної власності сторони часто прагнуть не лише отримати юридичне вирішення конфлікту, а й зберегти можливість подальшого співробітництва, укласти ліцензійні або технологічні угоди та забезпечити подальшу комерціалізацію відповідних активів. Саме тому медіація нерідко дозволяє досягти результатів, які виходять за межі можливостей судового провадження» [98, с. 322].

Відмінну думку висловлює Н. Александер і наголошує, що «медіацію не слід розглядати як альтернативу судовому захисту в сенсі його повної заміни» [107]. На думку дослідниці, медіація та судове провадження виконують різні функції у механізмі захисту прав і повинні розглядатися як взаємодоповнюючі, а не взаємовиключні процедури.

Наведені наукові підходи свідчать про те, що відмінність між медіацією та судовим захистом полягає не лише у процедурних особливостях відповідних механізмів, а насамперед у різному розумінні мети врегулювання конфлікту.

Якщо судове провадження спрямоване на встановлення юридично значущих обставин справи, визначення прав та обов'язків сторін і застосування передбачених законом способів захисту, то медіація орієнтована на узгодження інтересів учасників спору та вироблення ними взаємоприйняттого рішення.

Водночас навряд чи доцільно протиставляти медіацію та судовий захист як взаємовиключні механізми. На нашу думку, вони виконують різні функції у системі захисту прав інтелектуальної власності та повинні розглядатися як взаємодоповнюючі способи врегулювання конфліктів. Судовий захист забезпечує остаточне та обов'язкове вирішення спору у випадках, коли досягнення домовленості є неможливим, тоді як медіація створює умови для добровільного узгодження інтересів сторін та збереження їхніх подальших правовідносин.

Особливого значення зазначений підхід набуває у сфері інтелектуальної власності, де результатом конфлікту часто стає не лише порушення суб'єктивного права, але й втрата можливостей для подальшого використання, комерціалізації чи розвитку відповідного інтелектуального активу. Саме тому медіація здатна забезпечити такі способи врегулювання спору, які залишаються недоступними для судового провадження, не замінюючи при цьому його гарантійної та правозахисної функції.

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що медіація займає самостійне місце в системі способів вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності та не може розглядатися ані як різновид переговорів, ані як спрощена альтернатива судовому чи арбітражному провадженню. На відміну від судового захисту та арбітражу, які спрямовані насамперед на встановлення правоти сторін та застосування передбачених законом способів захисту, медіація орієнтована на узгодження інтересів учасників конфлікту та вироблення взаємоприйняттого рішення щодо подальшої долі об'єкта права інтелектуальної власності.

Особливість медіації у сфері інтелектуальної власності полягає в тому, що її результатом виступає не лише врегулювання наявного спору, а й створення передумов для подальшого використання, комерціалізації та охорони

відповідного інтелектуального активу. Саме тому медіація виконує не лише конфлікто-вирішувальну, а й регулятивну функцію, сприяючи збереженню економічної, інноваційної та комерційної цінності об'єктів права інтелектуальної власності.

На нашу думку, у системі захисту прав інтелектуальної власності медіацію доцільно розглядати як самостійний консенсуальний спосіб вирішення спорів, який забезпечує оптимальне поєднання захисту суб'єктивних прав із можливістю збереження подальших договірних, наукових та комерційних відносин між учасниками конфлікту. Саме ця властивість відрізняє медіацію від інших способів вирішення ІВ-спорів та визначає перспективність її подальшого впровадження в національну систему захисту прав інтелектуальної власності.

Висновки до Розділу 1.

У результаті проведеного дослідження теоретико-методологічних засад медіації як способу вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності встановлено, що медіація є самостійним інститутом альтернативного вирішення спорів, розвиток якого обумовлений об'єктивною потребою у більш гнучких, ефективних та орієнтованих на інтереси сторін механізмах врегулювання конфліктів. Сучасна медіація сформувалася внаслідок тривалої еволюції примирних процедур та поступово набула ознак самостійного правового інституту з власними принципами, процедурами та механізмами правового регулювання.

Удосконалено методологічний підхід до дослідження становлення та розвитку медіації шляхом виокремлення трьох взаємопов'язаних масштабів її еволюції: національного (країн-лідерів запровадження медіації), міжнародного та національного (у межах України). Такий підхід дозволив простежити взаємовплив інституційних та правових чинників формування медіації як самостійного способу вирішення спорів.

Уперше запропоновано періодизацію розвитку медіації в Україні через поєднання інституційної та правової складових її становлення. Встановлено, що розвиток медіації в Україні характеризувався випереджаючим формуванням інституційних механізмів порівняно із законодавчим забезпеченням. Це дозволило виділити самостійні етапи інституційного та правового розвитку медіації та встановити закономірності її сучасного становлення.

Доведено, що сучасний етап міжнародно-правового розвитку медіації характеризується поступовим зміщенням акценту від регламентації самої процедури до забезпечення юридичної сили, визнання та виконання домовленостей, досягнутих сторонами за результатами медіації. Найбільш повно зазначена тенденція відображена у Модельному законі ЮНСІТРАЛ 2018 року та Сінгапурській конвенції про міжнародні угоди за результатами медіації.

У результаті аналізу правової природи медіації встановлено, що її доцільно розглядати як позаюрисдикційну структуровану процедуру превентивного та врегульовувального характеру, що здійснюється за участю нейтрального медіатора та спрямована на досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення шляхом переговорів. Такий підхід дозволяє більш чітко відмежувати медіацію від судового розгляду, арбітражу, третейського розгляду та інших форм вирішення спорів.

Встановлено, що система принципів медіації у сфері інтелектуальної власності поряд із загальними принципами добровільності, конфіденційності, нейтральності, незалежності, неупередженості медіатора, рівності сторін та їх самовизначення повинна враховувати особливості інтелектуально-правових відносин. У зв'язку з цим уперше сформульовано спеціальний принцип медіації у сфері інтелектуальної власності – принцип збереження цінності об'єкта права інтелектуальної власності, відповідно до якого медіаційна процедура повинна бути спрямована не лише на врегулювання конфлікту, а й на збереження економічного, інноваційного, комерційного та творчого потенціалу відповідного об'єкта.

Дослідження особливостей спорів у сфері інтелектуальної власності дозволило встановити, що їх специфіка обумовлюється високим рівнем технічної складності, необхідністю захисту конфіденційної інформації, наявністю тривалих договірних та комерційних відносин між сторонами, а також потребою забезпечення подальшого використання та комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності. Саме ці особливості обумовлюють значний потенціал медіації як способу врегулювання відповідних конфліктів.

Проведене дослідження місця медіації в системі способів захисту прав інтелектуальної власності дозволило дійти висновку, що вона займає самостійне місце поряд із судовим захистом, арбітражем, переговорами та іншими альтернативними способами вирішення спорів. Обґрунтовано, що медіацію доцільно розглядати як самостійний консенсуальний спосіб захисту прав інтелектуальної власності, спрямований на досягнення взаємоприйняттого врегулювання конфлікту без застосування юрисдикційних механізмів та на збереження економічної, інноваційної й комерційної цінності об'єкта права інтелектуальної власності.

Таким чином, медіація у сфері інтелектуальної власності постає не лише альтернативним способом вирішення спорів, але й важливим інструментом збереження економічної цінності результатів інтелектуальної діяльності та створення передумов для їх подальшого використання і комерціалізації. Встановлені у цьому розділі особливості правової природи медіації, її принципів та місця в системі захисту прав інтелектуальної власності створюють теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження медіабельності інтелектуально-правових спорів та механізмів практичного впровадження медіації у сфері інтелектуальної власності.

РОЗДІЛ 2.

МЕДІАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

2.1. Медіабельність спорів стосовно порушення, оспорування чи невизнання прав інтелектуальної власності

Ефективність застосування медіації значною мірою залежить від того, наскільки конкретний спір є придатним для врегулювання за допомогою відповідної процедури. Саме тому одним із ключових питань сучасної теорії та практики медіації виступає визначення меж її застосування та встановлення критеріїв медіабельності спорів. Від правильного вирішення цього питання залежить не лише результативність конкретної медіаційної процедури, але й рівень довіри до медіації як альтернативного способу вирішення спорів загалом.

У науковій літературі категорія медіабельності традиційно розглядається як характеристика спору, яка свідчить про можливість та доцільність його врегулювання шляхом медіації. При цьому критерії медіабельності нерідко аналізуються у взаємозв'язку з критеріями переговорності та арбітрабельності спорів, оскільки всі зазначені категорії спрямовані на визначення придатності конкретного конфлікту до використання того чи іншого механізму його вирішення. Як справедливо зазначає Л.Д. Романадзе, «система вирішення спорів повинна забезпечувати сторонам можливість усвідомленого вибору між різними процедурами врегулювання конфліктів залежно від характеру спору, інтересів його учасників та очікуваного результату» [108, с. 10].

Особливого значення проблема медіабельності набуває у сфері інтелектуальної власності. На відміну від багатьох інших категорій цивільно-правових спорів, ІВ-спори відзначаються значною різноманітністю предмета, суб'єктного складу та правових наслідків. До них можуть належати як конфлікти щодо укладення чи виконання договорів про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, так і спори про порушення виключних прав,

авторство, належність прав на об'єкти інтелектуальної власності, використання об'єктів без дозволу правовласника, а також спори щодо комерціалізації результатів творчої та інноваційної діяльності. Саме тому питання про можливість застосування медіації до таких спорів не може вирішуватися однаково для всіх категорій ІВ-конфліктів.

Крім того, специфіка прав інтелектуальної власності обумовлює необхідність врахування не лише юридичних, але й економічних, інноваційних, технологічних та комерційних чинників. У багатьох випадках для сторін спору важливим є не стільки встановлення факту порушення права, скільки збереження можливості подальшого використання відповідного інтелектуального активу, підтримання договірних або партнерських відносин та забезпечення його подальшої комерціалізації. Саме ці особливості значною мірою визначають придатність відповідних спорів до врегулювання за допомогою медіації.

З огляду на це виникає необхідність дослідити зміст поняття медіабельності спорів у сфері інтелектуальної власності, проаналізувати існуючі доктринальні підходи до визначення критеріїв медіабельності, а також встановити, які саме категорії спорів щодо порушення, оспорювання чи невизнання прав інтелектуальної власності можуть бути ефективно врегульовані шляхом застосування медіації.

У сучасній юридичній науці питання медіабельності спорів розглядається як одне з ключових для визначення меж застосування медіації та ефективності її використання як альтернативного способу вирішення конфліктів. Водночас єдиного підходу до розуміння змісту цієї категорії наразі не сформовано. Значною мірою це пояснюється тим, що критерії медіабельності перебувають на стику правових, психологічних, соціальних та комунікативних чинників, які впливають на можливість досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення.

Як зазначає Л.Д. Романадзе, «критерії медіабельності не можуть розглядатися ізольовано від критеріїв переговорності та арбітрабельності спорів, оскільки система вирішення спорів повинна забезпечувати сторонам можливість обирати найбільш ефективний механізм захисту своїх прав та інтересів залежно

від характеру конкретного конфлікту. При цьому переговорність, арбітрабельність та медіабельність відображають різні аспекти придатності спору до використання відповідної процедури врегулювання» [108, с. 11].

Як зазначає Л.Д. Романадзе, узагальнюючи підхід Б. Хасана та Ю. Полещука, до критеріїв переговорності спору належать: «наявність у сторін доброї волі до досягнення домовленості, власного інтересу у проведенні переговорів, достатніх ресурсів для виконання майбутньої угоди та позиційної варіабельності спору в межах інтересів його учасників» [108, с. 12]. На думку дослідників, переговори є ефективними лише тоді, коли сторони зацікавлені у пошуку компромісу та здатні самостійно брати участь у виробленні спільного рішення.

На нашу думку, наведені критерії переговорності становлять лише початковий рівень оцінки придатності спору до його позасудового врегулювання. Якщо сторони не можуть самостійно організувати конструктивну взаємодію через високий рівень конфліктності, втрату довіри або складність правовідносин, виникає потреба у залученні нейтральної третьої особи, яка сприятиме відновленню комунікації між ними. Саме в такому випадку переговорність спору трансформується у його потенційну медіабельність.

Подальший розвиток вітчизняної доктрини медіабельності пов'язаний із працями А. Бортнікової, яка досліджувала можливість застосування медіації до публічно-правових спорів. На думку дослідниці, «критеріями медіабельності виступають легітимність предмета спору, законність потенційних домовленостей сторін, наявність необхідної правосуб'єктності учасників, відсутність порушення прав третіх осіб, добровільність участі у процедурі та можливість реалізації досягнутих домовленостей відповідно до вимог законодавства» [109].

Особливо ґрунтовний підхід до визначення критеріїв медіабельності запропонувала Н.В. Мазаракі. Дослідниця обґрунтовує доцільність їх поділу на три групи: «критерії, які впливають із природи самого правового спору; критерії, пов'язані із суб'єктним складом учасників конфлікту; а також критерії,

що визначаються волею сторін та їх бажанням вирішити спір у позасудовому порядку» [77]. Окрему увагу авторка приділяє категорії немедіабельності спорів, до яких пропонує відносити випадки прямої законодавчої заборони на проведення медіації, суперечність предмета спору публічному порядку або моралі, неможливість укладення мирової угоди, наявність інтересів третіх осіб, які не беруть участі у процедурі, а також відсутність у сторін необхідної цивільної дієздатності чи повноважень на укладення угоди за результатами медіації.

Загалом погоджуючись із зазначеними підходами, слід відзначити, що більшість існуючих концепцій медіабельності були сформовані для спорів загальноцивільного характеру та не повною мірою враховують специфіку правовідносин у сфері інтелектуальної власності. Зокрема, поза належною увагою залишаються такі чинники, як необхідність збереження конфіденційної інформації, наявність інноваційного або комерційного інтересу у продовженні співпраці між сторонами, можливість подальшої комерціалізації об'єкта права інтелектуальної власності та особливості правового режиму окремих категорій інтелектуальних прав.

Саме тому для визначення медіабельності спорів щодо порушення, оспорювання чи невизнання прав інтелектуальної власності необхідним є вироблення спеціальних критеріїв, які враховували б як загальні засади застосування медіації, так і особливості правової природи відповідних об'єктів та правовідносин щодо них.

У науковій літературі питання медіабельності традиційно пов'язується з можливістю сторін самостійно розпоряджатися предметом спору, досягати взаємоприйняттого рішення та реалізовувати принцип диспозитивності. Л. Буль (Laurence Boule) наголошує, що «придатність спору до медіації визначається не лише його юридичною природою, а й характером взаємовідносин сторін, можливістю ведення переговорів та наявністю простору для взаємних поступок» [110].

Водночас специфіка прав інтелектуальної власності потребує вироблення додаткових критеріїв медіабельності. Всесвітня організація інтелектуальної власності (WIPO) підкреслює, що медіація є найбільш ефективною у тих спорах, де сторони зацікавлені у збереженні ділових відносин, потребують конфіденційності, прагнуть контролювати результат врегулювання та можуть виробити комерційно вигідне рішення поза межами суто правової позиції.

Водночас наведені WIPO характеристики не слід розглядати як самостійні критерії медіабельності. Вони радше відображають ті особливості правовідносин, за наявності яких медіація здатна забезпечити найбільшу ефективність порівняно з юрисдикційними способами захисту. Тому при визначенні медіабельності спорів у сфері інтелектуальної власності необхідно враховувати не лише загальні принципи медіації, а й специфіку самих прав інтелектуальної власності.

Така специфіка проявляється насамперед у подвійній природі відповідних правовідносин. З одного боку, права інтелектуальної власності мають виключний характер та охороняються державою, а окремі питання їх виникнення, чинності чи припинення нерідко належать до компетенції судів або уповноважених державних органів. З іншого боку, значна частина відносин щодо використання об'єктів інтелектуальної власності ґрунтується на засадах автономії волі учасників цивільного обороту та допускає договірне врегулювання. Саме ця обставина зумовлює необхідність відмежування спорів, які можуть бути предметом медіації, від тих, що потребують владного вирішення.

Крім того, на відміну від багатьох інших приватноправових конфліктів, спори у сфері інтелектуальної власності часто пов'язані з використанням конфіденційної інформації, складних технічних рішень, довгострокових комерційних відносин та значною економічною цінністю об'єкта спору. У зв'язку з цим оцінка медіабельності повинна здійснюватися через систему спеціальних критеріїв, які дозволяють встановити, чи здатні сторони самостійно врегулювати

конфлікт без порушення публічних інтересів, прав третіх осіб та засад правової охорони відповідного об'єкта інтелектуальної власності.

З урахуванням зазначеного до спеціальних критеріїв медіабельності спорів у сфері інтелектуальної власності доцільно віднести:

1. диспозитивність спірного права, тобто можливість правоволодільця самостійно визначати способи реалізації та захисту належних йому прав;
2. можливість укладення сторонами угоди щодо предмета спору без порушення прав та законних інтересів третіх осіб;
3. наявність економічного або комерційного інтересу сторін у продовженні співробітництва після завершення конфлікту (ліцензійні, франчайзингові, дистриб'юторські, дослідницькі відносини);
4. відсутність необхідності встановлення юридичного факту або ухвалення владного рішення, що належить до виключної компетенції суду чи державного органу;
5. можливість забезпечення конфіденційності інформації, яка становить комерційну таємницю, ноу-хау, результати науково-дослідних робіт або іншу інформацію з обмеженим доступом;
6. технічна або спеціалізована складність спору, яка потребує залучення експертних знань та робить більш доцільним пошук гнучкого рішення, ніж винесення судового рішення;
7. транскордонний характер правовідносин, коли медіація дозволяє уникнути множинності судових проваджень у різних юрисдикціях та виробити єдине узгоджене рішення.

Таким чином, медіабельність спорів у сфері інтелектуальної власності повинна визначатися не лише через загальні ознаки медіації, а й через особливості правового режиму об'єктів інтелектуальної власності, комерційну природу відповідних правовідносин, потребу в конфіденційності та можливість сторін самостійно врегулювати конфлікт без втручання публічної влади. Саме сукупність наведених критеріїв дозволяє встановити доцільність застосування

медіації у конкретному спорі щодо порушення, оспорювання чи невизнання прав інтелектуальної власності.

При цьому слід враховувати, що наявність окремого критерію сама по собі не свідчить про медіабельність спору. Вирішальне значення має їх комплексна оцінка, оскільки навіть спір, пов'язаний із реалізацією диспозитивних майнових прав інтелектуальної власності, може виходити за межі медіації у випадках, коли його вирішення потребує встановлення юридичних фактів, визнання недійсними охоронних документів або безпосередньо впливає на права невизначеного кола осіб.

Отже, запропонована система критеріїв створює теоретичне підґрунтя для відмежування медіабельних і немедіабельних спорів у сфері інтелектуальної власності. Вона дозволяє розглядати медіабельність не як абстрактну властивість спору, а як результат оцінки його предмета, суб'єктного складу, характеру спірних прав та можливих правових наслідків досягнення сторонами домовленості. Саме такий підхід забезпечує належний баланс між автономією волі учасників правовідносин та необхідністю гарантування стабільності правового режиму об'єктів інтелектуальної власності.

Розроблена система критеріїв медіабельності дозволяє перейти від теоретичного визначення меж застосування медіації до аналізу окремих категорій спорів у сфері інтелектуальної власності. Водночас необхідно враховувати, що належність спору до певної категорії сама по собі не визначає можливість його врегулювання шляхом медіації. Вирішальне значення має характер спірних правовідносин, обсяг повноважень сторін щодо розпорядження предметом спору та можливі правові наслідки досягнення домовленості.

З огляду на це всі спори щодо порушення, оспорювання чи невизнання прав інтелектуальної власності можуть бути умовно поділені на медіабельні, умовно медіабельні та немедіабельні. Запропонований поділ спорів у сфері інтелектуальної власності ґрунтується на наявних у доктрині підходах до визначення меж застосування медіації, однак адаптований до особливостей правового режиму об'єктів інтелектуальної власності. На відміну від

традиційного двочленного поділу спорів на медіабельні та немедіабельні [77, 109], запропонована класифікація враховує існування категорії спорів, у яких медіація може застосовуватися лише щодо окремих аспектів конфлікту або за умови відсутності необхідності прийняття владного рішення компетентним органом.

Відтак, до медіабельних спорів доцільно віднести ті категорії конфліктів, у яких сторони володіють достатнім обсягом диспозитивних повноважень щодо предмета спору та можуть самостійно визначати способи врегулювання конфлікту без порушення прав третіх осіб чи публічних інтересів. Насамперед до них належать спори, що виникають із договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, зокрема ліцензійних договорів, договорів про передачу виключних майнових прав, договорів комерційної концесії, договорів про створення за замовленням і використання об'єктів права інтелектуальної власності. У таких правовідносинах сторони можуть самостійно визначати умови використання об'єкта, порядок виплати винагороди, територіальні та часові межі використання прав, а тому мають широкі можливості для вироблення взаємовигідного рішення.

До цієї ж групи можуть бути віднесені спори щодо використання авторських творів, комп'ютерних програм, торговельних марок, комерційних найменувань, комерційної таємниці та ноу-хау, якщо предметом спору є умови використання відповідного об'єкта, розмір компенсації, порядок припинення порушення або інші питання, які перебувають у межах розсуду сторін. У багатьох випадках саме медіація дозволяє не лише припинити конфлікт, а й зберегти економічну цінність об'єкта інтелектуальної власності та продовжити співробітництво між учасниками правовідносин.

Окрему групу становлять умовно медіабельні спори. Йдеться про конфлікти, у яких поряд із приватним інтересом сторін присутній елемент публічного інтересу або існує необхідність подальшого підтвердження досягнутих домовленостей у встановленому законом порядку. До таких спорів можуть бути віднесені спори щодо порушення патентних прав, незаконного

використання винаходів, корисних моделей чи промислових зразків, а також спори щодо виплати компенсації за допущене порушення. У цих випадках сторони можуть шляхом медіації домовитися про припинення порушення, укладення ліцензійного договору, виплату винагороди чи відшкодування збитків. Водночас сама медіаційна угода не може замінити собою рішення компетентного органу щодо чинності охоронного документа або обсягу правової охорони відповідного об'єкта.

Натомість немедіабельними слід визнати ті спори, вирішення яких пов'язане з необхідністю ухвалення владного рішення або встановлення юридичного факту, що породжує правові наслідки не лише для сторін спору, а й для невизначеного кола осіб. Насамперед це стосується спорів про визнання недійсними патентів, свідоцтв на торговельні марки чи інших охоронних документів, спорів щодо державної реєстрації об'єктів права інтелектуальної власності, а також спорів, результат яких безпосередньо впливає на публічні реєстри та правовий статус відповідного об'єкта. У таких випадках сторони не можуть власною домовленістю змінити юридичний статус охоронного документа або усунути наслідки його державної реєстрації, оскільки відповідні повноваження належать виключно суду або компетентному державному органу.

Особливу увагу слід звернути на спори щодо авторства та первинної належності прав інтелектуальної власності. Незважаючи на те, що окремі аспекти таких конфліктів можуть бути врегульовані шляхом переговорів або медіації, остаточне встановлення авторства як юридичного факту у разі його оспорювання здебільшого потребує юрисдикційного вирішення. Це пов'язано з тим, що наслідки відповідного рішення виходять за межі інтересів сторін та впливають на сам факт існування суб'єктивного права.

Таким чином, можливість застосування медіації у сфері інтелектуальної власності визначається не формальною належністю спору до певної категорії, а характером спірних правовідносин та обсягом повноважень сторін щодо розпорядження предметом спору. У зв'язку з цим медіабельними слід визнавати насамперед ті спори, у яких учасники здатні самотійно виробити рішення, що

не суперечить закону, не порушує права третіх осіб та не потребує реалізації владних повноважень держави. Саме такий підхід дозволяє забезпечити належний баланс між принципом автономії волі сторін та публічними гарантіями правової охорони об'єктів інтелектуальної власності.

Отже, проведені дослідження дає підстави стверджувати, що медіабельність спорів у сфері інтелектуальної власності не може визначатися виключно через належність спору до певної категорії правовідносин або через формальну можливість сторін укласти домовленість. Вона є комплексною характеристикою спору, що обумовлюється предметом конфлікту, характером спірного права, межами диспозитивності учасників, наявністю чи відсутністю публічного інтересу, а також правовими наслідками потенційної медіаційної угоди.

У зв'язку з цим медіабельність спорів щодо порушення, оспорювання чи невизнання прав інтелектуальної власності доцільно розглядати як правову властивість відповідного спору, що відображає можливість його врегулювання шляхом медіації без порушення вимог законодавства, прав та законних інтересів третіх осіб, а також без необхідності реалізації владних повноважень компетентними державними органами.

Зазначений підхід дозволяє не лише визначити межі застосування медіації у сфері інтелектуальної власності, а й створює теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження особливостей врегулювання окремих категорій інтелектуально-правових спорів. Саме тому наступним етапом дослідження є аналіз конкретних видів спорів у сфері інтелектуальної власності та визначення особливостей застосування медіації залежно від характеру спірних правовідносин.

2.2. Імплементация інструментів медіації в практику вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності

Визначення меж медіабельності спорів у сфері інтелектуальної власності є лише початковим етапом дослідження можливостей застосування медіації у відповідних правовідносинах. Не менш важливим є питання практичної реалізації медіаційних процедур та їх інтеграції у механізми захисту прав інтелектуальної власності. Адже навіть за умови визнання певної категорії спорів придатною для врегулювання шляхом медіації ефективність такого способу захисту значною мірою залежить від наявності належних інституційних, організаційних та правових механізмів його застосування.

Сучасний розвиток сфери інтелектуальної власності супроводжується постійним зростанням кількості транскордонних правовідносин, ускладненням технологічних процесів створення та використання об'єктів інтелектуальної власності, а також підвищенням економічної цінності відповідних нематеріальних активів. За таких умов традиційні юрисдикційні форми захисту не завжди забезпечують оперативне та економічно ефективно врегулювання конфліктів. Саме тому у міжнародній практиці спостерігається стійка тенденція до розширення використання альтернативних способів вирішення спорів, серед яких медіація займає особливе місце.

Для сфери інтелектуальної власності медіація становить особливий інтерес ще й тому, що дозволяє сторонам не лише вирішити наявний конфлікт, але й зберегти ділові, наукові, інноваційні чи партнерські відносини, які нерідко мають для них не меншу цінність, ніж предмет самого спору. Крім того, конфіденційний характер медіаційної процедури створює додаткові гарантії захисту комерційної таємниці, ноу-хау, результатів досліджень та іншої інформації, розголошення якої може негативно вплинути на конкурентні позиції учасників правовідносин.

У зв'язку з цим особливого значення набуває дослідження механізмів імплементації інструментів медіації у практику вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності, аналіз міжнародного досвіду їх застосування, діяльності спеціалізованих медіаційних інституцій, а також визначення

можливостей використання відповідних підходів у національній правовій системі. Саме ці питання становлять предмет подальшого дослідження.

Варто відзначити, що чинне законодавство України не містить легального визначення поняття «інструменти медіації». Зокрема, Закон України «Про медіацію» ку визначає засади організації та проведення медіації, правовий статус медіатора, принципи процедури медіації та правові наслідки досягнення сторонами домовленостей, однак не розкриває змісту зазначеної категорії.

У науковій літературі поняття інструментів медіації зазвичай пов'язується із сукупністю засобів, методів, прийомів та процедурних механізмів, які використовуються медіатором і сторонами для організації комунікації, виявлення інтересів учасників конфлікту та вироблення взаємоприйняттого рішення. У цьому значенні інструменти медіації виступають практичними способами реалізації основних принципів медіації — добровільності, нейтральності, конфіденційності, рівності сторін та самовизначення учасників процедури.

Так, Н.В. Мазаракі розглядає медіацію як комплекс комунікативних і процедурних технологій, спрямованих на забезпечення конструктивного діалогу між сторонами та формування ними взаємовигідного рішення [111]. Л.Д. Романадзе пов'язує ефективність медіації із використанням спеціальних технік комунікації, переговорних моделей та способів управління конфліктом, що дозволяють сторонам перейти від позиційного протистояння до обговорення власних інтересів та потреб [106].

З урахуванням наведеного під інструментами медіації у сфері інтелектуальної власності доцільно розуміти сукупність правових, організаційних та комунікативних засобів, за допомогою яких забезпечується проведення медіації та досягнення сторонами взаємоприйняттого врегулювання спору щодо порушення, оспорювання чи невизнання прав інтелектуальної власності.

До таких інструментів можуть бути віднесені медіаційне застереження у договорах, угода про проведення медіації, процедура спільних та окремих

зустрічей сторін із медіатором, переговорні техніки, механізми залучення експертів, медіаційна угода, а також інституційні механізми забезпечення медіації, що функціонують у межах спеціалізованих медіаційних центрів та організацій.

Як бачимо, наведені інструменти відрізняються за своїм функціональним призначенням та стадією застосування у медіаційному процесі. З огляду на це для цілей даного дослідження доцільно здійснити їх умовне групування на правові, процедурні та інституційні інструменти медіації. Такий поділ не претендує на універсальний характер, однак дозволяє комплексно охарактеризувати механізми впровадження медіації у практику вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності.

До правових інструментів належать медіаційне застереження, угода про проведення медіації та медіаційна угода як результат проведеної процедури. Саме вони створюють юридичну основу для застосування медіації та визначають права й обов'язки її учасників.

Процурні інструменти охоплюють способи організації комунікації між сторонами, проведення спільних і окремих зустрічей, використання переговорних технік, залучення експертів, а також інші засоби, що сприяють досягненню взаємоприйняттого рішення.

Інституційні інструменти пов'язані із функціонуванням спеціалізованих організацій та механізмів, які забезпечують проведення медіації, підготовку медіаторів, розроблення правил процедури та адміністрування спорів.

Особливого значення вони набувають у сфері інтелектуальної власності, де складність правовідносин та їх транскордонний характер нерідко потребують залучення спеціалізованих інституцій із відповідною експертизою.

З огляду на це доцільно насамперед розглянути правові інструменти медіації, оскільки саме вони створюють нормативне підґрунтя для подальшого використання інших механізмів врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності.

Серед правових інструментів медіації особливе значення має медіаційне застереження, яке дозволяє сторонам ще на етапі встановлення договірних відносин визначити порядок врегулювання можливих майбутніх спорів. Наявність такого застереження свідчить про усвідомлену орієнтацію учасників правовідносин на пошук консенсусних способів вирішення конфліктів та реалізацію принципу автономії волі сторін.

Чинне законодавство України не містить легального визначення поняття медіаційного застереження. Водночас із положень Закону України «Про медіацію» випливає можливість сторін домовитися про проведення медіації як до виникнення спору, так і після його виникнення. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про медіацію» «сторони можуть включати до договорів умову про застосування медіації у разі виникнення спору між ними» [65]. Таким чином, законодавець фактично визнає медіаційне застереження самостійним правовим механізмом ініціювання медіаційної процедури.

У доктрині медіаційне застереження розглядається як різновид договірної умови, за допомогою якої сторони заздалегідь погоджують порядок врегулювання потенційних конфліктів. Так, Л.Д. Романадзе зазначає, що «включення до договору положення про медіацію є проявом принципу самовизначення сторін та сприяє формуванню культури мирного врегулювання спорів, оскільки орієнтує учасників правовідносин на пошук взаємоприйняттого рішення ще до звернення до суду» [106]. Аналогічний підхід простежується і в міжнародній практиці, де медіаційні застереження розглядаються як один із найбільш ефективних способів популяризації альтернативного вирішення спорів. Зокрема, Всесвітня організація інтелектуальної власності (WIPO) розробила систему типових медіаційних застережень та угод про передачу спорів на медіацію, які рекомендуються для включення до договорів у сфері інтелектуальної власності, трансферу технологій, науково-дослідного співробітництва, ліцензування та використання торговельних марок. WIPO виходить із того, що попередня домовленість сторін про застосування медіації значно підвищує ймовірність врегулювання конфлікту без звернення до суду та

дозволяє забезпечити більш оперативне й економічно ефективне вирішення спору.

Показовим є те, що рекомендовані WIPO медіаційні застереження нерідко будуються за принципом багаторівневого врегулювання спорів (multi-tier dispute resolution clause), відповідно до якого сторони зобов'язуються спочатку звернутися до процедури медіації, а лише у разі недосягнення домовленості — до арбітражу або суду. Наприклад, типові застереження WIPO–INTA передбачає, що «будь-який спір, пов'язаний із виконанням договору або використанням торговельної марки, спочатку підлягає врегулюванню відповідно до Правил медіації WIPO, а лише після безрезультатного завершення медіації може бути переданий на розгляд арбітражу» [112].

Практичне значення такого підходу підтверджується діяльністю Центру арбітражу та медіації WIPO, який не лише адмініструє медіаційні процедури, а й надає сторонам типові договірні застереження, рекомендації щодо їх розроблення та спеціальний електронний конструктор медіаційних положень (WIPO Clause Generator), створений на основі узагальнення практики вирішення інтелектуально-правових спорів.

Особливого поширення медіаційні застереження набули у сфері інтелектуальної власності. Це пов'язано з тим, що значна частина правовідносин щодо використання об'єктів права інтелектуальної власності має договірний характер. Ліцензійні договори, договори про передачу майнових прав інтелектуальної власності, договори комерційної концесії, угоди про спільні дослідження та розробки, договори про створення об'єктів права інтелектуальної власності за замовленням нерідко передбачають тривалу взаємодію сторін, а тому збереження партнерських відносин часто має не менше значення, ніж вирішення самого спору.

Показовим у цьому контексті є досвід Центру арбітражу та медіації Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO Arbitration and Mediation Center), який розробив типові медіаційні застереження для договорів у сфері інтелектуальної власності. Зазначені положення рекомендують сторонам

передбачати обов'язкову спробу врегулювання спору шляхом медіації до звернення до арбітражу або суду. Такий підхід сприяє зменшенню витрат на вирішення спору, збереженню конфіденційності та забезпечує сторонам можливість самостійно контролювати процес вироблення рішення.

На нашу думку, значення медіаційного застереження у сфері інтелектуальної власності виходить за межі звичайної договірної умови. Фактично воно виступає превентивним правовим інструментом управління конфліктами, який дозволяє сторонам ще на стадії виникнення правовідносин сформулювати модель поведінки у разі виникнення спору та мінімізувати ризики ескалації конфлікту до стадії судового розгляду.

Водночас наявність медіаційного застереження не є обов'язковою передумовою для застосування медіації. У значній кількості випадків рішення про звернення до процедури медіації приймається сторонами вже після виникнення спору, коли вони усвідомлюють необхідність залучення нейтрального посередника для сприяння переговорному процесу. У такому випадку ключового значення набуває інший правовий інструмент — угода про проведення медіації.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про медіацію» медіація являє собою «позасудову, добровільну, конфіденційну та структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [65]. Реалізація зазначених принципів на практиці потребує належного правового оформлення волевиявлення сторін на участь у медіації, що й забезпечується шляхом укладення угоди про проведення медіації.

Правове значення такої угоди полягає насамперед у фіксації добровільної згоди сторін на застосування медіації та визначенні основних параметрів проведення процедури. Як правило, в угоді визначаються предмет спору, кандидатура медіатора або порядок його обрання, правила проведення медіації, порядок розподілу витрат, умови конфіденційності та інші питання, необхідні для належної організації процедури.

У сфері інтелектуальної власності угода про проведення медіації набуває особливого значення у зв'язку з високою вартістю відповідних активів, необхідністю захисту комерційно чутливої інформації та складним технічним характером багатьох спорів. Саме на цьому етапі сторони можуть погодити додаткові механізми забезпечення конфіденційності, порядок залучення технічних експертів, правила використання інформації, отриманої під час медіації, а також інші гарантії, які враховують специфіку конкретного об'єкта права інтелектуальної власності.

Таким чином, якщо медіаційне застереження виконує переважно превентивну функцію та створює передумови для майбутнього звернення до медіації, то угода про проведення медіації забезпечує безпосередній запуск відповідної процедури та формує правову основу для її реалізації.

Разом із тим правове забезпечення медіаційного процесу не обмежується лише створенням передумов для його проведення. Якщо медіаційне застереження та угода про проведення медіації спрямовані на організацію та запуск процедури, то завершальним елементом системи правових інструментів медіації виступає медіаційна угода, в якій закріплюються результати досягнутих сторонами домовленостей. Саме вона забезпечує практичну реалізацію основної мети медіації — врегулювання спору на основі взаємоприйняттого рішення, виробленого самими учасниками конфлікту.

У зв'язку з цим особливого значення набуває з'ясування співвідношення угоди про проведення медіації та медіаційної угоди, оскільки, незважаючи на спільний зв'язок із процедурою медіації, зазначені документи мають різну правову природу, укладаються на різних стадіях медіаційного процесу та виконують різні функції.

Угода про проведення медіації укладається на початковому етапі та спрямована на організацію процедури медіації. Її основною метою є фіксація добровільної згоди сторін на участь у медіації, визначення порядку її проведення, прав та обов'язків учасників, кандидатури медіатора, умов конфіденційності, розподілу витрат та інших процедурних питань. Таким чином,

предметом цієї угоди виступає не врегулювання самого спору, а організація процесу його вирішення.

Натомість медіаційна угода укладається за результатами проведення медіації та є підсумком досягнутих сторонами домовленостей. Її предметом виступає безпосереднє врегулювання конфлікту шляхом визначення взаємних прав та обов'язків сторін, способів усунення порушення права, порядку виплати компенсації, передачі прав, укладення ліцензійного договору чи здійснення інших дій, спрямованих на остаточне вирішення спору.

Істотно відрізняється й функціональне призначення зазначених угод. Угода про проведення медіації виконує процедурну та організаційну функції, забезпечуючи належне проведення медіаційного процесу. Водночас медіаційна угода має матеріально-правовий характер, оскільки саме вона породжує, змінює або припиняє конкретні права та обов'язки сторін щодо предмета спору.

Відмінності між зазначеними угодами простежуються також у сфері інтелектуальної власності. Так, угода про проведення медіації може містити положення про нерозголошення конфіденційної інформації, порядок доступу до технічної документації, умови залучення патентних повірених чи технічних експертів. Натомість медіаційна угода може передбачати надання ліцензії на використання об'єкта права інтелектуальної власності, виплату винагороди, припинення порушення виключних прав, визначення порядку спільного використання результатів інтелектуальної діяльності або врегулювання інших матеріально-правових питань.

Отже, якщо угода про проведення медіації виступає юридичною підставою для початку та здійснення медіаційної процедури, то медіаційна угода є правовим результатом такої процедури та безпосереднім інструментом врегулювання спору. Саме їх послідовне застосування забезпечує реалізацію медіації як цілісного механізму альтернативного вирішення спорів.

Особливе значення медіаційної угоди зумовлюється тим, що саме вона є юридичним втіленням домовленостей, досягнутих сторонами в результаті медіаційної процедури. На відміну від інших правових інструментів медіації, які

забезпечують організацію та проведення переговорного процесу, медіаційна угода безпосередньо спрямована на врегулювання конфлікту та усунення правової невизначеності між його учасниками.

У зв'язку з цим у юридичній літературі тривалий час триває дискусія щодо правової природи медіаційної угоди. Одні дослідники розглядають її як «різновид цивільно-правового договору» [108, 111, 113], інші — як «самостійний правовий акт примирного характеру» [114], а треті наголошують на її «змішаній природі, яка поєднує елементи договірної регулювання та альтернативного вирішення спорів» [115].

На нашу думку, медіаційну угоду доцільно розглядати як особливий різновид цивільно-правового правочину, укладення якого зумовлене проведенням медіаційної процедури та спрямоване на врегулювання наявного спору шляхом узгодження взаємних прав та обов'язків його учасників. Саме така конструкція найбільш повно відповідає принципу автономії волі сторін, який становить основу як цивільно-правового регулювання, так і медіації.

Для сфери інтелектуальної власності зазначене питання набуває особливої актуальності. На практиці медіаційна угода може передбачати укладення ліцензійного договору, передачу майнових прав інтелектуальної власності, виплату компенсації за допущене порушення, визначення порядку спільного використання об'єкта права інтелектуальної власності, розподіл прав на результати спільної творчої діяльності або інші способи врегулювання спору, які виходять за межі традиційних способів судового захисту. Саме здатність сторін самостійно формувати зміст медіаційної угоди та враховувати не лише юридичні, а й економічні, технологічні та комерційні інтереси зумовлює її особливу цінність для врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності.

На нашу думку, найбільш обґрунтованим є підхід, відповідно до якого медіаційна угода має змішану правову природу та поєднує ознаки цивільно-правового договору і результату альтернативної процедури вирішення спору. Підставою для такого висновку є те, що медіаційна угода одночасно характеризується ознаками декількох правових явищ. З одного боку, вона

ґрунтується на вільному волевиявленні сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення їхніх цивільних прав та обов'язків і відповідає загальним ознакам правочину, визначеним цивільним законодавством. Саме через зміст медіаційної угоди сторони визначають порядок подальшої реалізації своїх прав та інтересів, а тому її матеріально-правовий аспект є беззаперечним.

З іншого боку, медіаційна угода не виникає як звичайний цивільно-правовий договір. Її укладенню передують спеціальна процедура медіації, яка здійснюється відповідно до визначених законом принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності медіатора та самовизначення сторін. Саме процедура медіації створює особливі умови для формування змісту майбутньої угоди, а тому її не можна розглядати ізольовано від процесу досягнення домовленостей.

Крім того, на відміну від більшості цивільно-правових договорів, метою медіаційної угоди є не первинне врегулювання певних майнових чи немайнових відносин, а усунення вже існуючого конфлікту між сторонами шляхом вироблення взаємоприйнятної рішення. Таким чином, вона виконує не лише регулятивну, а й примирну функцію, що зближує її з іншими способами альтернативного вирішення спорів.

Особливо виразно змішаний характер медіаційної угоди проявляється у сфері інтелектуальної власності. У таких правовідносинах досягнуті сторонами домовленості можуть передбачати укладення ліцензійного договору, передачу майнових прав інтелектуальної власності, визначення порядку використання об'єкта права інтелектуальної власності, виплату компенсації чи припинення порушення виключних прав. Водночас сама поява таких домовленостей є результатом спеціальної примирної процедури, спрямованої на досягнення балансу інтересів учасників конфлікту.

Отже, медіаційну угоду доцільно розглядати як комплексну правову конструкцію, що поєднує матеріально-правові наслідки цивільного договору із процедурною природою результату медіації. Саме такий підхід найбільш повно відображає її місце у механізмі альтернативного вирішення спорів та дозволяє

врахувати специфіку врегулювання конфліктів у сфері інтелектуальної власності.

Важливим елементом імплементації медіації у сфері інтелектуальної власності є діяльність спеціалізованих інституцій, які забезпечують організаційне та процедурне підґрунтя для застосування альтернативних способів вирішення спорів. Саме такі інституції сприяють формуванню єдиних стандартів проведення медіації, підготовці фахівців та поширенню практики позасудового врегулювання конфліктів у сфері інтелектуальної власності.

Особливе місце серед них займає вже неодноразово згадуваний нами Центр арбітражу та медіації Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO Arbitration and Mediation Center), створений у 1994 році як спеціалізована установа для вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності та інновацій. На відміну від більшості загальних медіаційних центрів, діяльність WIPO орієнтована виключно на спори, пов'язані з використанням об'єктів права інтелектуальної власності, що забезпечує високий рівень спеціалізації як процедур, так і залучених експертів.

До компетенції Центру належать спори щодо «патентів, торговельних марок, авторського права, промислових зразків, доменних імен, ліцензійних договорів, трансферу технологій, договорів про спільні дослідження та розробки, франчайзингових відносин, комерційної таємниці та ноу-хау» [27]. Така широка спеціалізація свідчить про значний потенціал медіації як універсального інструменту врегулювання інтелектуально-правових конфліктів.

Так, сторонам пропонується декілька альтернативних процедур вирішення спорів, серед яких медіація, арбітраж, прискорений арбітраж (*expedited arbitration*) та експертне визначення окремих питань (*expert determination*). Особливої популярності набула модель «*med-arb*», відповідно до якої сторони спочатку звертаються до медіації, а у випадку недосягнення домовленості — до арбітражу. Подібний механізм дозволяє максимально використати переваги консенсусного врегулювання спору, не позбавляючи сторін можливості отримати остаточне рішення у разі безрезультатності переговорів.

Переваги діяльності Центру арбітражу та медіації WIPO для спорів у сфері інтелектуальної власності полягають насамперед у забезпеченні конфіденційності, можливості залучення медіаторів та арбітрів із відповідною технічною або юридичною спеціалізацією, скороченні строків вирішення спорів та зменшенні фінансових витрат порівняно із судовим розглядом. Не менш важливою є можливість вироблення сторонами гнучких рішень, які враховують не лише юридичні, а й комерційні інтереси учасників правовідносин.

Поряд із WIPO важливу роль у розвитку медіації у сфері інтелектуальної власності відіграють інституції Європейського Союзу. Одним із найбільш показових прикладів є діяльність Служби медіації Відомства інтелектуальної власності Європейського Союзу (EUIPO Mediation Service), яка функціонує як складова системи альтернативного вирішення спорів у справах щодо торговельних марок Європейського Союзу та зареєстрованих промислових зразків.

Медіація в межах EUIPO застосовується переважно у спорах між заявниками та правоволодільцями щодо реєстрації, чинності або використання торговельних марок і промислових зразків. Особливістю європейського підходу є «активне поєднання адміністративних процедур захисту прав інтелектуальної власності з механізмами альтернативного вирішення спорів, що дозволяє сторонам досягати взаємоприйнятних домовленостей без завершення формального провадження» [116].

Важливим досягненням Європейського Союзу є поступова інтеграція ADR-механізмів у загальну систему захисту прав інтелектуальної власності. Такий підхід відповідає сучасним тенденціям розвитку європейського приватного права, спрямованим на забезпечення доступності правосуддя, зниження навантаження на судову систему та стимулювання добровільного врегулювання конфліктів.

В Україні інституційне становлення медіації отримало новий імпульс після прийняття Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року [65]. Ухвалення зазначеного нормативно-правового акта стало важливим кроком у

формуванні правових засад застосування медіації та створило передумови для її ширшого впровадження у різні сфери суспільних відносин, у тому числі у сферу інтелектуальної власності.

Важливу роль у розвитку медіації відіграє Національна асоціація медіаторів України, яка здійснює професійне об'єднання медіаторів, сприяє формуванню стандартів професійної діяльності, бере участь у підготовці фахівців та популяризації медіації як альтернативного способу вирішення спорів. Поряд із нею в Україні функціонує низка центрів медіації при закладах вищої освіти, професійних асоціаціях та громадських організаціях.

Разом із тим аналіз сучасного стану розвитку медіації в Україні свідчить, що спеціалізована медіація у сфері інтелектуальної власності перебуває на етапі становлення. Важливу роль у цьому процесі відіграє діяльність Національного органу інтелектуальної власності та інновацій, у структурі якого функціонує Центр медіації та посередництва, покликаний сприяти розвитку альтернативних способів вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності. Водночас на відміну від Центру арбітражу та медіації WIPO або медіаційних механізмів EUIPO, вітчизняна система спеціалізованої медіації поки що не набула широкого практичного застосування та перебуває на стадії формування відповідної інституційної практики.

Проведений аналіз міжнародного досвіду свідчить, що ефективність медіації у сфері інтелектуальної власності значною мірою залежить не лише від наявності належного нормативного регулювання, а й від функціонування спеціалізованих інституцій, здатних забезпечити високий рівень експертності під час врегулювання відповідних спорів. Саме тому подальший розвиток медіації в Україні доцільно пов'язувати не лише з удосконаленням законодавства, а й із формуванням спеціалізованої інфраструктури для врегулювання інтелектуально-правових конфліктів.

Насамперед перспективним видається розвиток спеціалізації медіаторів у сфері інтелектуальної власності. На відміну від багатьох інших категорій цивільно-правових спорів, конфлікти щодо патентів, авторських прав,

торговельних марок, комерційної таємниці чи трансферу технологій нерідко поєднують складні правові, технічні та комерційні аспекти. У зв'язку з цим ефективне проведення медіації потребує від медіатора не лише володіння комунікативними та переговорними навичками, але й розуміння специфіки правового режиму відповідних об'єктів права інтелектуальної власності.

З огляду на вже створений при НОІВІ Центр медіації та посередництва [96] подальший розвиток спеціалізованої медіації доцільно пов'язувати не зі створенням нових інституцій, а з підвищенням практичної затребуваності наявних механізмів, розширенням кола спорів, що передаються на медіацію, та формуванням сталої практики врегулювання конфліктів у сфері інтелектуальної власності.

Не менш важливим напрямом є інтеграція медіації у систему захисту прав інтелектуальної власності шляхом розвитку співпраці між медіаторами, патентними повіреними, судовими експертами, адвокатами та іншими фахівцями, діяльність яких пов'язана з охороною та захистом прав інтелектуальної власності. Такий міждисциплінарний підхід відповідає сучасним міжнародним тенденціям та дозволяє забезпечити комплексне врегулювання спорів з урахуванням їх правових, технічних та економічних особливостей.

Окремої уваги заслуговує питання забезпечення виконання медіаційних угод у транскордонних спорах. У цьому контексті важливим напрямом подальшого розвитку національної системи медіації може стати завершення процесу ратифікації Сінгапурської конвенції ООН про міжнародні угоди за результатами медіації 2018 року. Приєднання України до зазначеного міжнародного механізму сприятиме підвищенню рівня довіри до медіації як способу врегулювання міжнародних спорів у сфері інтелектуальної власності та забезпечить додаткові гарантії виконання досягнутих сторонами домовленостей.

Таким чином, перспективи розвитку медіації у сфері інтелектуальної власності в Україні пов'язані із комплексним поєднанням нормативних, інституційних та організаційних заходів, спрямованих на формування

спеціалізованої системи врегулювання інтелектуально-правових спорів. Використання досвіду WIPO та EUIPO, розвиток діяльності HOIVI, підготовка спеціалізованих медіаторів та вдосконалення механізмів виконання медіаційних угод здатні створити належні передумови для ширшого впровадження медіації у практику захисту прав інтелектуальної власності в Україні.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що ефективність медіації у сфері інтелектуальної власності значною мірою залежить від належного використання комплексу взаємопов'язаних правових, процедурних та інституційних інструментів. Саме завдяки їх поєднанню забезпечується можливість добровільного, конфіденційного та взаємовигідного врегулювання спорів, які виникають з приводу створення, використання, розпорядження та захисту прав інтелектуальної власності.

Встановлено, що до правових інструментів медіації належать медіаційне застереження, угода про проведення медіації та медіаційна угода, які послідовно супроводжують відповідні стадії медіаційного процесу — від формування передумов для звернення до медіації до закріплення досягнутих сторонами домовленостей. Обґрунтовано, що медіаційна угода має змішану правову природу, поєднуючи ознаки цивільно-правового договору та результату альтернативної процедури вирішення спору.

Доведено, що важливу роль у практичній імплементації медіації відіграють спеціалізовані інституції, діяльність яких забезпечує організаційне та експертне супроводження медіаційних процедур. Найбільш розвинені моделі спеціалізованої медіації сформовані в межах Центру арбітражу та медіації WIPO та механізмів медіації EUIPO, які враховують особливості інтелектуально-правових спорів та сприяють поширенню практики альтернативного вирішення конфліктів у цій сфері.

Встановлено, що в Україні сформовано базові правові та інституційні передумови для розвитку медіації у сфері інтелектуальної власності, зокрема завдяки прийняттю Закону України «Про медіацію» та діяльності Центру медіації та посередництва HOIVI. Водночас подальший розвиток спеціалізованої

медіації потребує активізації практики її застосування, поглиблення спеціалізації медіаторів, розширення взаємодії між медіаторами, патентними повіреними та експертами, а також використання кращих міжнародних практик у цій сфері.

Отже, імплементація інструментів медіації у практику вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності є необхідною умовою формування сучасної, ефективної та орієнтованої на інтереси учасників правовідносин системи захисту прав інтелектуальної власності, здатної доповнити традиційні судові механізми врегулювання конфліктів.

Висновки до Розділу 2.

Проведене дослідження медіативних технологій у системі захисту прав інтелектуальної власності дозволяє дійти висновку, що ефективність застосування медіації у відповідній сфері безпосередньо залежить від правильного визначення меж її використання, особливостей правового режиму об'єктів права інтелектуальної власності та належного використання комплексу правових, процедурних та інституційних інструментів медіації.

У результаті дослідження встановлено, що медіабельність спорів у сфері інтелектуальної власності не є самостійною властивістю спору та не може визначатися виключно його приватноправовою природою. Обґрунтовано, що питання можливості врегулювання відповідного конфлікту шляхом медіації повинно вирішуватися на основі комплексної оцінки предмета спору, характеру спірного права, меж диспозитивності сторін, наявності або відсутності публічного інтересу, впливу можливого врегулювання на права третіх осіб, а також правових наслідків укладення медіаційної угоди. Такий підхід дозволяє більш точно визначати межі застосування медіації та відмежовувати спори, придатні для медіативного врегулювання, від спорів, вирішення яких потребує застосування юрисдикційних форм захисту.

На підставі проведеного аналізу удосконалено підходи до класифікації спорів у сфері інтелектуальної власності шляхом їх поділу на медіабельні,

обмежено медіабельні та немедіабельні. Встановлено, що до медіабельних належать спори, у яких сторони можуть самостійно розпоряджатися своїми правами та досягати домовленостей без втручання держави. Обмежено медіабельними є спори, в яких можливість застосування медіації залежить від характеру спірного права, участі третіх осіб або наявності окремих публічно-правових елементів. Немедіабельними є спори, вирішення яких безпосередньо пов'язане з необхідністю прийняття владного рішення щодо виникнення, зміни або припинення правового статусу об'єкта права інтелектуальної власності чи реалізації публічного інтересу.

Дослідження дозволило встановити, що особливості об'єктів права інтелектуальної власності обумовлюють підвищений потенціал застосування медіації порівняно з багатьма іншими категоріями приватноправових спорів. Високий рівень технічної складності відповідних конфліктів, необхідність захисту конфіденційної інформації, наявність довгострокових договірних відносин між сторонами та зацікавленість учасників у подальшому використанні результатів інтелектуальної діяльності створюють сприятливі умови для застосування медіативних процедур.

Обґрунтовано, що функціональне призначення медіації у сфері інтелектуальної власності не обмежується лише вирішенням спору між сторонами. На відміну від більшості юрисдикційних способів захисту, медіація здатна забезпечувати збереження економічної, інноваційної та комерційної цінності об'єктів права інтелектуальної власності, а також створювати передумови для їх подальшого використання та комерціалізації. Особливого значення це набуває у спорах щодо ліцензійних договорів, трансферу технологій, використання об'єктів авторського права, комерційних позначень та інших результатів інтелектуальної діяльності, де збереження партнерських відносин між сторонами нерідко має не менше значення, ніж безпосереднє врегулювання конфлікту.

У результаті дослідження інструментів медіації встановлено, що вони утворюють цілісну систему взаємопов'язаних засобів, спрямованих на

організацію, проведення та завершення медіаційної процедури. Обґрунтовано доцільність їх поділу на правові, процедурні та інституційні інструменти. Визначено, що медіаційне застереження виконує превентивну функцію та створює передумови для використання медіації у майбутньому, угода про проведення медіації формує організаційно-правову основу відповідної процедури, а медіаційна угода є результатом досягнутих сторонами домовленостей та засобом практичної реалізації погодженого способу врегулювання спору.

Встановлено, що ефективність медіації у сфері інтелектуальної власності значною мірою залежить від належного функціонування спеціалізованих інституцій та використання професійної експертизи. Аналіз діяльності Центру арбітражу та медіації WIPO, медіаційних механізмів EUIPO та практики окремих держав дозволив дійти висновку, що спеціалізація медіаторів, залучення патентних повірених, експертів та інших фахівців істотно підвищують результативність врегулювання інтелектуально-правових спорів.

Таким чином, проведені дослідження підтверджує, що медіативні технології поступово формують самостійний елемент системи захисту прав інтелектуальної власності. Вони не замінюють судові чи адміністративні способи захисту, а доповнюють їх, забезпечуючи більш гнучке, конфіденційне та орієнтоване на інтереси сторін врегулювання конфліктів. Водночас медіація у сфері інтелектуальної власності виконує не лише функцію врегулювання спорів, а й функцію збереження економічної цінності результатів інтелектуальної діяльності та створення умов для їх подальшої комерціалізації, що визначає її особливе місце в сучасній системі захисту прав інтелектуальної власності.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В СИСТЕМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ

3.1. Крайні іноземні практики застосування медіаційних процедур в сфері інтелектуальної власності

Розвиток медіації у сфері інтелектуальної власності є одним із характерних напрямів еволюції сучасних систем захисту прав інтелектуальної власності. Зростання економічної цінності нематеріальних активів, ускладнення технологічних процесів, інтернаціоналізація інноваційної діяльності та поширення транскордонних правовідносин зумовили необхідність пошуку більш гнучких та ефективних способів врегулювання конфліктів, ніж традиційний судовий розгляд. У цих умовах медіація поступово перетворилася із допоміжного інструменту альтернативного вирішення спорів на важливий елемент системи захисту прав інтелектуальної власності.

Світова практика свідчить, що найбільш успішні моделі медіації у сфері інтелектуальної власності сформувалися в державах та міжнародних організаціях, де поряд із належним нормативним регулюванням створено спеціалізовані інституційні механізми її застосування. Особливого розвитку відповідні процедури набули у діяльності Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO), інституцій Європейського Союзу, а також у правових системах окремих держав, які активно використовують медіацію для врегулювання спорів щодо патентів, авторських прав, торговельних марок, комерційної таємниці та інших об'єктів права інтелектуальної власності.

Для України вивчення зарубіжного досвіду має не лише теоретичне, але й практичне значення. Незважаючи на прийняття Закону України «Про медіацію» [65] та формування первинних інституційних передумов для розвитку медіаційних процедур, спеціалізована медіація у сфері інтелектуальної власності перебуває на етапі становлення. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває

дослідження кращих іноземних практик, які можуть бути адаптовані до національної правової системи з урахуванням особливостей українського законодавства та потреб сучасного інноваційного середовища.

Саме тому у межах даного підрозділу доцільно проаналізувати найбільш ефективні моделі застосування медіаційних процедур у сфері інтелектуальної власності, що сформувалися на міжнародному, регіональному та національному рівнях, а також визначити їх значення для подальшого розвитку системи захисту прав інтелектуальної власності в Україні.

Особливий інтерес становить практична діяльність Центру арбітражу та медіації WIPO, яка демонструє ефективність медіаційних процедур у врегулюванні складних інтелектуально-правових спорів. Враховуючи принцип конфіденційності медіації, Центр не розкриває інформацію про сторони більшості спорів, однак регулярно оприлюднює узагальнені приклади справ, які дозволяють оцінити характер конфліктів та результати їх врегулювання.

Одним із показових прикладів є спір між європейською технологічною компанією та американським виробником електронного обладнання щодо виконання ліцензійної угоди на використання патентів у сфері телекомунікаційних технологій. Після безрезультатних переговорів сторони передали конфлікт на медіацію відповідно до Правил медіації WIPO. У результаті проведеної процедури сторонам вдалося погодити нові умови ліцензування та продовжити комерційне співробітництво без звернення до суду [103]. Такий результат дозволив уникнути паралельних судових проваджень у декількох юрисдикціях та зберегти ділові відносини між учасниками спору.

Не менш показовою є медіація у сфері торговельних марок, під час якої між північноамериканською компанією та кількома європейськими підприємствами виник спір щодо використання схожих позначень на ринку. Метою сторін було не лише усунення ризику змішування торговельних марок, але й вироблення правил їх подальшого співіснування. За результатами медіації сторони погодили умови використання відповідних позначень та закріпили

порядок подальшої комерційної діяльності, що дозволило уникнути тривалого судового конфлікту.

Практика WIPO свідчить про активне використання медіації й у сфері патентних спорів. Зокрема, Центр наводить приклади врегулювання конфліктів між компаніями автомобільної галузі щодо використання запатентованих технологій, а також спорів, пов'язаних із ліцензуванням телекомунікаційних патентів. У таких справах медіація дозволяла сторонам не лише досягати домовленостей щодо розміру винагороди або умов ліцензування, але й звужувати коло спірних питань для подальшого вирішення в арбітражі чи суді.

Окремої уваги заслуговують спори у сфері біотехнологій та фармацевтики, де предметом конфлікту виступають патенти, результати науково-дослідних робіт та договори про трансфер технологій. Для таких категорій спорів медіація є особливо цінною завдяки можливості забезпечення конфіденційності інформації, яка становить комерційну таємницю або має вирішальне значення для подальшої комерціалізації інновацій. Саме тому WIPO відносить галузь life sciences до найбільш перспективних напрямів застосування спеціалізованої медіації.

Узагальнюючи практику Центру арбітражу та медіації WIPO, слід констатувати, що найбільш успішно медіація застосовується у спорах щодо ліцензійних договорів, патентів, торговельних марок, трансферу технологій та спільних науково-дослідних проєктів. Спільною рисою таких спорів є наявність довгострокових комерційних інтересів сторін, необхідність забезпечення конфіденційності та прагнення зберегти подальші ділові відносини. Саме ці фактори значною мірою пояснюють високий рівень ефективності медіаційних процедур у сфері інтелектуальної власності.

Поряд із діяльністю Всесвітньої організації інтелектуальної власності важливий внесок у розвиток медіації у сфері інтелектуальної власності здійснюють інституції Європейського Союзу. На відміну від моделі WIPO, орієнтованої переважно на міжнародні комерційні спори, європейський підхід характеризується інтеграцією медіації та інших ADR-механізмів у загальну

систему захисту прав інтелектуальної власності на наднаціональному та національному рівнях.

Центральне місце в цій системі займає Відомство інтелектуальної власності Європейського Союзу – European Union Intellectual Property Office, яке поряд із адміністративними процедурами реєстрації та захисту прав на торговельні марки і промислові зразки активно розвиває механізми альтернативного вирішення спорів. Зокрема, у структурі EUIPO функціонує спеціальна служба медіації (EUIPO Mediation Service), діяльність якої спрямована на сприяння мирному врегулюванню конфліктів між учасниками адміністративних проваджень щодо торговельних марок Європейського Союзу та зареєстрованих промислових зразків.

Особливістю медіації в межах EUIPO є її добровільний характер та орієнтація на досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення ще до завершення адміністративного провадження. Найчастіше медіація застосовується у спорах про відмову в реєстрації торговельної марки, визнання її недійсною, заперечення проти реєстрації, а також у конфліктах щодо використання схожих позначень або промислових зразків. Практика свідчить, що значна частина таких спорів має виражене комерційне підґрунтя, а тому сторони зацікавлені не лише у юридичному вирішенні конфлікту, а й у збереженні можливостей подальшого ведення бізнесу.

Характерною рисою європейської моделі є те, що «медіація розглядається не як альтернатива системі охорони прав інтелектуальної власності, а як її органічне доповнення» [116]. Саме тому процедури медіації інтегровані у діяльність органів, що безпосередньо здійснюють адміністрування прав інтелектуальної власності, а сторони отримують можливість обрати найбільш ефективний спосіб врегулювання спору залежно від його характеру та складності.

Ефективність такого підходу підтверджується практикою EUIPO. Так, одним із показових прикладів є медіація у спорі між двома суб'єктами господарювання щодо використання схожих торговельних марок у сфері

виробництва споживчих товарів. Після подання заперечення проти реєстрації торговельної марки та початку відповідного провадження сторони погодилися на проведення медіації за сприяння EUIPO. У результаті переговорів їм вдалося досягти домовленості щодо умов співіснування торговельних марок на ринку, визначити перелік товарів і послуг, для яких відповідні позначення можуть використовуватися, а також уникнути подальшого адміністративного та судового спору [117]. Зазначений випадок продемонстрував, що медіація дозволяє виробити рішення, які виходять за межі можливостей адміністративного органу та враховують комерційні інтереси обох сторін.

Показовим є й те, що відповідно до статистичних даних EUIPO значна частина медіацій завершується досягненням повної або часткової домовленості між сторонами. При цьому «предметом врегулювання часто стають не лише питання чинності чи реєстрації торговельної марки або промислового зразка, але й умови їх подальшого використання, ліцензування, територіального розмежування ринків збуту та інші аспекти комерційної діяльності, які не можуть бути комплексно вирішені в межах адміністративного провадження» [116].

Саме тому медіація в системі EUIPO розглядається як інструмент, що дозволяє трансформувати правовий конфлікт у процес пошуку взаємовигідного рішення, орієнтованого не лише на захист права, але й на збереження економічної цінності відповідних об'єктів інтелектуальної власності та ділових відносин між учасниками спору.

Поряд із діяльністю EUIPO значний досвід застосування медіації накопичено й у державах-членах Європейського Союзу. Особливо активно відповідні процедури використовуються у Німеччині, Франції, Нідерландах та Великій Британії, де медіація вже давно стала невід'ємним елементом системи альтернативного вирішення комерційних та інтелектуально-правових спорів.

Особливого значення медіація набула у спорах щодо патентів на високотехнологічні розробки, телекомунікаційні технології та програмне забезпечення. Це пов'язано з тим, що відповідні конфлікти нерідко охоплюють

декілька юрисдикцій одночасно, потребують залучення значної кількості технічних експертів та характеризуються високою вартістю судового розгляду. У таких умовах медіація розглядається як ефективний інструмент пошуку компромісних рішень, зокрема щодо умов ліцензування, розміру роялті або подальшого використання відповідних технологій.

Показовим прикладом є практика врегулювання спорів щодо стандартно необхідних патентів (Standard Essential Patents, SEP), які широко використовуються у телекомунікаційній сфері. У Німеччині значна кількість таких спорів виникала між виробниками мобільних пристроїв та власниками патентних портфелів щодо умов ліцензування технологій стандартів GSM, UMTS, LTE та 5G. «У низці випадків сторони зверталися до медіації та переговорних процедур з метою узгодження FRAND-умов ліцензування (fair, reasonable and non-discriminatory), що дозволяло уникнути тривалих судових процесів та забезпечувало подальше використання відповідних технологій на ринку» [118].

Крім того, у Німеччині активно використовується діяльність спеціалізованих медіаційних центрів при торгово-промислових палатах та професійних об'єднаннях, які пропонують процедури врегулювання патентних спорів із залученням фахівців у відповідних галузях науки і техніки. Такий підхід дозволяє сторонам отримати не лише юридично прийнятне, а й технічно обґрунтоване рішення, що особливо важливо для інноваційних підприємств.

Саме тому німецька модель медіації розглядається як один із найбільш успішних прикладів поєднання спеціалізованих знань, договірної автономії сторін та альтернативних механізмів вирішення інтелектуально-правових спорів, орієнтованих на збереження інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності учасників ринку.

У Франції медіація активно використовується у спорах щодо авторського права та суміжних прав, зокрема у сфері цифрового контенту, медіа та творчих індустрій. Французька модель характеризується широким залученням галузевих

експертів, які допомагають сторонам оцінити економічні наслідки можливих варіантів врегулювання спору.

Особливістю французького підходу є поєднання медіації з діяльністю спеціалізованих органів у сфері культури та цифрових комунікацій. Значну роль у розвитку альтернативного вирішення спорів відіграє Міністерство культури Франції, а також спеціалізовані органи, що здійснюють регулювання відносин у сфері авторського права, аудіовізуального сектору та цифрових платформ. Такий підхід дозволяє враховувати не лише правові аспекти конфлікту, а й особливості функціонування відповідного творчого ринку.

Показовим прикладом є діяльність Комісії з медіації при Вищій раді з питань літературної та художньої власності (*Conseil supérieur de la propriété littéraire et artistique, CSPLA*), яка сприяє врегулюванню конфліктів між авторами, видавцями, продюсерами та іншими учасниками креативних індустрій. Особливої актуальності такі процедури набули у зв'язку з розвитком цифрового розповсюдження творів та необхідністю узгодження інтересів правоволодільців і цифрових платформ.

Не менш показовою є практика врегулювання спорів між авторами та організаціями колективного управління майновими правами. У таких справах «предметом конфлікту нерідко стають питання розподілу авторської винагороди, умов використання творів у цифровому середовищі або ліцензування контенту для онлайн-платформ. Застосування медіації дозволяє сторонам врахувати специфіку творчої діяльності та виробити рішення, які не обмежуються формальним застосуванням правових норм» [119].

Важливим напрямом розвитку французької практики стала також медіація у сфері цифрового контенту та аудіовізуальних сервісів. Так, після імплементації положень Директиви (ЄС) 2019/790 про авторське право та суміжні права на Єдиному цифровому ринку [120] особливого значення набули механізми врегулювання спорів між авторами, видавцями та онлайн-платформами щодо використання творів в Інтернеті та розподілу отриманих доходів. У таких

правовідносинах медіація розглядається як інструмент досягнення балансу між інтересами творців контенту та суб'єктів цифрової економіки.

Таким чином, французький досвід демонструє ефективність медіації насамперед у тих категоріях інтелектуально-правових спорів, де поряд із правовими питаннями істотне значення мають творчі, економічні та галузеві особливості відповідних правовідносин. Саме тому залучення спеціалізованих експертів та представників професійних спільнот розглядається у Франції як одна з ключових передумов успішного застосування медіації у сфері інтелектуальної власності.

Показовим є також досвід Нідерландів, де значна увага приділяється медіації у спорах щодо трансферу технологій, ліцензійних договорів та комерціалізації результатів наукових досліджень. Саме у таких категоріях спорів медіація демонструє особливу ефективність завдяки можливості врахування довгострокових інтересів сторін та збереження партнерських відносин.

Особливості нідерландської моделі значною мірою зумовлені високим рівнем взаємодії між університетами, науково-дослідними установами та приватним сектором. У процесі створення та впровадження інноваційних розробок нерідко виникають спори щодо належності майнових прав інтелектуальної власності, розподілу прибутку від комерціалізації результатів досліджень, виконання умов ліцензійних договорів або порядку використання спільно створених технологій. На відміну від судового розгляду, медіація дозволяє сторонам зберегти наукове та комерційне співробітництво, що часто має не менше значення, ніж вирішення самого спору.

Показовим прикладом є практика врегулювання конфліктів між університетами та біотехнологічними компаніями щодо використання результатів спільних досліджень у сфері медичних та фармацевтичних розробок. У таких випадках предметом спору можуть виступати умови ліцензування патентів, порядок розподілу доходів від впровадження технології або обсяг прав на подальші результати досліджень. Застосування медіації дозволяє сторонам уникнути тривалих судових процесів, які могли б негативно вплинути на

подальше фінансування дослідницьких проєктів та впровадження інновацій у виробництво.

Не менш поширеними є спори, пов'язані з виконанням договорів про трансфер технологій. Зокрема, конфлікти можуть виникати щодо обсягу переданих прав, території використання технології, розміру ліцензійних платежів або виконання сторонами зобов'язань щодо подальшого розвитку інноваційного продукту. У таких правовідносинах медіація дозволяє врахувати не лише формальні положення договору, а й реальні економічні інтереси сторін та перспективи подальшого використання технології.

Важливу роль у розвитку відповідної практики відіграє діяльність Нідерландського патентного відомства та спеціалізованих медіаційних організацій, які сприяють поширенню альтернативних способів вирішення спорів серед суб'єктів інноваційної діяльності. Значна увага приділяється також підготовці медіаторів, які володіють знаннями не лише у сфері права, а й у галузі науки, технологій та управління інноваціями.

Узагальнюючи досвід Нідерландів, слід зазначити, що медіація найбільш ефективно застосовується у тих категоріях інтелектуально-правових спорів, де між сторонами існують тривалі наукові, технологічні або комерційні зв'язки, а остаточне вирішення конфлікту потребує врахування не лише юридичних, але й економічних та інноваційних чинників. Саме тому нідерландська модель часто розглядається як один із найбільш вдалих прикладів використання медіації у сфері комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

Дослідження практики Європейського Союзу дозволяє дійти висновку, що успішне впровадження медіації у сфері інтелектуальної власності забезпечується поєднанням трьох ключових складових: належного нормативного регулювання, функціонування спеціалізованих інституцій та високого рівня професійної підготовки медіаторів. Саме комплексний характер відповідної моделі дозволив інтегрувати ADR-механізми у систему захисту прав інтелектуальної власності та перетворити медіацію на ефективний інструмент врегулювання значної частини інтелектуально-правових спорів.

Для України особливу цінність становить досвід Європейського Союзу щодо поєднання адміністративних процедур охорони прав інтелектуальної власності із механізмами медіації, а також практика спеціалізації медіаторів та розвитку інституційної підтримки альтернативного вирішення спорів. Використання відповідних підходів може сприяти подальшому розвитку діяльності НОІВІ та формуванню сталої практики застосування медіації у сфері інтелектуальної власності.

Поряд із міжнародними та європейськими інституційними механізмами значний інтерес становить практика окремих держав, які протягом тривалого часу успішно використовують медіацію для врегулювання спорів у сфері інтелектуальної власності. Особливого розвитку відповідні процедури набули у Сполучених Штатах Америки, Великій Британії та Сінгапурі, де медіація розглядається як невід'ємний елемент системи захисту прав інтелектуальної власності.

У Сполучених Штатах Америки медіація активно застосовується у спорах щодо патентів, авторських прав, торговельних марок та комерційної таємниці. Висока вартість патентних процесів, складність технічних питань та значні ризики для інноваційного бізнесу сприяли поширенню практики позасудового врегулювання конфліктів. Особливістю американської моделі є широке використання судової медіації, коли сторони отримують рекомендацію або пропозицію суду щодо звернення до медіаційної процедури ще до початку повноцінного судового розгляду. У багатьох федеральних судах медіація фактично стала стандартним етапом розгляду складних комерційних та інтелектуально-правових спорів.

Показовим є те, що значна частина патентних конфліктів між провідними технологічними компаніями врегульовується саме шляхом переговорів та медіації. Це пояснюється тим, що навіть після завершення спору сторони часто залишаються учасниками одного ринку та зацікавлені у продовженні комерційного співробітництва, укладенні ліцензійних угод або реалізації спільних інноваційних проєктів.

Велика Британія є однією з перших європейських держав, яка почала активно інтегрувати медіацію до системи цивільного судочинства. Значний вплив на розвиток відповідної практики справило рішення Апеляційного суду у справі *Dunnett v Railtrack plc* (2002), у якому було наголошено на важливості використання альтернативних способів вирішення спорів до звернення до суду. Надалі британські суди неодноразово підкреслювали обов'язок сторін добросовісно розглядати можливість застосування медіації, а необґрунтована відмова від участі у відповідній процедурі могла враховуватися при розподілі судових витрат.

У сфері інтелектуальної власності британська модель характеризується широким використанням медіації у спорах щодо авторського права, торговельних марок, доменних імен та ліцензійних договорів. Особлива увага приділяється збереженню ділових відносин між учасниками спору та мінімізації негативних наслідків конфлікту для інноваційної діяльності.

Водночас одним із найбільш успішних сучасних прикладів розвитку медіації є Сінгапур. Протягом останніх десятиліть ця держава послідовно формувала репутацію міжнародного центру альтернативного вирішення спорів. Важливу роль у цьому процесі відіграє діяльність Singapore International Mediation Centre (SIMC), а також прийняття у 2019 році Сінгапурської конвенції ООН про міжнародні угоди за результатами медіації.

Сінгапурська модель базується на максимальному сприянні добровільному врегулюванню спорів та забезпеченні ефективного виконання медіаційних угод. Особливого значення цей підхід набуває для спорів у сфері інтелектуальної власності, які нерідко мають транскордонний характер та пов'язані з використанням об'єктів права інтелектуальної власності на території декількох держав одночасно. Саме тому досвід Сінгапуру сьогодні розглядається як один із найбільш перспективних напрямів розвитку міжнародної медіації.

Аналіз практики США, Великої Британії та Сінгапуру свідчить, що успішність застосування медіації у сфері інтелектуальної власності забезпечується насамперед високим рівнем довіри до медіаційних процедур,

належною підготовкою спеціалізованих медіаторів, підтримкою з боку державних інституцій та наявністю ефективних механізмів виконання досягнутих сторонами домовленостей. Незалежно від особливостей конкретної національної моделі, спільною тенденцією залишається поступове перетворення медіації на невід'ємний елемент сучасної системи захисту прав інтелектуальної власності.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виокремити низку кращих практик застосування медіації у сфері інтелектуальної власності, які довели свою ефективність у міжнародній правозастосовній діяльності та можуть бути використані для подальшого вдосконалення національної системи захисту прав інтелектуальної власності.

По-перше, важливим напрямом розвитку медіації є створення та функціонування спеціалізованих інституцій, діяльність яких орієнтована виключно на врегулювання інтелектуально-правових спорів. Практика Центру арбітражу та медіації WIPO та служби медіації EUIPO підтверджує, що спеціалізація інституцій дозволяє враховувати технічну складність відповідних спорів, забезпечувати залучення фахових медіаторів та формувати єдині стандарти проведення процедур.

По-друге, суттєве значення має розвиток спеціалізації медіаторів. Зарубіжна практика демонструє, що ефективно врегулювання спорів щодо патентів, авторських прав, торговельних марок, комерційної таємниці чи трансферу технологій потребує не лише професійних медіаційних навичок, але й належного рівня знань у сфері права інтелектуальної власності та інноваційної діяльності.

По-третє, одним із найбільш результативних механізмів є широке використання медіаційних застережень у договорах щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Саме завчасне погодження сторонами можливості звернення до медіації дозволяє істотно підвищити ймовірність позасудового врегулювання конфлікту та сприяє формуванню культури альтернативного вирішення спорів.

По-четверте, позитивні результати демонструє інтеграція медіації до діяльності судових та адміністративних органів. Практика держав-членів Європейського Союзу та Великої Британії свідчить, що стимулювання сторін до використання медіації на ранніх стадіях конфлікту сприяє скороченню строків розгляду спорів, зменшенню процесуальних витрат та підвищенню ефективності захисту прав.

По-п'яте, важливою умовою розвитку медіації є забезпечення ефективного виконання медіаційних угод. Саме на цьому акцентує увагу Сінгапурська конвенція ООН про міжнародні угоди за результатами медіації, яка спрямована на створення міжнародного механізму визнання та виконання домовленостей, досягнутих сторонами за результатами медіаційної процедури.

По-шосте, світова практика підтверджує особливу ефективність медіації у спорах, де сторони зацікавлені у продовженні співробітництва після завершення конфлікту. Насамперед це стосується спорів щодо ліцензійних договорів, трансферу технологій, спільних науково-дослідних проєктів, франчайзингу, використання торговельних марок та інших правовідносин, для яких характерна тривала взаємодія учасників.

Таким чином, узагальнення кращих іноземних практик дозволяє дійти висновку, що найбільш ефективна модель медіації у сфері інтелектуальної власності базується на поєднанні спеціалізованого інституційного забезпечення, високого рівня професійної підготовки медіаторів, інтеграції медіації у систему захисту прав інтелектуальної власності та наявності дієвих механізмів виконання досягнутих домовленостей. Саме зазначені елементи можуть становити основу подальшого розвитку та вдосконалення української моделі медіації у сфері інтелектуальної власності.

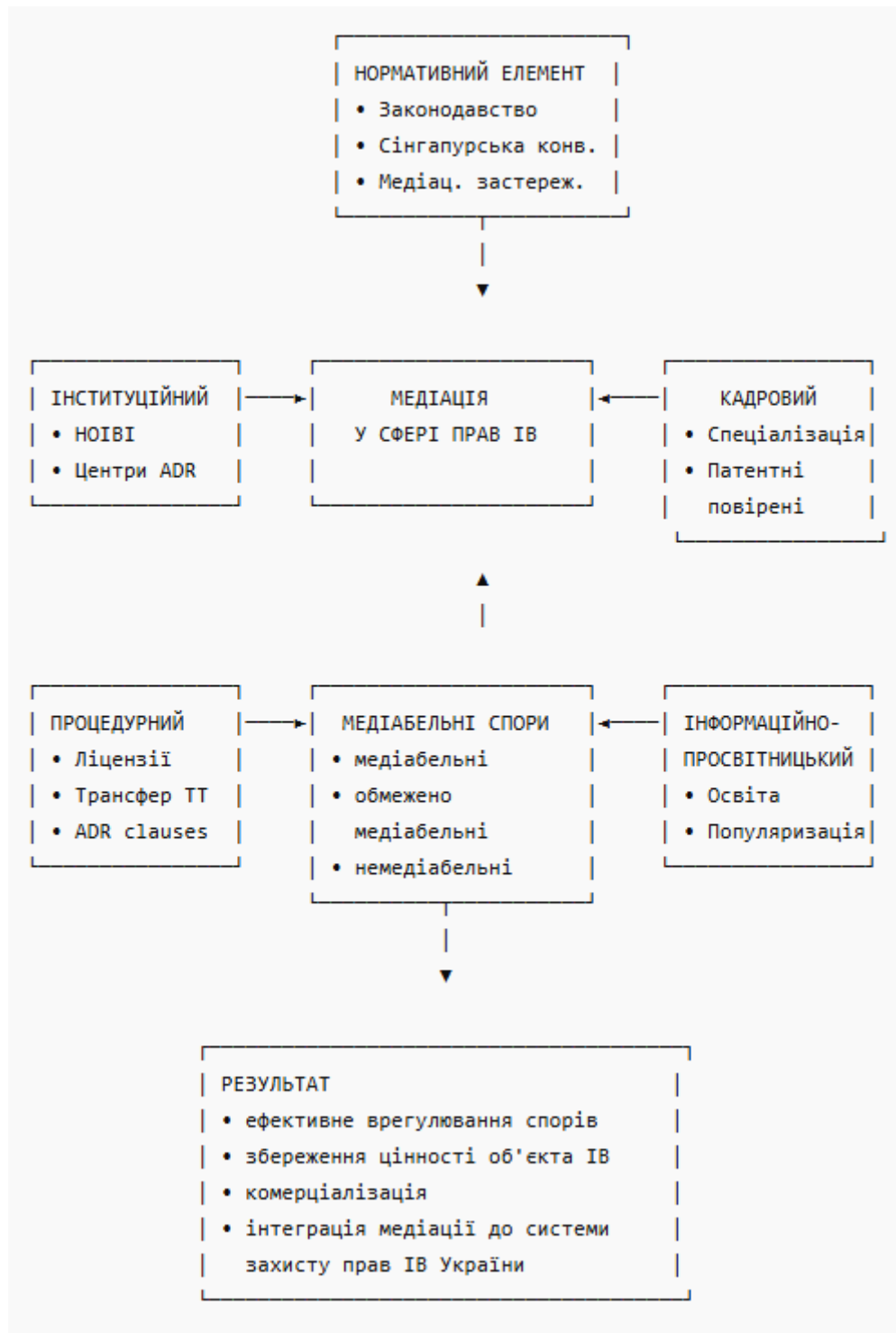
3.2. Модель імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України

Проведене дослідження міжнародного досвіду застосування медіації у сфері інтелектуальної власності дозволяє дійти висновку, що ефективно впровадження медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності в Україні потребує не фрагментарного запозичення окремих зарубіжних практик, а формування цілісної моделі її інтеграції до національної системи охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Така модель повинна враховувати як міжнародний досвід діяльності WIPO, EUIPO та спеціалізованих медіаційних інституцій провідних держав світу, так і особливості української правової системи, структуру органів у сфері інтелектуальної власності, стан розвитку медіації та потреби вітчизняного інноваційного середовища.

Необхідність формування такої моделі зумовлена тим, що сучасна система захисту прав інтелектуальної власності в Україні переважно орієнтована на судові та адміністративні способи вирішення спорів. Водночас зростання кількості інноваційних проєктів, поширення договірних форм комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, активізація трансферу технологій та розвиток цифрової економіки об'єктивно потребують ширшого використання альтернативних механізмів врегулювання конфліктів. Саме медіація здатна забезпечити баланс між необхідністю ефективного захисту прав та збереженням економічних і партнерських відносин між учасниками інтелектуально-правових відносин.

Особливістю запропонованої моделі є її орієнтація на реалізацію принципу збереження цінності об'єкта права інтелектуальної власності, відповідно до якого врегулювання конфлікту повинно не лише усувати правову невизначеність, але й забезпечувати збереження економічного, інноваційного, комерційного та творчого потенціалу відповідного об'єкта.

На нашу думку, модель імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України повинна базуватися на п'яти взаємопов'язаних елементах: нормативному, інституційному, кадровому, процедурному та інформаційно-просвітницькому.

Мал. 1. Модель імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України

Особливістю запропонованої моделі є не лише наявність окремих елементів, а й функціональний взаємозв'язок між ними. Нормативний елемент формує правову основу застосування медіації у сфері інтелектуальної власності; інституційний забезпечує організаційне функціонування відповідних процедур;

кадровий створює необхідний професійний потенціал для їх реалізації; процедурний забезпечує практичне використання медіації на різних стадіях розвитку спору; інформаційно-просвітницький сприяє формуванню культури альтернативного вирішення спорів та поширенню практики використання медіації. Відсутність або недостатній розвиток будь-якого із зазначених елементів знижує ефективність усієї системи, що свідчить про її комплексний характер та необхідність узгодженого розвитку всіх складових запропонованої моделі.

Першим елементом запропонованої моделі є нормативний компонент. Його значення обумовлене тим, що будь-яка система альтернативного вирішення спорів потребує належного правового підґрунтя, яке визначає правовий статус учасників процедури, гарантії її проведення та юридичні наслідки досягнутих домовленостей. Незважаючи на прийняття Закону України «Про медіацію», чинне законодавство практично не враховує специфіку інтелектуально-правових спорів. Відсутні спеціальні положення щодо застосування медіації у сфері інтелектуальної власності, не врегульовано питання участі патентних повірених та галузевих експертів у медіаційному процесі, а також не сформовано належних механізмів стимулювання сторін до використання медіації на ранніх стадіях виникнення конфлікту.

Специфіка нормативного елемента у сфері інтелектуальної власності полягає в необхідності врахування особливостей правового режиму об'єктів права інтелектуальної власності та специфіки інтелектуально-правових спорів. У зв'язку з цим доцільним видається закріплення можливості використання медіаційних застережень у ліцензійних договорах, договорах комерційної концесії, договорах про трансфер технологій, договорах щодо створення службових об'єктів права інтелектуальної власності та інших правочинах у сфері розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Окремого врегулювання потребують питання участі патентних повірених, фахівців з оцінки нематеріальних активів та галузевих експертів у медіаційних процедурах.

У зв'язку з цим перспективним видається нормативне закріплення можливості застосування медіації до окремих категорій спорів у сфері інтелектуальної власності, розроблення типових медіаційних застережень для договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності та формування правових механізмів взаємодії медіації із судовими та адміністративними процедурами захисту прав. Окремого значення набуває завершення процесу ратифікації Сінгапурської конвенції ООН про міжнародні угоди за результатами медіації, що сприятиме підвищенню рівня довіри до медіаційних угод у транскордонних спорах щодо прав інтелектуальної власності.

Другим елементом моделі виступає інституційний компонент. Досвід WIPO та EUIPO переконливо свідчить, що успішне функціонування медіації значною мірою залежить від діяльності спеціалізованих інституцій, які забезпечують організацію процедури, формування професійних стандартів та адміністрування спорів. В Україні важливу роль у цьому процесі вже сьогодні відіграє Центр медіації та посередництва НОІВІ. Разом із тим його потенціал може бути суттєво розширений шляхом створення спеціалізованих програм підтримки медіації у сфері інтелектуальної власності, накопичення та узагальнення практики ІР-медіації, а також налагодження співпраці з міжнародними інституціями, що спеціалізуються на альтернативному вирішенні спорів.

Особливістю інституційного елемента у сфері інтелектуальної власності є необхідність функціонування спеціалізованих суб'єктів, здатних забезпечити врегулювання спорів з урахуванням технічної та інноваційної специфіки відповідних об'єктів. У цьому контексті Центр медіації та посередництва НОІВІ може виконувати не лише функції адміністратора медіаційних процедур, але й функції накопичення практики ІР-медіації, розроблення методичних рекомендацій та координації співпраці з міжнародними інституціями WIPO ADR Center та EUIPO.

Третім елементом є кадровий компонент. Специфіка інтелектуально-правових спорів полягає у поєднанні правових, технічних, економічних та

інноваційних аспектів. Саме тому універсальна підготовка медіатора далеко не завжди забезпечує належний рівень ефективності процедури. У багатьох випадках медіатор повинен розуміти особливості патентування, ліцензування, функціонування ринку інновацій, трансферу технологій, комерціалізації результатів наукових досліджень або діяльності суб'єктів креативних індустрій.

На відміну від багатьох інших категорій спорів, інтелектуально-правові конфлікти нерідко пов'язані із складними технічними рішеннями, цифровими технологіями, результатами наукових досліджень або творчої діяльності. Саме тому медіатор у сфері інтелектуальної власності повинен володіти не лише знаннями у сфері медіації, але й базовими компетентностями у сфері патентного права, авторського права, права на торговельні марки, трансферу технологій та комерціалізації інновацій.

На нашу думку, доцільним є формування окремої спеціалізації медіаторів у сфері інтелектуальної власності, а також розвиток міждисциплінарної взаємодії між медіаторами, патентними повіреними, адвокатами, судовими експертами та фахівцями у відповідних галузях науки і техніки. Такий підхід відповідає практиці WIPO та багатьох держав Європейського Союзу, де спеціалізація медіатора розглядається як одна з ключових умов успішного врегулювання складних інтелектуально-правових конфліктів.

Четвертим елементом є процедурний компонент, який забезпечує практичну інтеграцію медіації до механізму захисту прав інтелектуальної власності. Його сутність полягає у формуванні таких процедурних механізмів, які дозволяють сторонам звернутися до медіації на будь-якому етапі розвитку конфлікту — від виникнення спору до судового чи адміністративного провадження. Особливого значення у цьому контексті набуває ширше використання медіаційних застережень у ліцензійних договорах, договорах про передачу технологій, франчайзингових договорах та інших правочинах щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Особливістю процедурного елемента у сфері інтелектуальної власності є необхідність врахування ступеня медіабельності відповідного спору.

Запропонована класифікація інтелектуально-правових спорів на медіабельні, обмежено медіабельні та немедіабельні дозволяє визначити межі застосування медіації залежно від характеру спірного права, наявності публічного інтересу, впливу на права третіх осіб та необхідності прийняття владного рішення щодо зміни правового статусу об'єкта права інтелектуальної власності.

Крім того, доцільним видається запровадження практики інформування сторін про можливість звернення до медіації під час розгляду спорів у судовому або адміністративному порядку. Такий підхід успішно застосовується в ряді європейських держав та сприяє поширенню культури добровільного врегулювання конфліктів.

П'ятим елементом моделі є інформаційно-просвітницький компонент. Однією з головних причин недостатнього поширення медіації в Україні залишається обмежена обізнаність учасників правовідносин щодо її переваг та можливостей. Це особливо характерно для сфери інтелектуальної власності, де значна частина суб'єктів інноваційної діяльності традиційно орієнтується на судові способи захисту прав.

У сфері інтелектуальної власності інформаційно-просвітницька діяльність повинна бути орієнтована насамперед на винахідників, авторів, патентних повірених, суб'єктів інноваційного підприємництва, стартапи, заклади вищої освіти, наукові установи та суб'єктів креативних індустрій. Формування обізнаності зазначених категорій осіб щодо переваг медіації сприятиме поширенню культури добровільного врегулювання інтелектуально-правових конфліктів та збереженню економічної цінності відповідних об'єктів.

У зв'язку з цим важливого значення набуває формування культури альтернативного вирішення спорів шляхом проведення інформаційних кампаній, підготовки навчальних курсів, проведення тренінгів для правників, патентних повірених, представників бізнесу та наукової спільноти. Поширення позитивного досвіду застосування медіації здатне істотно підвищити рівень довіри до відповідних процедур та стимулювати їх ширше використання на практиці.

Таким чином, запропонована модель імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України являє собою комплексну багаторівневу конструкцію, що поєднує нормативні, інституційні, кадрові, процедурні та інформаційно-просвітницькі механізми. Її реалізація дозволить інтегрувати медіацію до національної системи захисту прав інтелектуальної власності не як альтернативу судовому чи адміністративному захисту, а як самостійний та ефективний елемент єдиного механізму забезпечення прав та законних інтересів учасників інтелектуально-правових відносин. Особливе значення такої моделі полягає у її здатності забезпечити поєднання інтересів правоволодільців, користувачів об'єктів права інтелектуальної власності, інноваційного бізнесу та суспільства загалом, що повністю відповідає сучасним тенденціям розвитку системи захисту прав інтелектуальної власності.

На відміну від загальних моделей розвитку медіації, запропонована модель враховує особливості правового режиму об'єктів права інтелектуальної власності, специфіку інтелектуально-правових спорів, необхідність спеціалізації медіаторів, участі патентних повірених та експертів, використання медіаційних застережень у договорах щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, а також критерії медіабельності таких спорів. Саме це дозволяє розглядати її як спеціальну модель імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що подальший розвиток медіації у сфері інтелектуальної власності в Україні потребує системного підходу, який би поєднував удосконалення законодавчого регулювання, розвиток спеціалізованих інституцій, підготовку фахових медіаторів та формування належної правозастосовної практики. Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що ефективність медіації визначається не лише наявністю відповідних нормативних положень, а й функціонуванням цілісної інфраструктури, здатної забезпечити практичне застосування медіативних технологій у сфері інтелектуальної власності.

Обґрунтовано доцільність формування в Україні комплексної моделі імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності, яка включає нормативний, інституційний, кадровий, процедурний та інформаційно-просвітницький елементи. Встановлено, що лише узгоджений розвиток усіх зазначених складових здатний забезпечити належне функціонування медіації як самостійного механізму врегулювання інтелектуально-правових спорів.

Визначено, що ключову роль у реалізації запропонованої моделі мають відігравати спеціалізовані інституції у сфері інтелектуальної власності, насамперед Центр медіації та посередництва НОІВІ, а також професійні спільноти медіаторів, патентних повірених, адвокатів та експертів. Особливого значення набуває формування спеціалізації медіаторів у сфері інтелектуальної власності, що відповідає сучасним міжнародним тенденціям та враховує складний міждисциплінарний характер відповідних спорів.

Таким чином, запропонована модель має дворівневу структуру. На першому рівні нормативний та інституційний елементи формують організаційно-правову основу функціонування медіації. На другому рівні кадровий, процедурний та інформаційно-просвітницький елементи забезпечують її практичне впровадження та поширення. Взаємодія зазначених елементів спрямована на досягнення кінцевої мети — інтеграції медіації до системи захисту прав інтелектуальної власності як самостійного консенсуального механізму врегулювання спорів. На відміну від традиційних способів захисту прав, які переважно спрямовані на встановлення факту порушення та застосування заходів відповідальності, медіація дозволяє зберегти можливість подальшого використання об'єкта права інтелектуальної власності, продовження договірних відносин між сторонами та подальшої комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

Зроблено висновок, що впровадження запропонованої моделі сприятиме інтеграції медіації до національної системи захисту прав інтелектуальної власності, підвищенню ефективності врегулювання конфліктів, зменшенню навантаження на судову систему, забезпеченню конфіденційності та збереженню

ділових відносин між учасниками інтелектуально-правових відносин. Це, у свою чергу, створить додаткові умови для розвитку інноваційної діяльності, комерціалізації результатів інтелектуальної творчості та формування сучасної системи захисту прав інтелектуальної власності в Україні.

Висновки до Розділу 3.

Проведене дослідження міжнародного досвіду застосування медіації у сфері інтелектуальної власності дозволяє дійти висновку, що ефективне впровадження медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України потребує комплексного та системного підходу, який виходить за межі суто нормативного закріплення відповідних процедур. Аналіз діяльності Центру арбітражу та медіації Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO Arbitration and Mediation Center), практики EUIPO, а також досвіду США, Великої Британії, Німеччини, Франції та Нідерландів засвідчив, що успішне функціонування медіації у сфері інтелектуальної власності забезпечується лише за умови поєднання належного правового регулювання, спеціалізованої інституційної підтримки, професійної підготовки медіаторів, ефективних процедурних механізмів та високого рівня правової культури учасників відповідних правовідносин.

У результаті проведеного дослідження обґрунтовано авторську модель імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України, яка ґрунтується на взаємодії нормативного, інституційного, кадрового, процедурного та інформаційно-просвітницького елементів. Встановлено, що кожен із зазначених елементів виконує самостійну функцію, однак лише їх узгоджений розвиток здатний забезпечити ефективне функціонування медіації як самостійного механізму врегулювання інтелектуально-правових спорів та її повноцінну інтеграцію до національної системи захисту прав інтелектуальної власності.

Доведено, що нормативний елемент моделі повинен забезпечувати не лише загальні правові засади здійснення медіації, а й враховувати специфіку правового режиму об'єктів права інтелектуальної власності, особливості ліцензійних, авторських, патентних та інших інтелектуально-правових спорів. Інституційний елемент покликаний забезпечити функціонування спеціалізованої інфраструктури медіації у сфері інтелектуальної власності, центральне місце в якій може посідати Центр медіації та посередництва НОІВІ. Кадровий елемент передбачає формування спеціалізації медіаторів у сфері інтелектуальної власності та розвиток міждисциплінарної взаємодії між медіаторами, патентними повіреними, адвокатами, судовими експертами та фахівцями у відповідних галузях науки і техніки. Процедурний елемент забезпечує практичне використання медіації на різних стадіях розвитку конфлікту, а інформаційно-просвітницький – формування культури альтернативного вирішення спорів серед авторів, винахідників, суб'єктів інноваційної діяльності, представників бізнесу та інших учасників інтелектуально-правових відносин.

Встановлено, що інтеграція медіації до системи захисту прав інтелектуальної власності повинна здійснюватися не як заміна судових чи адміністративних способів захисту, а як їх органічне доповнення. Такий підхід відповідає сучасним міжнародним тенденціям розвитку альтернативного вирішення спорів та дозволяє забезпечити більш гнучке, конфіденційне, економічно ефективне й орієнтоване на інтереси сторін врегулювання конфліктів.

Обґрунтовано, що особливе значення медіації у сфері інтелектуальної власності полягає не лише у можливості досягнення сторонами взаємоприйняттого врегулювання спору, а й у забезпеченні збереження економічної, інноваційної, комерційної та творчої цінності відповідного об'єкта права інтелектуальної власності. Саме ця обставина відрізняє медіацію від більшості юрисдикційних способів захисту, які спрямовані насамперед на встановлення факту порушення права та застосування відповідних способів захисту. Натомість медіація дозволяє сторонам не лише усунути конфлікт, а й

зберегти можливість подальшого використання об'єкта права інтелектуальної власності, продовження договірних та партнерських відносин, здійснення трансферу технологій та подальшої комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності.

Доведено, що функціональне призначення медіації у сфері інтелектуальної власності доцільно розглядати ширше, ніж виключно як спосіб альтернативного вирішення спорів. У сучасних умовах вона виступає важливим інструментом забезпечення стабільності інноваційних відносин, підтримання ділового співробітництва між суб'єктами інтелектуальної діяльності, збереження інвестиційної привабливості інноваційних проєктів та створення передумов для ефективної комерціалізації результатів творчої праці.

Таким чином, реалізація запропонованої моделі створює передумови для формування в Україні сучасної системи захисту прав інтелектуальної власності, у якій медіація виступатиме самостійним консенсуальним способом захисту прав інтелектуальної власності та важливим елементом загального механізму забезпечення прав і законних інтересів учасників інтелектуально-правових відносин. Впровадження запропонованої моделі сприятиме поширенню культури добровільного врегулювання конфліктів, розвитку інноваційної діяльності, збереженню цінності результатів інтелектуальної діяльності, підвищенню ефективності їх комерціалізації та наближенню національної правової системи до сучасних міжнародних і європейських стандартів у сфері альтернативного вирішення спорів.

ВИСНОВОК

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні теоретико-правових засад застосування медіації як способу вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності, встановленні особливостей її використання для врегулювання інтелектуально-правових конфліктів, визначенні меж медіабельності відповідних спорів, місця медіації в системі захисту прав інтелектуальної власності та розробленні науково обґрунтованої моделі імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України.

За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки:

1. На виконання завдання дослідження, яке полягало в аналізі передумов, закономірностей та основних етапів становлення інституту медіації, встановлено, що розвиток медіації доцільно розглядати через призму трьох взаємопов'язаних масштабів: національного масштабу країн-лідерів упровадження медіації, міжнародного масштабу та національного масштабу України. Удосконалено методологічний підхід до дослідження еволюції медіації шляхом поєднання інституційної та правової складових її розвитку в межах кожного із зазначених масштабів. Уперше запропоновано періодизацію розвитку медіації в Україні через поєднання інституційного та правового критеріїв. Доведено, що інституційний розвиток медіації в Україні випереджав її законодавче оформлення, що зумовило формування самостійних етапів інституційного та правового розвитку медіації. Встановлено, що сучасний стан медіації в Україні є результатом тривалого впливу міжнародних стандартів альтернативного вирішення спорів та поступової адаптації зарубіжного досвіду до національної правової системи.

2. На виконання завдання щодо визначення поняття, правової природи, видів та принципів медіації встановлено, що медіація являє собою самостійну позаюрисдикційну структуровану процедуру превентивного та врегульовувального характеру, що здійснюється за участю нейтрального

медіатора та спрямована на досягнення сторонами взаємоприйняттого рішення шляхом переговорів. Удосконалено наукові підходи до визначення правової природи медіації через акцентування її самостійного місця серед способів вирішення спорів та її договірно-консенсуального характеру. Систематизовано види медіації за галузями права та запропоновано нову класифікаційну характеристику – за підставою звернення за захистом права, відповідно до якої розрізняються медіація щодо порушеного права, медіація щодо невизнаного права та медіація щодо оспорюваного права.

3. У результаті дослідження принципів медіації встановлено, що специфіка інтелектуально-правових спорів потребує розширення традиційної системи принципів медіації. Уперше запропоновано спеціальний принцип медіації у сфері інтелектуальної власності – принцип збереження цінності об'єкта права інтелектуальної власності. Обґрунтовано, що зміст цього принципу полягає у спрямованості медіативної процедури не лише на врегулювання конфлікту, а й на забезпечення максимально можливого збереження економічного, інноваційного, комерційного та творчого потенціалу відповідного об'єкта права інтелектуальної власності. Встановлено, що саме цей принцип найбільш повно відображає специфіку медіації у сфері інтелектуальної власності та відрізняє її від інших видів альтернативного вирішення спорів.

4. На виконання завдання щодо аналізу сучасного стану нормативно-правового регулювання медіації встановлено, що сучасне правове регулювання медіації формується під впливом взаємодії міжнародних, європейських та національних джерел права. Подальшого розвитку набули наукові підходи до розуміння сучасних тенденцій міжнародно-правового регулювання медіації, відповідно до яких його розвиток характеризується поступовим зміщенням акценту від регламентації самої процедури до забезпечення юридичної сили, визнання та виконання домовленостей, досягнутих сторонами за результатами медіації. Встановлено визначальний вплив Модельного закону ЮНСІТРАЛ 2018 року та Сінгапурської конвенції про міжнародні угоди за результатами медіації

на формування сучасних міжнародних стандартів альтернативного вирішення спорів.

5. На виконання завдання щодо визначення місця медіації в системі захисту прав інтелектуальної власності доведено, що медіація займає самостійне місце поряд із судовим та адміністративним захистом, арбітражем, переговорами та іншими способами вирішення спорів. Подальшого розвитку набули доктринальні положення щодо місця медіації в системі способів захисту прав інтелектуальної власності. Обґрунтовано, що медіацію доцільно розглядати як самостійний консенсуальний спосіб захисту прав інтелектуальної власності, спрямований не лише на врегулювання конфлікту, а й на збереження економічної, інноваційної та комерційної цінності об'єкта права інтелектуальної власності.

6. На виконання завдання щодо визначення медіабельності спорів у сфері інтелектуальної власності обґрунтовано, що медіабельність не є самостійною властивістю спору. Уперше доведено, що вона становить результат комплексної оцінки предмета спору, характеру спірного права, меж диспозитивності сторін, наявності публічного інтересу, впливу можливого врегулювання на права третіх осіб та правових наслідків досягнутих домовленостей. Удосконалено підходи до класифікації спорів у сфері інтелектуальної власності шляхом їх поділу на медіабельні, обмежено медіабельні та немедіабельні. Встановлено, що саме такий підхід дозволяє найбільш точно визначати межі застосування медіації у сфері інтелектуальної власності.

7. На виконання завдання щодо дослідження інструментів медіації та особливостей їх використання у сфері інтелектуальної власності встановлено, що функціональне призначення медіації не обмежується лише вирішенням спорів. Подальшого розвитку набули наукові підходи до визначення функціонального призначення медіації у сфері інтелектуальної власності, яку запропоновано розглядати не лише як спосіб альтернативного вирішення спорів, а й як правовий інструмент збереження економічної цінності об'єктів права інтелектуальної

власності та створення передумов для їх подальшого використання і комерціалізації. Встановлено, що медіація найбільшою мірою відповідає природі тих інтелектуально-правових спорів, у яких збереження подальших договірних, інноваційних та комерційних відносин між сторонами має самостійне правове та економічне значення.

8. На виконання завдання щодо вивчення іноземного досвіду встановлено, що найбільш ефективні моделі функціонування спеціалізованої медіації сформувалися у США, Великій Британії, Німеччині, Франції, Австрії, а також у межах діяльності Центру арбітражу та медіації Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Визначено, що до позитивних практик, які можуть бути адаптовані до умов України, належать спеціалізація медіаторів, використання онлайн-медіації, активна роль спеціалізованих інституцій, популяризація медіації серед учасників інноваційної діяльності та розвиток механізмів співпраці між медіаторами і фахівцями у сфері інтелектуальної власності.

9. На виконання завершального завдання дослідження уперше обґрунтовано авторську модель імплементації медіації в систему захисту прав інтелектуальної власності України, яка включає нормативний, інституційний, кадровий, процедурний та інформаційно-просвітницький елементи. Доведено, що ефективне функціонування медіації можливе лише за умови комплексного розвитку всіх зазначених складових та їх узгодженої взаємодії. Встановлено, що реалізація запропонованої моделі сприятиме інтеграції медіації до національної системи захисту прав інтелектуальної власності як самостійного способу захисту прав, забезпеченню збереження цінності об'єктів права інтелектуальної власності, підвищенню ефективності їх комерціалізації, розвитку інноваційної діяльності та наближенню України до сучасних міжнародних і європейських стандартів альтернативного вирішення спорів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прущак В.Є. Історичний аспект розвитку альтернативних способів вирішення спорів. *Часопис цивілістики*. 2019. Випуск 34, спецвипуск «Цивільний процес». С. 90-95.
2. Олександр Кацьора. Проблеми та стан розвитку медіації в Україні. *Grani* 24 (7-8) 2021. С. 21-25.
3. Радченко Ю.В. Медіація в системі механізмів публічного управління. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/31954> (дата звернення: 14.07.2023).
4. Бородін Є. Є. Механізм медіації в системі публічного управління: дис. ... канд. наук держ. упр. Дніпро, 2019. 245 с.
5. Койчева О.С. Парадигма «win-win» в податкових спорах: міф чи реальність?
<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12707/%D0%9A%D0%BE%D0%B9%D1%87%D0%B5%D0%B2%D0%B0%20%D0%9E.%20%D0%A1.%20%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%B3%D0%BC%D0%B0%20%C2%ABwin-win%C2%BB%20%D0%B2%20%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%20%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%85....pdf?sequence=1&isAllowed=y>
6. Що таке стратегія win-win?
<https://www.facebook.com/zdorovostyle/photos/a.112711920440846/195908368787867/?type=3>
7. Овсієнко Т.Ю. Медіація у сфері інтелектуальної власності.
https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/81910/1/Ovsienko_Masters_thesis.pdf;jsessionid=DB2C7D3DE9736BB08DECE4E248AFDAF7
8. Ковтун Н.Г. Медіація у системі захисту прав інтелектуальної власності: іноземний досвід та національна практика.

<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/27943/1/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D1%82%D1%83%D0%BD%20%D0%9D.%D0%93.pdf>

9. Баран А.В. Зарубіжний досвід запровадження медіації як альтернативного способу вирішення конфліктів (на прикладі Німеччини). *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 2. С. 5-11.
10. Digmeyer, F. Mediation in Germany. Retrieved from www.in-mediation.eu/en/mediation-in-gerrmany#_ftn46
11. Комаров В.В. Практика застосування медіації. URL: <http://uristinfo.net/grazhdanskij-protsess/259-kurs-tsivilnogo-protsesu-vv-komarov/8396-tsivilne-sudochinstvo-ta-mediatsija.html?start=3>
12. Міжнародний комерційний арбітраж : навч. посіб. / Г.А. Цірат. К.: Алерта, 2019. 410 с.
13. Нью-йоркська конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень: 60-річна історія успіху. <https://macom.org.ua/novyny-ta-zvity/nyu-jorkska-konventsija-pro-vyznannya-ta-vykonannya-inozemnyh-arbitrazhnyh-rishen-60-richna-istoriya-uspihu/>
14. Юна Потьомкіна. Сінгапурська конвенція: 7 місяців потому. <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/singapurska-konvenciya-7-misyaciv-potomu.html>
15. Любов Логуш. Міжнародна практика застосування медіації в діяльності юридичних клінік в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №6. С. 221-227.
16. Істін С.О. Міжнародні стандарти медіації як альтернативного способу вирішення спорів та їх імплементація в умовах євроінтеграції України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/79.pdf>
17. Адвокат та медіація / Г. Гаро, А. Зернова, Г. Єременко, Р. Коваль, С. Погоріла, В. Поліщук, О. Помазановська, Л. Романадзе, М. Саєнко, В. Ситюк. Х.: Фактор-Медіа, 2022. 112 с.
18. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний торговий арбітраж. <https://ips.ligazakon.net/document/MU97397>

19. 2018 Сінгапурська конвенція про медіацію. <https://www.international-arbitration-attorney.com/uk/2018-singapore-convention-on-mediation/>
20. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про міжнародні мирові угоди, досягнуті в результаті медіації (Нью-Йорк, 2018 рік) («Сінгапурська конвенція про медіацію»). https://uncitral.un.org/ru/texts/mediation/conventions/international_settlement_agreements
21. Потьомкіна Ю.С. ПРИЄДНАННЯ УКРАЇНИ ДО СІНГАПУРСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ: ЩО ДАЛІ? https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Potomkina_Pryyednannya-Ukrayiny-do-Singapurskoyi-konventsii.pdf
22. UNITED NATIONS CONVENTION ON INTERNATIONAL SETTLEMENT AGREEMENTS RESULTING FROM MEDIATION. New York, 20 December 2018. <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2020/12/Status-2018-Singapore-Convention-on-Mediation.pdf>
23. UN Treaty Collection Depository URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXII-4&chapter=22&clang=_en
24. Романадзе Луїза. Сінгапурська конвенція: виклики імплементації. [http://zt.knute.edu.ua/files/2020/03\(110\)/4.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2020/03(110)/4.pdf)
25. A/CN.9/846/Add.5 - Settlement of commercial disputes - Enforcement of settlement agreements resulting from international commercial conciliation/mediation - Compilation of comments by Governments URL: <https://undocs.org/en/A/CN.9/846/Add.5> [in English].
26. See generally Born's Finest: 19 Leading Arbitral Institutions of the World. <https://web.archive.org/web/20220120141349/https://www.linkedin.com/pulse/borns-finest-19-leading-arbitral-institutions-world-aibek-ahmedov>
27. WIPO Arbitration Rules. <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2021/04/WIPO-Arbitration-Rules.pdf>
28. WIPO Expedited Arbitration Rules. <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2021/04/WIPO-Expedited-Arbitration-Rules.pdf>

29. WIPO Mediation Rules. <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2021/04/WIPO-Mediation-Rules.pdf>
30. WIPO Caseload Summary. <https://www.acerislaw.com/wp-content/uploads/2023/11/wipo.int-WIPO-Caseload-Summary.pdf>
31. Водоп'ян Т.В. ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ. <http://ppp-journal.kiev.ua/archive/2020/20/9.pdf>
32. Тетяна Кисельова. Інтеграція медіації в судову систему України: Програмний документ, Рада Європи, Київ, 2017. URL: <https://rm.coe.int/kyselova-t-mediation-integartion-ukr-new-31-07-2017/168075c1e7>
33. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 року № 943-р “Деякі питання Національного органу інтелектуальної власності”. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-2022-%D1%80#Text>
34. Про Центр. <https://ip-mediation.nipo.gov.ua/>
35. Бородін Є. Є. Організаційно-правові підстави застосування медіації в системі державного управління. Аспекти публічного управління. 2019. № 4. С. 28-34.
36. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України від 24 травня 2011 р. № 597/2011 URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/597/2011>
37. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 № 3460-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2011, № 51, ст.577. На даний час «Про безоплатну правничу допомогу» {Назва Закону в редакції Закону № 3022-IX від 10.04.2023}
38. Юна Потьомкіна. Конвенція ООН «Про міжнародні угоди за результатами медіації» як новий інструмент у міжнародній торгівлі. *Юрист & Закон*. №35. 3 жовтня 2019 року. https://www.asterslaw.com/ua/press_center/publications/singapore_convention_as_a_new_tool_in_international_trade/
39. Проект Закону України «Про медіацію» https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877

40. Bobrowicz M. Mediacjegospodarsze – jakmediowaжiprzekonywaж. Warszawa, 2004. S. 13-14.
41. Besemer C. Mediation: Vermittlung in Konflikten. Königsfeld: Stiftung Gewaltfreies Leben, 1999. 176 S.
42. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів: вітчизняний та зарубіжний досвід: наукова монографія / За заг. ред. В.І. Цимбалюка - Львів: «Новий Світ- 2000», 2020. - 172 с.
43. Олена Штогрин. Медіація – метод вирішення спорів із залученням посередника. <https://www.dictio.com.ua/news/mediaciya-metod-virishennya-sporiv-iz-zaluchennyam-poserednika>
44. Шишка Н.В. Поняття «медіація» як альтернативна форма вирішення спорів: до проблеми праворозуміння. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 297-301.
45. Васильев С.В. Гражданский процесс: учебное пособие. 2-е изд., доп. Харьков: Одиссей, 2007. 512 с.
46. Владислав Мартинчук. Медіація у сучасному світі. <https://de-jure.ua/mediaciya-v-sovremennom-mire>
47. Анцупов А. Я., Шипілов А. І. Конфліктологія: теорія, історія, бібліографія. С. 490-491.
48. Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 № 143-V. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2006, № 45, ст.434.
49. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. — 5-те вид. — К.; Ірпінь : Перун, 2005.
50. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. с. 443.
51. Процес - що це таке, визначення та поняття. <https://uk.economy-pedia.com/11032726-process>
52. Словник української мови. Поняття «Засіб». <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%96%D0%B1>

53. Поняття способу.
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1>
54. Указ Президента України «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» від 10 травня 2006 року № 361/2006 року.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text>
55. Положення про надання безоплатної первинної правової допомоги в Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, затверджене Наказом Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 04.05.2016 № 320.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0753-16/stru#Stru>
56. Медіація у професійній діяльності юриста. Підручник / за заг. редакцією Наталі Крестовської, Луїзи Романадзе. Одеса «Екологія». 2019. 462 с.
57. Огречук Г.О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Київ, 2016.
58. Цимбалюк В. Теоретико-правовий аналіз зарубіжного досвіду правового забезпечення медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 11. С. 55–60.
59. Йосипенко С.Т. Принципи медіації у приватно-правових відносинах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 31. Т. 1. С. 130–133.
60. Притика Ю.Д. Зміст та класифікація принципів медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 86–92.
61. Шишка Н.В. Поняття та загальна характеристика принципів медіації. *Ампаро*. 2022. Спецвипуск. Т. 2. С. 67–72.
62. Огречук Г.О. Основні принципи медіації як приватноправової процедури. . 2017. № 11. С. 95–102.
63. Цимбалюк В.І. Принципи медіації як основа альтернативного вирішення спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 57–60.

64. Крестовська Н.М., Романадзе Л.Д. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.
65. Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022, № 7, ст.51
66. Можайкіна О.С. Сутність принципу добровільності в медіації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2020. Вип. 61. Ч. 1. С. 77–79.
67. Можайкіна О.С. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 55–57.
68. Романадзе Л.Д. Медіація як цінність. Київ: Видавництво «ДУХ І ЛІТЕРА», 2019. 264 с.
69. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32008L0052>
70. Огречук Г.О. Основні принципи медіації як приватноправової процедури. *Право України*. 2017. № 11. С. 95–102.
71. European Code of Conduct for Mediators. Adopted by the European Commission in 2004. Brussels, 2004. https://www.centrale-fuer-mediation.de/media/zkm_2_2004_148_172.pdf
72. Йосипенко С.Т. Принципи медіації у приватно-правових відносинах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 31. Т. 1. С. 130–133.
73. Цимбалюк В.І. Принципи медіації як основа альтернативного вирішення спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 57–60.
74. Фігун Н.І. Медіація в Україні: тенденції розвитку та проблеми реалізації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 3 (23). С. 108–114.
75. Романадзе Л.Д. Медіація як спосіб вирішення приватноправових спорів: монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 300 с.

76. Землянська В.В. Медіація та переговори як методи вирішення конфліктів. Київ: Вид. Захаренко В.О., 2012. 168 с.
77. Н.А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 312 с.
78. WIPO Mediation Rules. Geneva: World Intellectual Property Organization, чинна редакція.
79. WIPO Arbitration and Mediation Center. <https://www.wipo.int/amc/en/center/background.html>
80. Ясиновський І.Я. Проблеми впровадження та проведення медіації в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 49–55.
81. Кармаза О.О. Інститут медіації: основні концепції розвитку. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 24–28.
82. Грень Н.М. Медіація як спосіб вирішення приватноправових спорів: теоретико-правовий аспект : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 404 с.
83. Белінська О.В. Медіація – альтернативне вирішення спорів. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 127–130.
84. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141
85. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 6, ст.56
86. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-ІV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 40-41, 42, ст.492
87. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-ІV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005, № 35-36, № 37, ст.446
88. Типовий закон ЮНСІТРАЛІ про міжнародну комерційну медіацію та міжнародні угоди за результатами медіації https://uncitral.un.org/ru/texts/mediation/modellaw/commercial_conciliation
89. WIPO Mediation Rules. <https://www.wipo.int/amc/en/mediation/rules>
90. WIPO Guide to WIPO Mediation. Geneva: World Intellectual Property Organization, 2023.

91. Halket T.D. Mediation of Intellectual Property Disputes: WIPO Experience and Clauses. *Journal of International Arbitration*. 2006. Vol. 23. No. 4. P. 355–366.
92. UNCITRAL Mediation Rules (2021). https://uncitral.un.org/sites/default/files/media-documents/uncitral/en/22-01369_mediation_rules_ebook_1.pdf
93. UNCITRAL Notes on Mediation (2021). https://uncitral.un.org/sites/default/files/media-documents/uncitral/en/mediation_notes.pdf
94. Guide to Enactment and Use of the Model Law. https://www.trans-lex.org/117250/_/guide-to-enactment-an-use-of-the-uncitral-model-law-on-international-commercial-conciliationun-doc-sales-no-e03v4-2004-at-44/
95. Senftleben M. ADR in Intellectual Property Disputes: Efficient Means for Innovation and Creativity. In: *Intellectual Property and Access to Science and Culture*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2016.
96. УКРНОІВІ. Центр медіації та посередництва. <https://ip-mediation.nipo.gov.ua/>
97. Правила проведення медіації у сфері інтелектуальної власності. ЗАТВЕРДЖЕНІ Наказом УКРНОІВІ 07.09.2023 № 159-Н/2023. <https://ip-mediation.nipo.gov.ua/resources/detail/pravila-provedennya-ir-mediaciyi/>
98. de Werra J. Alternative Dispute Resolution for Intellectual Property Disputes: A New Opportunity? *Arbitration International*. 2010. Vol. 26. No. 3. P. 321–353.
99. Resolving IP Disputes through Mediation and Arbitration. <https://www.wipo.int/en/web/wipo-magazine/articles/resolving-ip-disputes-through-mediation-and-arbitration-35194>
100. І.О. Ромащенко. Порядок та форми захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів шляхом зміни та припинення правовідношення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Випуск 3. Т. 1. С. 110-115.
101. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40-44, ст.356

102. WIPO Arbitration. <https://www.acerislaw.com/wipo-arbitration/>
103. Why Arbitration in Intellectual Property? <https://www.wipo.int/amc/en/arbitration/why-is-arb.html>
104. Moore C.W. The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict. 4th ed. San Francisco : Jossey-Bass, 2014. P. 15–18.
105. Bush R.A.B., Folger J.P. The Promise of Mediation: The Transformative Approach to Conflict. San Francisco : Jossey-Bass, 2005. P. 45–52.
106. Романадзе Л.Д. Медіація: підручник. Одеса : Фенікс, 2018. С. 42–47.
107. Alexander N. International and Comparative Mediation. Austin: Wolters Kluwer, 2009. P. 18–21.
108. Романадзе Л. Д. Критерії медіабельності в контексті системи вирішення спорів. –Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 6(35), 2020. С. 8-13.
109. Бортнікова А. Г. Правові засади застосування медіації як способу вирішення публічно-правових спорів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 286 с.
110. Boulle L. Mediation: Principles, Process, Practice. 3rd ed. Chatswood, NSW : LexisNexis Butterworths, 2011. 584 p.
111. Мазаракі Н.В. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2019.
112. Recommended WIPO-INTA Contract Clauses and Submission Agreements FUTURE DISPUTES. https://www.wipo.int/amc/en/clauses/inta_clauses.html
113. The mediation agreements. <https://mediadorconflictos.com/en/the-mediation-agreements/>
114. Legal Nature of Agreement Documents Prepared at the End of Mediation Process. <https://www.erdemirozmen.com/agenda-in-law/articles/legal-nature-of-agreement-documents-prepared-at-the-end-of-mediation-process>
115. Contract , https://en.wikipedia.org/wiki/Contract?utm_source
116. EUIPO Mediation Service. <https://www.euipo.europa.eu/en/mediation-centre>
117. EUIPO Case Studies on Mediation. <https://www.euipo.europa.eu/en/the-office/alternative-dispute-resolution/mediation/case-studies>

118. Standard Essential Patents, SEP.
<https://www.wipo.int/en/web/patents/topics/sep>
119. Conseil supérieur de la propriété littéraire et artistique (CSPLA) — офіційні матеріали щодо медіації у сфері авторського права;
120. Директива (ЄС) 2019/790/. від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Турлай О.І. Історичні аспекти виникнення медіації як форми захисту прав інтелектуальної власності. Актуальні питання правознавства. 2022. № 4. С. 18-23.
2. Турлай О.І. Медіація як позасудовий спосіб врегулювання спорів щодо об'єктів права інтелектуальної власності. Наше право. 2022. № 4. С. 131-136.
3. Турлай О.І. Особливості запровадження медіації в Україні та досвід країн ЄС. Visegrad Journal on Human Rights. 2022. № 4. с. 156-161.
4. Турлай О.І. Зарубіжний досвід застосування медіації для захисту прав інтелектуальної власності. Наше право. 2023. № 1. С. 135-141.
5. Турлай О.І. Поняття медіабельності спору у сфері інтелектуальної власності та її критерії. Наукові записки. Серія Право. Випуск 17. 2024. С. 69-74.

Публікації, що додатково відображають результати дослідження:

6. Турлай О.І. Поняття, основні принципи, види та етапи медіації. Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. м. Тернопіль, 6 травня 2022 р. С. 158-162.
7. Турлай О.І. Головні підходи до застосування процедури медіації в зарубіжних країнах. Світ наукових досліджень. Випуск 16. Матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції. м. Тернопіль, Україна м. Переворськ, Польща, 16-17 лютого 2023 р. С. 193-195.
8. Турлай О.І. Переваги та недоліки медіації у вирішенні спорів у сфері права інтелектуальної власності. Юридичні науки: проблеми та перспективи. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р. С. 60-63.
9. Турлай О.І. Роль Центру з арбітражу та посередництва у вирішенні спорів у сфері інтелектуальної власності. Удосконалення законодавства та

механізму реалізації захисту прав інтелектуальної власності в умовах післявоєнного відновлення України. Матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції міст Київ-Дніпро. 23-24 березня 2023 р. С.161-164.

10. Турлай О.І. Становлення інституту медіації в Україні та США: порівняльно-правова характеристика. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р. С. 403-405.

11. Турлай О.І. Правова природа медіаційної угоди у спорах інтелектуальної власності. «Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції м. Тернопіль, 2-3 травня 2025 року. С. 102-106.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 51-75-75;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

№ 126-29/1434

04 червня 2019р

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Проректор з науково-педагогічної роботи
Західноукраїнського національного
університету
к.е.н., доцент**

Віктор ОСТРОВЕРХОВ

АКТ

**про результати впровадження дисертаційного дослідження
Турлая Олега Івановича на тему: «Медіація як спосіб вирішення спорів у сфері
інтелектуальної власності», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 Право,
у навчальний процес юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету**

Комісія у складі:

Голови: Юркевич Ірини Ігорівни, заступника декана юридичного факультету,
доктора філософії в галузі права, доцента, доцента кафедри кримінального права та
процесу,

Членів комісії: Труфанової Юлії Владиславівни, кандидата юридичних наук,
доцента, доцента кафедри цивільного права і процесу, Паращук Лілії Георгіївни,
кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри цивільного права і процесу,

склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Турлая
Олега Івановича на тему: «Медіація як спосіб вирішення спорів у сфері інтелектуальної
власності», використовується у навчальному процесі для занять з дисциплін «Цивільне
право» (загальна частина), «Цивільне право» (особлива частина) та «Право
інтелектуальної власності», які викладаються для здобувачів освіти ступеня бакалавра
спеціальності 081 – Право.

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення у навчально-
методичних виданнях з вказаних дисциплін, опорних конспектах лекцій та інших
навчальних матеріалах. Зокрема, в якості джерел для поглибленого вивчення окремих
тем рекомендовано наступні публікації:

1. Турлай О.І. Історичні аспекти виникнення медіації як форми захисту прав інтелектуальної власності. *Актуальні питання правознавства*. 2022. № 4. С. 18-23.
2. Турлай О.І. Медіація як позасудовий спосіб врегулювання спорів щодо об'єктів права інтелектуальної власності. *Наше право*. 2022. № 4. С. 131-136.
3. Турлай О.І. Особливості запровадження медіації в Україні та досвід країн ЄС. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 4. С. 156-161.
4. Турлай О.І. Зарубіжний досвід застосування медіації для захисту прав інтелектуальної власності. *Наше право*. 2023. № 1. С. 135-141.
5. Турлай О.І. Поняття медіабельності спору у сфері інтелектуальної власності та її критерії. *Наукові записки. Серія Право. Випуск 17*. 2024. С. 69-74.
6. Турлай О.І. Поняття, основні принципи, види та етапи медіації. *Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*. м. Тернопіль, 6 травня 2022 р. С. 158-162.
7. Турлай О.І. Головні підходи до застосування процедури медіації в зарубіжних країнах. *Світ наукових досліджень. Випуск 16. Матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції*. м. Тернопіль, Україна м. Переворськ, Польща, 16-17 лютого 2023 р. С. 193-195.
8. Турлай О.І. Переваги та недоліки медіації у вирішенні спорів у сфері права інтелектуальної власності. *Юридичні науки: проблеми та перспективи. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Запоріжжя, 24-25 лютого 2023 р. С. 60-63.
9. Турлай О.І. Роль Центру з арбітражу та посередництва у вирішенні спорів у сфері інтелектуальної власності. *Удосконалення законодавства та механізму реалізації захисту прав інтелектуальної власності в умовах післявоєнного відновлення України. Матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції міст Київ-Дніпро*. 23-24 березня 2023 р. С.161-164.
10. Турлай О.І. Становлення інституту медіації в Україні та США: порівняльно-правова характеристика. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Тернопіль, 28 квітня 2023 р. С. 403-405.
11. Турлай О.І. Правова природа медіаційної угоди у спрах інтелектуальної власності. *«Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції м. Тернопіль, 2-3 травня 2025 року*. С. 102-106.

Голова комісії:

Заступник декана юридичного факультету,
доктор філософії в галузі права,
доцент, доцент кафедри кримінального права
та процесу

Ірина ЮРКЕВИЧ

Члени комісії:

Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і
процесу

Юлія ТРУФАНОВА

Кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і
процесу

Лілія ПАРАЩУК

АКТ
про результати впровадження дисертаційного дослідження
Турлая Олега Івановича
на тему:
«Медіація як спосіб вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності»,
поданого на здобуття ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 – Право
у діяльність адвоката Ганущин Ольги Богданівни

Даним актом підтверджую, що результати дисертаційного дослідження Турлая Олега Івановича на тему «Медіація як спосіб вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, враховуються у моїй професійній діяльності як адвоката, зокрема під час надання правової допомоги учасникам спорів у сфері інтелектуальної власності, проведення переговорів між сторонами конфлікту, розроблення правових механізмів досудового врегулювання спорів та формування стратегії захисту прав клієнтів.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання сформульованих автором наукових висновків і рекомендацій при врегулюванні спорів щодо авторських прав, торговельних марок, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, комерційної таємниці та інших об'єктів права інтелектуальної власності. Наукові положення дисертації сприяють більш ефективному використанню медіації як альтернативного способу вирішення спорів, що дозволяє сторонам досягати взаємоприйнятних рішень без звернення до суду або до початку судового розгляду.

Застосування результатів дослідження є корисним під час підготовки медіаційних застережень у договорах щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, розроблення проєктів мирових та медіаційних угод, визначення правових наслідків досягнутих домовленостей, а також при оцінці перспектив використання медіаційних процедур у конкретних категоріях спорів. Висновки автора дозволяють більш повно враховувати інтереси сторін, забезпечувати конфіденційність врегулювання конфлікту та зберігати ділові відносини між учасниками правовідносин у сфері інтелектуальної власності.

Особливу практичну цінність становлять положення дисертації щодо визначення місця медіації у системі захисту прав інтелектуальної власності, співвідношення медіаційних процедур із судовими та іншими способами захисту прав, а також врахування міжнародного досвіду застосування медіації у сфері інтелектуальної власності. Використання зазначених напрацювань сприяє підвищенню ефективності правничої допомоги, зниженню рівня конфліктності між сторонами спору та забезпеченню належного захисту прав і законних інтересів учасників відповідних правовідносин.

Адвокат

Ольга ГАНУЩИН

АКТ
про результати впровадження дисертаційного дослідження
Турлая Олега Івановича
на тему:
«Медіація як спосіб вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності»,
поданого на здобуття ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 – Право
у діяльність адвоката та практикуючого медіатора
Яремко Оксани Михайлівни

Даним актом підтверджую, що результати дисертаційного дослідження Турлая Олега Івановича на тему «Медіація як спосіб вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, використовуються мною у професійній діяльності як адвоката та практикуючого медіатора під час організації та проведення медіаційних процедур, врегулювання конфліктів між правовласниками та користувачами об'єктів права інтелектуальної власності, а також при наданні правничої допомоги сторонам, зацікавленим у позасудовому вирішенні спорів.

Наукові положення та висновки дисертаційного дослідження сприяють більш глибокому розумінню правової природи медіації у сфері інтелектуальної власності, особливостей її застосування до різних категорій спорів та можливостей інтеграції медіаційних процедур у систему захисту прав інтелектуальної власності. Практичне значення результатів роботи полягає у використанні запропонованих підходів для підготовки сторін до медіації, визначення предмета переговорів, формування порядку проведення медіаційної процедури та пошуку взаємоприйнятних способів врегулювання конфлікту.

Результати дослідження є корисними під час вирішення спорів щодо авторських прав, торговельних марок, винаходів, ліцензійних договорів, використання об'єктів інтелектуальної власності в підприємницькій діяльності, а також у випадках, коли для сторін особливого значення набувають конфіденційність, збереження партнерських відносин та мінімізація фінансових і часових витрат на вирішення спору.

Окремої уваги заслуговують сформульовані автором висновки щодо переваг медіації порівняно з традиційними способами вирішення спорів, особливостей участі медіатора у справах, пов'язаних із правами інтелектуальної власності, а також можливостей використання міжнародного досвіду у цій сфері. Застосування зазначених напрацювань дозволяє підвищити ефективність медіаційних процедур, сприяє формуванню культури мирного врегулювання конфліктів та забезпечує більш повне врахування інтересів усіх учасників спору.

Практичне використання результатів дисертаційного дослідження позитивно впливає на якість надання правничої допомоги та медіаційних послуг, сприяє популяризації альтернативних способів вирішення спорів і розширює можливості захисту прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності.

Адвокат, практикуючий медіатор

Оксана ЯРЕМКО